

Управління культури і мистецтв
Вінницької обласної державної адміністрації
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. К. А. Тімірязєва

Подільський книжник

Альманах

**Випуск 10
(2017 р.)**

Вінниця
2020

УДК 002.2(477.43/44)93/94
П44

Відповідальна за випуск Л. Б. Сенік,
директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Укладач Т. Р. Кароєва

Подільський книжник : альманах. Вип. 10 (2017 р.)
/ уклад. Т. Р. Кароєва ; ред. С. В. Лавренюк ; відп. за вип. Л. Б. Сенік ;
Управління культури і мистецтв Вінниц. облдержадмін.,
Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця, 2020. – 136 с. : іл.

У десятому випуску альманаху традиційно подаються відомості про фонди відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, висвітлюється розмаїття книжкового життя регіону початку ХХ ст. і сьогодення, розкривається особистий внесок наших земляків у розвиток книжкової культури краю. У збірнику започатковано нову рубрику, присвячену 100-річчю Української революції (1917–1921). Цього разу її матеріали висвітлюють події 1917 р.

Видання призначено науковцям, краєзнавцям, бібліотекарям, бібліофілам, студентам, а також усім зацікавленим особам.

Від укладача

Десятий випуск альманаху продовжує знайомити з книжковим і бібліотечним життям Поділля минулого і сьогодення.

Він починається з розмови із гостем рубрики «Про книгу і про себе» В. С. Вігуржинською, яка керує Тульчинською центральною районною бібліотекою. Чим став для книгозбірні Міжнародний оперний open-air фестиваль «OPERAFEST TULCHYN» 2017 р.?

Працівники відділу рідкісних і цінних видань розпочали роботу над каталогом стародруків XVIII ст., що зберігаються у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва, звідси така увага до цих видань в альманасі. Статті І. М. Валігури, Т. Р. Кароєвої, Т. О. Марчук, О. В. Сафронової присвячені господарчим порадишкам, правничим стародрукам, навчальним книгам та кириличним богослужбовим виданням, друкованим на українських теренах. Вивчення стародрукованих книг було започатковано у Вінницькій філії ВБУ при ВУАН під керівництвом В. Д. Отамановського. Про перші досягнення на цьому шляху 1926 р. оповідає рубрика «Сторінками старих видань».

Але ж бібліотека живе не лише книгами давнього минулого, а й сучасністю. В ювілейному виданні П. І. Цимбалюк підбиває підсумки нашої науково-дослідної роботи 1970–2007 рр. в галузі бібліотекознавства.

Усвідомлюючи значущість подій Української революції (1917–1921), ми також реагуємо на святкування її 100-ї річниці та започатковуємо низку щорічних оціночних публікацій про тогочасне книжкове життя на Поділлі та книги-ювіляри, що побачили світ на наших теренах і маловідомі в країні. У цьому випуску подано статтю Т. Р. Кароєвої про стратегічну лінію українського книгодрукування 1917 р. – друк політичної агітаційно-пропагандистської брошури, повідомлення про перше видання в Наддніпрянській Україні книги Б. О. Барвінського «Звідки пішло ім'я “Україна”?» (Вінниця, 1917), збірку історичної публіцистики А. Ф. Кащенко «Оповідання про славне Військо Запорозьке Низове» (Катеринослав, 1917), а також про друк матеріалів для

скликання Українських Установчих зборів, щоб легітимізувати владу Центральної Ради.

Шлях до революційних подій був довгий і складний, одним з найважливіших його складників було формування національного світогляду українського населення. Роль книги в цьому процесі висвітлює стаття І. В. Ковалишеної.

Завершує випуск оповідь про наших земляків – лауреатів літературних премій України 2017 р. та хроніка книжкових подій у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва за минулий рік.

Ми вже 10 років з читачами і підбиваємо деякі підсумки. За ці роки склався авторський колектив, устоялася структура збірника, окреслилися улюблені рубрики та теми, сформувалися традиції співпраці з авторами та роботи над текстами. Ми залучили до наших пошуків колег не тільки з міста та області, а й з України та навіть закордоння. Чимало зроблено, втім наші випуски ніколи б не побачили світ без людей, яких ми ще жодного разу не згадали в передмовах. Це наші літературні редактори М. Г. Спиця, О. Г. Поліщук, С. В. Лавренюк і технічний редактор Н. В. Спиця. Сподіваємось, що попереду нас ще чекає тривала співпраця.

Т. Р. Кароєва

ПРО КНИГИ І ПРО СЕБЕ (вєдуча рубрики Т. Р. Карєва)

Бібліотека й оперний фестиваль

В. С. Вігуржинська

Місто Тульчин здавна широковідоме й за межами нашої країни. У 2017 р. нової барви в його образ додав перший в Україні Міжнародний оперний open-air фестиваль «OPERAFEST TULCHYN». В організацію його роботи органічно влилася місцева центральна районна бібліотека на чолі з В. С. Вігуржинською.

– Що означає очолювати бібліотеку в такому відомому місті, як Тульчин? Чи впливає бібліотека на туризм? Чи, навпаки, туризм впливає на місто?

Очолювати бібліотеку в Тульчині – це водночас відповідально й надзвичайно цікаво. Тульчин – це місто з особливою духовністю і культурою. «Ближче до життя та людей» – це мій девіз. Кожна подія в житті громади знаходить місце в роботі бібліотеки. У 2017 р. в Тульчинській ЦРБ розпочав свою роботу туристично-інформаційний центр. Подібні ініціативи дуже важливі для нашої громади і є прикладом, як культурна ідея впливає на розвиток інфраструктури, залучає до нас туристів та надихає на зміни, як простору навколо себе, так і зміни власної свідомості. Туристично-інформаційний центр районної бібліотеки протягом року підготував і опублікував 34 дописи на блозі «Тульчин. Туристично-інформаційний центр». Його відвідало понад 7 тисяч віртуальних користувачів з різних країн, у соціальній мережі Фейсбук вподобало 803 учасники. Завдяки постійному моніторингу та репостам інформації ми змогли привернути увагу до роботи бібліотеки. Якщо вона хоче бути орієнтованою на користувача, то повинна звернути увагу на соціальні мережі й роботу в них. Тим більш у цьому середовищі можуть бути рівними і великі потужні бібліотеки, і бібліотеки невеликих міст і сіл. Адже бібліотека – це не тільки книги, в першу чергу, це – люди.

Під час підготовки та проведення Міжнародного оперного фестивалю «OPERAFEST TULCHYN» районна бібліотека активно долучилася до інформаційної кампанії. Лише у фестивальні дні

послугами туристично-інформаційного центру скористалося 57 осіб. 384 особи скористались Wi-Fi. З них – 7 журналістів та блогерів, які розміщували інформацію в мережі Інтернет. Працівники бібліотеки провели 8 оглядів літератури краєзнавчого характеру.

Популярність бібліотеки як інформаційного центру з питань туризму росте й після проведення фестивалю. Її працівники надали 118 консультацій, провели 27 екскурсій по території палацу Потоцьких. Нашу бібліотеку відвідали гості з Києва, Сум, Черкас, Полтави, Одеси, Дніпра та інших міст.

– Чому тутьчинська бібліотека активно займається краєзнавством?

Любов до рідного краю, до землі, до людей, що її заселяють, є спільною турботою про те, щоб він був багатшим, красивішим. Для того потрібно добре знати його історію, природу та культуру. Наша бібліотека формує особистість на ґрунті історії, культури, традицій народу, тому одним із пріоритетних напрямків роботи є краєзнавча робота. Ми популяризуємо краєзнавчі видання і дослідження, сприяємо краєзнавчому рухові на Тутьчинщині, виховуємо відповідальність за збереження історико-культурних надбань.

– Які цікаві проекти для городян реалізувала бібліотека останніми роками?

У Тутьчинській центральній районній бібліотеці вже стало традицією організувати молодіжні бібліотусовки. Сучасна молодь полюбляє вечори в бібліотеці, адже саме тут можна зустрітись з друзями, обговорити сучасну книгу, відвідати майстер-клас і отримати консультацію косметолога. А ще можна поспівати під гітару та зробити селфі з книгою.

Незвичним є проведення зустрічей у форматі «чаювання з мером». Ідея зустрічі за чашкою чаю з головою Тутьчинської міської ОТГ Валерієм Весняним визрівала декілька місяців. Адже після об'єднання громади та виборів міського голови в кожного з нас безліч запитань і пропозицій. І відповіді на них ми хочемо почути від перших осіб. На «чаювання з мером» приходять активні юнаки та дівчата. Розмова йде про те, як змінити нашу громаду, що хоче сучасна молодь. Пропозиції від ініціативної групи, які надходять під час розмови, розміщують на сайті ОТГ. Серед них – питання створення нових робочих місць, організації дозвіл-

ля, облаштування сучасного кінотеатру, освітлення вулиць, встановлення світлофорів, побудови басейну, сортування сміття та ін.

Р. С. Відгук в Інстаграмі Маші Танасієнко: «Не так давно побувала на бібліовечірці. Була приємно вражена, організатори запросили мера нашого міста та молодь зі своїми пропозиціями та побажаннями на вдосконалення міста. Ми отримали відповіді на давно хвилюючі запитання, провели вечір з користю та в чудовій компанії. Хотілось би щоб такі зустрічі проводились частіше та приносили користь для міста».

– Чи були і чи є в Тульчині серйозні домашні книгозбірні?

Найсерйознішою домашньою книгозбіркою я вважаю бібліотеку Софії Потоцької. Про неї сьогодні пишуть, говорять, її вивчають. Зібрання містило книги, написані французькою, німецькою, російською та англійською мовами. Найціннішими були Біблія (1513), «Опис приїзду до Києва Станіслава Августа, польського короля Понятовського» К. Платера (1787), де вперше згадується опис Тульчинського палацу та бібліотеки.

На початку ХХ ст. в місті виникли ще кілька приватних бібліотек. Найбільша серед них належала братам-учителям Миколі та Семену Доброгаєвим. Саме тут збиралася вся інтелігенція міста. Пізніше фонди цих бібліотек увійдуть в основу створення в місті народного клубу-бібліотеки, який був відкритий у будинку Якова Хітермана.

– Чи були в історії Вашої бібліотеки цікаві бібліотекарі чи читачі?

Звичайно, були і є. Про це можна писати багатотомне видання. А я хочу розповісти про двох наших читачів. Галина Йосипівна Могилевська (1924–2017) була почесним читачем нашої бібліотеки. Саме вона стала спонсором оновлення меблів читального залу нашої бібліотеки та відкриття мультицентру «Смайлик» у районній бібліотеці для дітей. Галина Йосипівна вела краєзнавчу роботу і вже в поважному віці збрала матеріали про учасників бойових дій Другої світової війни міста Тульчина, видала книгу «Обпалені війною імена».

Віктор Андрійович Святелик (1947–2009) – український краєзнавець, пушкініст. Народився в м. Тульчин. У 1966 р. закінчив місцеву школу № 3. Вступив на факультет російської мови і

літератури Томського університету. Упродовж восьми років учительовав у с. Білоусівка Тульчинського району. У цей час активно займався вивченням мов, закінчив курси німецької мови в Москві й отримав диплом перекладача.

У 1980-х рр. поступово розширювалося коло його наукових контактів, зокрема зарубіжних. Досліджував історію Тульчина та графів Потоцьких. Фундаментально вивчав об'єкт «утаённой любви» Олександра Пушкіна – Софію Потоцьку-Кісельову та видав оригінальне дослідження з цієї теми, що змінило погляди на це питання. Досліджував біографію Миколи Леонтовича.

З 1991 р. викладав історію мистецтва в Тульчинському училищі культури. Тоді ж розпочав підготовку дисертаційного дослідження. Був одним з найактивніших організаторів та учасників краєзнавчого руху в Тульчині. Виступав на захист місцевих пам'яток, закликав створити музей Потоцьких (у палаці Потоцьких).

Вільно володів польською, англійською, німецькою, французькою, словацькою, чеською та угорською мовами. Вивчав китайську. Перекладав з двадцяти мов. Був відомим тульчинським екскурсоводом. Також був науковим керівником молодих дослідників у галузі історії. Зокрема, допомагав школярам збирати, обробляти інформацію для подальшої участі в історичних конкурсах.

– А як Ви прийшли у професію?

Все було просто. Я любила читати. Майже щодня на перерві бігала в шкільну бібліотеку. Саме шкільний бібліотекар Віра Афанасіївна Чалапчій і прищепила мені любов до професії. Мені доручали обслуговувати інших учнів, записувати їм книги у формуляр. А ще в шостому класі я стала учасником районної читацької конференції. Це було круто. Після закінчення Тульчинського училища культури прийшла на роботу в місцеву районну бібліотеку. Так здійснилась моя мрія. Професію бібліотекаря обрала за покликанням, дуже її люблю, а бібліотека – це мій другий рідний дім, де пройшли кращі роки мого життя, тут я змогла самореалізуватися.

– А що означає книга у Вашому житті?

Книга зі мною з раннього дитинства. Пам'ятаю, як мама мені читала, а я завчала текст напам'ять і робила вигляд, що читаю сама. Одного разу на запитання «Що у Вашому житті означає книга?» відповіла: «Книга – це моє життя!».

ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)

1917-й – рік громадсько-політичної брошури на Поділлі

Т. Р. Каросва

У 1917 р. в Україні склалися нові політичні умови, які позначилися на лібералізації книговидавничої справи. Зокрема, на Поділлі це була ситуація, коли, з одного боку, ще тривало мирне тилове (хоч і прифронтове для західної частини території) життя, існувало налагоджене поліграфічне виробництво, зберігалися вільні кошти та запаси паперу, працювали кваліфіковані кадри, обладнання ще не було настільки зношеним, а з другого боку, старі цензурні утиски зникли, нові ще не виникли, і вже були розбуджені національні українські сили. Такі обставини сприяли появі української книги на Поділлі не як чогось виняткового, поодинокого, а як систематичного явища.

Друк 1917 р. характеризувався поєднанням традиційного, переважно російськомовного, та нового україномовного продукту. Як у попередні роки, організації ще друкували щорічні звіти про діяльність упродовж року. Через губернську владу Міністерство землеробства Російської імперії встигло випустити друком інструкції про порядок проведення Всеросійського сільсько-господарського та земельного переписів, представник Тимчасового уряду, Подільська окружна комісія з проведення виборів до Установчих зборів, – брошури про підготовку виборів, Подільська епархія – начерки зі своєї історії. Губернське та повітові земства продовжували продукувати традиційні видання.

Водночас нові політичні сили, особливо українські, ініціювали свій друк. Масштабність цього явища відстежували вже його сучасники. У 1917 р. головний редактор часопису «Книгарь» В. Королів-Старий писав: «По трьох роках примусового мовчання розтулились нарешті українські уста, вільно залунало наше слово, загуркотили з небувалою силою машини друкарські, що родять похапцем українську книжку, якою набиваються поліції старих і нових наших книгарень, заповнюються і враз порожні-

ють, бо книжка й газета незвичайно швидкою ходою поспішає на село» [1, с. 26]. Йому вторив львів'янин І. Свенціцький, який начисто спостерігав тодішню Наддніпрянську Україну: «Українські книгарні, що так собі животіли провінціями крамничками, стали торгувати як столичні перворядні фірми. Українські газети, що дотепер давали більше клопоту й гризоти видавцям та експедиторам, стали на духи обзаводитись ротаційними машинами (що скоро друкують). Українські видавництва брались здебільшого за такі праці, які можна було випускати 50–100.000 примірників і т. д.» [1, с. 26–27]. Не відставав в оцінках головний редактор щоденника «Нова Рада» А. Ніковський: «Наша продукція книжна одразу виростає, поширилась і посіла те становище, з якого її вже стороння сила не стягне. І справді, українське державне життя ще не почалося [йдеться про вересень 1917 р. – К. Т.], офіційні інституції українські ще майже НІЧОГО не робили і не зробили, а тимчасом у великому числі назвищ і примірників, поборюючи небувалі технічні труднощі, пішла на ринок українська книжка, пішла, і кожна поодиноким швидко десь зникає, знаходячи собі покупця й читальника. Це свідчить, що ми одразу скочили на якийсь значно вищий щабель культурності, що потреби нашого громадянства вельми широкі» [1, с. 27–28].

Найточнішу характеристику тодішньому книговидавничому руху дав С. Єфремов у статті «Голод на книжку» наприкінці 1917 р.: «“Нема книжки!” – такий чується звідусіль крик, викликаний тим голодом на книжку, якого й задовольнити зараз не можемо. Нема в продажу наших письменників-класиків українського письменства, нема поважнішої літератури на сучасні теми, нема підручників, нема популяризації, навіть тієї, що довгі не літа, а десятиліття завалювала собою полиці по книгарнях... усе це зникло, все це розхапано під час книжкового голоду, і тепер нема вже чим і боротися з ним» [2, с. 52]. Мінливе політичне життя вимагало швидкого реагування, не завжди обсяг публікації в часописі міг задовольнити читача. І С. Єфремов зауважував: «І от ми бачимо, що в перші дні революції з'являються переважно заклики, відозви, листівки, летючки, бо це найлегше можна було пустити, зважаючи на брак часу й розхитану техніку. Трохи зго-

дом дощ летючок змінився на дощ брошур: треба було постачати агітаційної літератури на всякі питання дня, – і ми бачимо, що брошура справді знайшла колосальний нечуваний доти збут, розходячись у сотнях тисяч примірників, незалежно часто від своєї вартості і не вважаючи на досить велику ціну. І на брошуру видавництва наші звернули всю свою увагу» [2, с. 53].

Брошура, насамперед громадсько-політична, так само визначала обличчя й подільської книги 1917 р. Хоч вона мала й російську, й єврейську, й польську сторінки, проте українська була визначальною. Достатньо згадати, що на Поділлі у 1917 р. вперше діяло стільки українських видавництв: у Вінниці – «Село», «Воля», «Зерно»; Кам'янці – «Смотрич», «Дністер»; Могилеві – «Рідна стріха». (За весь імперський період відомо лише про одне видавництво).

Українська Центральна Рада (УЦР) заклала основи будівництва політичного, суспільного й економічного ладу незалежної України. Уся культурно-освітня її політика спрямовувалася на відродження українського народу, перетворення його на суспільну цілісність. Запроваджувалася українська мова як державна, віталася її використання в усіх галузях науки, освіти, громадського життя. Особливу увагу влада приділяла книжковому рухові, оскільки книжка повинна була стати одним із засобів єднання українського народу, джерелом формування національної свідомості й розбудови освіти. Як зазначає український науковець Т. Ківшар, у 1917 р. український книжковий рух набирив сили, переважно як рух народний, що використовував народні та громадські кошти [3, с. 78]. Він був організований силами самого громадянства, під керівництвом губернських і повітових земств, видавничих та просвітніх товариств, кооперативів. Якщо до революції на українському видавничому фронті діяли видатні одинаки, то 1917 р. повною мірою продемонстрував, що на українських теренах визрів новий видавець, обізнаний з українською книгою, і новий читач, готовий сприймати таку книгу.

Особливо активно в подільському книговидаванні 1917 р. проявили себе місцеві товариства «Просвіти». Хоча до революції подільські просвітяни через кооперативне видавниче товариство

«Дністер» (Кам'янець-Подільський, 1911–1912) спробували налагодити друк книг, проте через заборону національних громадських організацій встигли підготувати лише кілька книжок. У нових політичних умовах «Дністер» спробував поновити свою діяльність, але основна його робота припала на 1919–1920 рр. А от у 1917 р. налагодили випуск літератури вінницька, проскурівська, могилів-подільська та брацлавська «Просвіти», найактивніше серед них проявила себе вінницька. Як згодом визначав відомий український книгознавець Ю. Меженко: «Із всіх «Просвіт» України тільки Вінницька зуміла розвинути ширшу діяльність, зібрати значний капітал, придбати неабиякий будинок, друкарню і видавати, навіть, щоденний часопис “Шлях”» [4, с. 115]. Найбільш продуктивним для книговидавничої діяльності вінничан був саме 1917 р. – 11 видань, 1918 – 7, 1919 – 1. Здавалося, що з придбанням наприкінці 1918 р. власної друкарні «Просвіта» тільки активізує свою видавничу діяльність, але на практиці відбулося протилежне. Товариство свідомо відмовилось від самостійного друку книг на користь спеціалізованих установ, тобто видавництв, що цілком відповідало вимогам нового часу. Цю роботу з 1919 р. перебрало на себе вінницьке кооперативне видавниче товариство «Наука».

Патріотично налаштована інтелігенція в умовах небаченого раніше пробудження національної самосвідомості українців, великого попиту на видання рідною мовою вважала себе зобов'язаною зрозуміло розповісти народу про його історію та культуру, готуючи, наприклад, до друку брошуру К. Ванькевича «Оборонець скривжених» (Проскурів) про життєвий і творчий шлях Т. Шевченка [5, с. 201]. Проблеми державного ладу, самоврядування, самовизначення українського народу також знайшли відображення в просвітянській практиці: проскурівській – у брошурах К. Ванькевича «Єднайтеся, брати-українці, гуртуйтеся до громади» та «Хто ми і від кого походимо» [5, с. 201], Т. Верхоли «Наше минуле і сучасне» [5, с. 202]; брацлавській – Н. Лисого «Про нашу рідну українську мову» [5, с. 204]. Хоча в цілому просвітянський друк орієнтувався на місцеві літературні сили, проте вінничан вирізняла особлива інтелектуальність видавничої політики. У 1916 р. у Відні побачила світ брошура історика, чле-

на НТШ Б. Барвінського «Звідки пішло ім'я “Україна”», а уже наступного року вона була передрукована у Вінниці [5, с. 201]. Так само в Берліні 1915 р. побачила світ книга Д. Донцова «Die ukrainische Staatsidee und der Krieg gegen Russland», а у Вінниці 1917 р. був надрукований її перший переклад українською мовою «Історія розвитку української державної ідеї» [5, с. 203]. Автор роз'яснював сутність української державної ідеї, характеризував її розвиток і розглядав можливість її реалізації, показував, як західні країни у власних інтересах використовують «українське питання». В умовах Першої світової війни вінничани непогано були обізнані з видавничими новинками української громадсько-політичної думки за лінією фронту. Цікавою видається також місцева брошура «Трактат України з Московщиною 1654 р. і Універсал Центральної Ради 1917 р.» [5, с. 208], в якій автор проводив паралелі між Березневими статтями 1654 р. та I Універсалом Української Центральної Ради від 10 (23) червня 1917 р., який проголосив автономію України. Змістовий акцент робився на історичній інформації про те, що колись Україна вже була незалежною країною. Досі нам не відомо, хто саме був ініціатором цих видань у Вінниці, проте факт їхньої появи засвідчує українську національну зрілість вінницької громади. У літературі тривалий час панувала думка про слабкість місцевої української національної громади, втім сучасними істориками віднайдено чимало фактів про її діячів, заходи та позицію упродовж 1917 р. і наступних років. Однак про інтелектуальну пульсацію національного життя досі відомостей не вистачає.

Враховуючи популярність соціалістичних ідей у суспільстві, вінницька «Просвіта» прагнула також поінформувати про цю ідеологію за допомогою видання «Що таке соціалізм» [5, с. 209]. Ця книжка наступного року була перевидана і за наказом німецько-австрійської влади конфіскована.

Подільські «Просвіти» багато уваги приділяли організаційній роботі, зокрема популяризації своїх осередків. Їхні видання (Т. Верхола «Про “Просвіти”: поради, як засновувати сільські та містечкові “просвіти”» (Проскурів) [5, с. 201], В. Корольов «Що таке товариство “Просвіта” і як його заснувати» (Вінниця)

[5, с. 204]) містили поради, як організувати товариства, з роз'ясненням їхніх завдань, зразковим статутом, приблизним планом діяльності, адреси українських книгарень і редакцій часописів.

Не можна оминати й такого аспекту видавничої діяльності «Просвіт», як взаємодія з іншими українськими товариствами, насамперед видавництвами. Члени кам'янець-подільської та моголів-подільської «Просвіт» поновили/створили власні видавництва – «Дністер» (1917–1920) і «Рідна стріха» (1917), відповідно. На замовлення вінницьких просвітян місцеве кооперативне видавництво «Село» у 1917 р. надрукувало п'ять плакатів із порадами матерям про догляд за дітьми, сільським господарям із загальними порадами щодо здоров'я людини, про догляд за тваринами [6, с. 33]. Плакати мали розвішуватися на стінах у споживчих та кредитових товариствах, бібліотеках-читальнях «Просвіт», земських лікарнях, школах тощо.

Усього подільські «Просвіти» за 1917–1919 рр. самостійно видали 29 назв книг. Найбільш продуктивним для них був саме 1917 р. – 18 назв, 1918 р. – 9, 1919 р. – 2 [7, с. 87].

З утворенням Української селянської спілки 6–7 (19–20) квітня 1917 р., яка задекларувала боротьбу за національну автономію та земельну реформу, забезпечення належного представництва селянства в органах місцевого самоуправління та відстоювання станових селянських інтересів під час вироблення політики місцевої влади, було розгорнуто активну пропагандистську кампанію щодо механізмів формування місцевих осередків. У світлі завдань її діяльності Моголів-Подільська повітова селянська спілка підготувала брошури «Яких законів на землю вимагали послі-трудовики у першій Державній думі?» [5, с. 209], В. Гут-Ковальова «Про земельну справу і заснування селянської спілки» [5, с. 204] та планувала «Хто дасть землю селянам-хліборобам?». Земельне питання залишалося найгострішим у 1917 р., тому інші організації також прагнули поінформувати населення про свою позицію. Так, у листопаді вінницькі більшовики видрукували «Декрет о земле», а видавництво «Воля» – книжку Ю. Щириці «Земельне питання» [5, с. 209].

Для широкої популяризації цих організацій Моголів-Подільська селянська спілка оприлюднила збірку «Протоколи й

постанови І Могилів-Подільського повітового селянського з'їзду 23–24 квітня 2017 р.», «Як засновувати селянські спілки» [5, с. 206]. Вінницьке видавництво «Воля» надрукувало брошуру І. Кречотеня «Що таке селянська спілка» [5, с. 209], кам'янець-подільське «Смотрич» – «Селянська спілка» [5, с. 207].

Подільські видавництва продукували й інші громадсько-політичні брошури. Видавництво «Воля» підготувало книжку Г. Шіянова «Що таке державна власть» [5, с. 209], яка популярно розповідала про пізні форми державної влади, зокрема самодержавство, конституційну монархію, республіку, а також Установчі збори, Центральну Раду тощо. Реагуючи на бурхливі міські вінницькі події, видавництво підготувало оповідь «Про вибори у городську думу» [5, с. 206]. Проблема міського самоврядування турбувала й кам'яничан, серед яких активно ширилися соціалістичні ідеї, тому цілком закономірною стала поява книжки «Українська соціалістична муніципальна (городського господарства) програма».

Для популяризації української національної ідеї призначалася брошура В. Гут-Ковальова «На порозі нового життя» Могилів-Подільської української громади [5, с. 204].

Серед економічних брошур особливе місце посідає праця П. Бунта «Що треба знати організаторам споживчих товариств» [5, с. 209] вінницького видавництва «Зерно». Це товариство планувало 17 видань, проте на сьогодні відомо лише про згадане. Зміст книжки – тлумачення кооперативних заповідей, пояснення, як на підставі нового кооперативного закону зареєструвати споживче товариство через окружний суд. Зростанню кооперативного руху мав прислужитися ще один плакат видавництва «Село» – «Десять заповідей членам товариських крамниць». Це була друга подібна спроба в історії українського кооперативного руху, і рецензенти відзначали більш вдалий підхід зі змістової точки зору, ніж попередній, проте шкодували, що видання не містило малюнків [6, с. 33].

Подільяни намагалися агітувати й красним словом. У 1917 р. вийшли друком «Українські пісні волі» (Вінниця) [5, с. 208], В. Гут-Ковальова «Пісні волі» (Могилів-Подільський) [5, с. 206], збірка «Вільне слово. Пісні й поезії» (Могилів-Подільський). Усі ці книжки містили «Заповіт», «Ще не вмерла Укра-

іна», «Не пора», «Ми гайдамаки», «Шалійте». Привертає увагу збірка П. Адаменка, який упорядкував також поезії Т. Шевченка, І. Франка, О. Олесья, Г. Чупринки, П. Чубинського, М. Старицького, Х. Алчевської, І. Липи тощо, а також додав передмову до зібраного.

Про значущість української пісні наголошувала брошура К. Стеценка «Українська пісня в народній школі» [5, с. 207], що містила його доповідь на з'їзді вчителів народних шкіл Ямпільського повіту, виголошену 25 квітня 1917 р. Книга, друкowana авторським коштом, призначалася вчителям початкової школи, які з наступного року мали викладати українською.

Крім українських громадських організацій, у боротьбу за прибічників вступили й інші політичні сили на місцях. Вінницька організація РСДРП(м) видрукувала К. Маркса та Ф. Енгельса «Коммунистический манифест» (у перекладі з німецької С. Алексєєва), А. Бебеля «Профессиональное движение и политические партии» [5, с. 201]. Відомо також, що у Вінниці друком вийшли твори В. Леніна «Страничка из истории России и социал-демократической партии» [5, с. 204], у Могилеві-Подільському – «Уроки революции» [5, с. 204]. Єврейська громада оприлюднила «Гельсингфорскую программу» (Тульчин) [5, с. 202], що охоплювала резолюції 3-ї Всеросійської конференції сіоністів (1906), яка визначила план сіоністської діяльності після смерті Т. Герцля в імперських умовах Росії. Конференція сформулювала ідею «синтетичного сіонізму»: синтезу політичної діяльності та практичної роботи в Єрец-Ізраель (переважно поселенський рух).

Громадським об'єднанням поляків, яке розгорнуло книговидавничу справу, стало «Polska Macierz Szkolna na Podolu» («Польська шкільна матиця на Поділлі»). Його було створено у 1917 р. у Вінниці. Засновники придбали друкарню й почали книгодрук, зокрема матеріалів польського з'їзду, що відбувся в Києві 18–24 червня 1917 р. [5, с. 210].

Усього до громадсько-політичної книги 1917 р. можна віднести 35 назв видань (33,3 %) річного книговидавничого репертуару Поділля [5, с. 201–210].

Уже в жовтні 1917 р. С. Єфремов відзначав, що український книжковий ринок наситився агітаційною брошурою, попит на неї

починає спадати. «Агітаційна брошура своє діло вже зробила і тепер навіть малосвідомі круги починають питати за поважнішою літературою: белетристикою, наукою, солідною популяризацією, творами на теми культурного життя, ґрунтовнішою публіцистикою і т. п.» [2, с. 53]. Читач чекав на книжку...

Примітки:

1. Кузеля З. З культурного життя України. Відень, 1928. 85 с.
2. Єфремов С. Голод на книжку // Книгарь. 1917. № 2. Ствп. 49–53.
3. Ківшар Т. І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр). Київ, 1996. 344 с.
4. Меженко Ю. Українська книга часу великої революції // Життя і революція. 1927. № 11. С. 115.
5. Матеріали до книговидавничого репертуару Поділля / уклад. Т. Р. Соломонова. Вінниця, 2006. 352 с.
6. Лукасевич Є. Рецензії // Книгарь. 1917. № 1. Ствп. 33–34.
7. Кароєва Т. Р. Книговидавнича справа Поділля: тенденції розвитку (друга половина ХІХ – початок 30-х років ХХ ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08. Київ, 2004. 215 арк.

З КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ БІБЛІОТЕК ПОДІЛЛЯ (за фондами *ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва*)

Господарчі порадики XVIII ст. із збірок подолян

I. М. Валігура

У фонді відділу рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) є невеличка колекція книжок XVIII ст. на допомогу господарю. Найпопулярнішими серед них у той час вважалися кухарські та медичні порадики, за допомогою яких читачі отримували потрібну інформацію про гігієну, лікування, харчування тощо.

Автором найдавнішого за хронологією примірника «*Die höchst-nöthige Erkenntniß des Menschen, sonderlich nach dem Leibe und natürlichem Leben*» (Лейпциг, 1715) є німецький теолог, письменник, фармаколог та лікар Христоф Фрідріх Ріхтер (1676–1711). Навчання він розпочав на богословському факультеті в університеті м. Галле, де познайомився з відомим педагогом та родоначальником пієтизму Августом Густавом Франке й перебував під його впливом до кінця свого життя. Згодом перейшов на медичну кафедру. Біографи вважають, що причиною зміни сфери навчання стала серйозна хвороба Ріхтера, мабуть, туберкульоз. Серед викладачів медичної кафедри були відомі вчені-лікарі Фрідріх Гофман та Георг Шталь. Після навчання Ріхтер залишився в м. Галле, займався лікарською практикою, досить успішно розробляв рецепти ліків, складав релігійні гімни, які набули популярності й перевидавалися до 1760 р. [1].

Згадувана праця вперше вийшла з друку в 1709 р. і була досить запитуваною довгий час. Є відомості про її 17-те видання 1791 р. з дещо зміненою назвою. Успіх книги полягав у тому, що сам автор мав авторитет як лікар і успішний фармацевт. За титульним аркушем примірника, наявного у відділі, зберігається п'яте видання з розширеним термінологічним словником. Німецькомовна текстова частина включає дві авторські передмови до видань 1709 та 1715 рр., далі – 1234 сторінки основної інформації, що містять 18 розділів про найважливіші знання з гігієни,

анатомії, чіткі інструкції, за якими можна розпізнати хвороби, способи застосування перевірених ліків та ін. У покажчику назви хвороб подаються латиною та виділені курсивом.

Титульний аркуш виконаний фарбами чорного та червоного кольорів, текст оздоблений ініціалами, заставками й кінцівками з рослинним орнаментом. Книжковий блок оправлений коричневою шкіряною палітуркою на дощці. Примірник перебував в особистій бібліотеці Йозефа Зеферина де Вітте (1742–1814), першого чоловіка Софії Потоцької. Після смерті батька у 1786 р. він був призначений комендантом Кам'янець-Подільської фортеці, мав інтереси до математики, юриспруденції, історії, природничих наук. У книжковому фонді відділу РіЦ виявлено 14 томів з його власницьким підписом. З огляду на історію цих примірників можемо припустити, що досліджувана книга потрапила до нашої бібліотеки через тутьчинське книгозібрання Потоцьких.

Автором хронологічно наступного видання – медичного poradnika «*Apтека dla tych co iey ani lekarza nie maią albo Sposob konserwowania zdrowia ... to jest Szkoła Salernitańska*» (Варшава, 1750) – є польський політичний і релігійний діяч, меценат, бібліофіл і бібліограф Юзеф Анджей Залуський (1702–1774). Він і його старший брат Анджей Станіслав (1695–1758) увійшли до польської культури як фундатори Варшавської Бібліотеки Залуських – першої громадської наукової бібліотеки в Речі Посполитій, заснованої в 1747 р. Юзеф Залуський здобув ступінь бакалавра богослов'я по завершенні навчання в Паризькій семінарії святого Сюльпіса та Сорбонні. Є відомості про те, що в 1719 р. молодший Залуський прийняв сан священника, а з вересня 1759 р. був призначений київським єпископом. Крім політичної й церковної діяльності, він плідно займався літературною творчістю. Зокрема, його доробок налічує 36 перекладних творів з теології, філософії, історії, художні твори та ін. [2, с. 28].

Ю. Залуський до першого розділу poradnika включив «*Regimen scholae Salernitanae*» – правила, вироблені Салернською медичною школою, яку було засновано в італійському місті Салерно в IX ст. Деякі дослідники вважають цей заклад найдавнішим університетом Європи, хоча офіційно він університетом не називався. У школі існувала корпорація лікарів, які не тільки ліку-

вали хворих, але й навчали мистецтва зцілення, гармонійно поєднуючи медичні знання різних культур: грецької, арабської, західно-латинської та єврейської. У 1480 р. в Кельні цей кодекс вперше був оприлюднений. Він і досі залишається найкращою пам'яткою школи й витримав безліч перевидань. Тут латиною у віршованій формі викладені гігієнічні та дієтичні поради, детально розглянуто властивості різних харчових продуктів, плодів, рослин і їхню лікувальну дію на людський організм [3]. Досить багато рекомендацій стосується психологічного настрою людини. Наприклад, на 18 с. є порада: «Тягар турбот жени і вважай негідним сердитися, [...] якщо лікарів не вистачає, нехай будуть лікарями твоїми троє: веселий характер, спокій і помірність в їжі».

Укладач, враховуючи, що книга адресована співвітчизникам, оригінальний латинський варіант кодексу урізноманітнив польським віршованим його перекладом. Він також додав 103 назви медичних трактатів, які містилися у фонді Варшавської Бібліотеки Залуських і були доступні широкому загалу читачів. Серед них – праці швейцарського доктора медицини Конрада Геснера (1516–1565), професора медицини з Хельмштадта Валентина Генріха Фоглера (1622–1677), дієтологічні поради венеціанського аристократа Людовика Корнаро (1487–1566), кілька робіт засновника медичної кафедри в університеті м. Галле Фредеріка Гофмана (1660–1742) та ін. Далі автор вмістив короткі огляди медичних порад, що були опубліковані авторитетними європейськими лікарями у 1740-х рр., та проаналізував вплив Салернської медичної школи на розвиток європейської медицини.

Наявний примірник є першим виданням збірника. Він вийшов з друку за життя укладача з друкарні Варшавського єзуїтського колегіуму. Книжковий обріз розфарбований двоколірним рослинним орнаментом, палітурка виготовлена з картону жовтуватого кольору. Текст оздоблений дереворитами – заставками, кінцівкою, ініціалом. На звороті титульного аркуша вміщено гравюру із зображенням польського орла та герба «Погоня», що символізує польсько-литовську Унію, та присвяту малолітньому онукові правлячого короля Речі Посполитої Августа III принцу Карлу, який у 1788 р. успадкував іспанський престол.

На титульному аркуші є власницький підпис Генрика Грохольського (1802–1866) з п'ятничанського маєтку. Він мав бібліофільський інтерес до старопольських раритетів. Фонд відділу РІЦ зберігає 18 томів з його колекції стародруків.

Наступне видання є зразком російського громадянського друку XVIII ст. Російськомовний медичний poradник «Домашний лечебник или простой способ лечения» (Санкт-Петербург, 1765) Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва придбала на 2-му київському антикварному аукціоні в 1989 р., про що свідчить відповідний запис в інвентарних документах та ярлик на звороті нижньої кришки шкіряної палітурки. Автором книги був лікар угорського походження Християн Пекен (1731–1779). Ступінь доктора медицини він здобув після навчання в університетах Галле та Віттенберга. У 1755 р. назавжди переїхав до Росії, де зробив успішну кар'єру в столичному військовому шпиталі та кадетському корпусі, а згодом посів посаду вченого секретаря Медичної колегії, до якої входили всі петербурзькі лікарі й аптекарі. У 1779 р. Х. Пекен отримав чин статського радника [4, с. 103].

Презентовану книгу він склав за дорученням колегії, і вона була першою народною лікарською книгою на теренах Росії. Авторський текст був німецькомовним, тому російський переклад для друку здійснив професор медицини О. Протасов.

Олексій Протасов (1724–1796) був сином солдата й освіти розпочав у школі Феофана Прокоповича для дітей з незаможних родин. Як здібний студент, був відряджений Академією наук на навчання до Лейденського університету. Після захисту дисертації уже в Страсбурзькому університеті О. Протасов був удостоєний ступеня доктора медицини й за наполяганням М. Ломоносова в 1763 р. отримав звання екстраординарного професора Академії наук. Згодом став ординарним академіком, успішно керував академічною друкарнею й відділом перекладів, крім того, читав публічні лекції з анатомії в університеті, редагував академічний журнал «Нові щомісячні твори» [5, с. 505–506].

Книга містить дві авторські передмови. Одна з них присвячена членам Вільного економічного товариства в Росії, які опікувалися питаннями землеробства та домогосподарства. У передмові Х. Пекен пояснює, що медичний poradник складений у

доступній формі для простих людей, які проживають на відстані від лікарів та аптек. У передмові, яка адресована користувачам, йдеться про те, що книга стане в пригоді в скрутні часи, коли недужий залишається один на один з хворобою, і як в такому випадку використовувати прості й корисні ліки та запобігти шкідливому самолікуванню в домашніх умовах. Автор також зауважує, що професор Протасов доповнив текст своїми фаховими порадами, поданими в посторінкових примітках. Твір містить розділ про збереження здоров'я, 13 глав з описами ознак та лікування найпоширеніших захворювань, окремими додатками описані жіночі й дитячі хвороби, а також домашня аптека. Укладачі, враховуючи призначення poradnika, при описі лікарських рослин уживали народні назви.

З джерел відомо, що тираж становив 2400 примірників і за наказом імператриці Катерини II охочі мали можливість придбати книгу за собівартістю. Порадник продавався в Петербурзі при Медичній колегії, також частину тиражу відправили до провінції. Перший російський друкований домашній poradnik миттєво був розкуплений, і постало питання про повторне перевидання, що було здійснено в 1766 р. тиражем у 6000 примірників. Частина з них була відправлена у віддалені від столиці міста – Астрахань, Оренбург, Тобольск та ін. Разом з книгою продавався набір ліків, що був описаний у розділі «Домашня аптека». Значно розширене 3-тє видання у 1796 р. здійснив син автора, надворний радник, професор медицини Матвій Пекен (1755–1819) [6, с. 392–393].

Серед господарчих poradnikів XVIII ст. не менш популярними були кухарські книги. Однією з таких є видання Войцеха Велондка «Kucharz doskonały. Pożyteczny dla zatrudniających się gospodarstwem» (Варшава, 1783). Про автора біографічних відомостей небагато. Народився в родині польського шляхтича в 1745 р. на теренах Київського воєводства, навчався в єзуїтів, вільно володів трьома іноземними мовами: французькою, німецькою та італійською. У молоді роки працював чиновником при дворі великого канцлера коронного Анджея Млодзейовського (1717–1780) і, скориставшись доступом до архівів Корони, розпочав історичні дослідження. Після смерті канцлера в 1780 р. заробляв літературною діяльністю – редагував рукописи, складав вірші та

комедійні п'єси, досліджував польські родоводи для заможної шляхти (вважався знавцем геральдики), виконував замовлення на переклади книг, тобто брався за все, що приносило кошти для існування. Войцех Велондко помер у Варшаві в листопаді 1822 р.

Презентований кухарський poradnik був першим виданням, швидко набув популярності в Польщі й неодноразово перевидавався. Автор не подавав власних кулінарних рецептів, а лише переклав паризьку кулінарну книгу, опубліковану в 1746 р., що містила опис страв барокової кухні з переліком інгредієнтів. Утім, В. Велондко вдосконалив цю працю, доповнивши інформацією про користь вживання сезонних продуктів з місцевих польських регіонів, що зберігають природний смак і зовнішній вигляд [7, с. 36–40]. Книга складається з двох розділів. У першому описані м'ясні страви, в другому – рибні, овочеві, яєчні страви, випічка, соуси та солодкі десерти, лікери, сиропи та ін. Видання доповнено термінологічним тлумачним словником, адже більшість назв страв та продуктів запозичені, тому автор потурбувався про доступність і практичність книги для місцевого користувача. Наступні перевидання він поступово доповнював стравами польської кухні. Тож вони є цінним джерелом для вивчення повсякденного життя поляків кінця XVIII – початку XIX ст.

Про популярність книги свідчить і те, що її згадав в 11-й частині «Pan Tadeusz» Адам Міцкевич [8, с. 488]. Але він припустився помилки – під назвою «Kucharz doskonały» писав про першу польську кухарську книгу «Compendium Ferculorum albo zebranie potraw» (1682), автором якої був кухар краківського воеводи Александра Міхала Любомирського (1614–1677), підчаший житомирський, королівський секретар Станіслав Чернецький (1630–1698). Міцкевич у примітках до поеми зазначив, що книга раритетна й видана Чернецьким понад сто років тому [8, с. 587].

Книгу В. Велондка оприлюднив відомий варшавський видавець і друкар німецького походження Міхал Гролл (1722–1798). Примірник надрукований на папері з водяними знаками, книжковий блок (95x160 мм) оправлений напівшкіряною палітуркою коричневого кольору, на корінці міститься ярлик з рукописною назвою твору. За життя автора книга перевидавалася в 1786, 1800, 1808 та 1812 рр.

Аналіз порадників XVIII ст. з медицини та господарських справ засвідчує, що друком виходили праці, присвячені актуальним для того часу проблемам. Вони вирізнялися доступністю, популярністю викладу матеріалу, практичною спрямованістю і мали на меті задоволення потреб регіонального читача.

Примітки:

1. Christian Friedrich Richter // Wikipedia. URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Christian_Friedrich_Richter (дата звернення: 20.12.2017).

2. Załuski J. A. // S. Orgelbranda Encyklopedja powszechna. Warszawa, 1904. T. 16. S. 28.

3. Вілланова Арнольд де. Салернський кодекс здоров'я / пер. з лат., передм. і комент. А. О. Содомори. Львів, 2011. 64 с.

4. Пеккен // Энцикл. словарь / изд. Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. Санкт-Петербург, 1898. Т. 23. С. 103.

5. Протасов А. П. // Там же. Т. 25-а. С. 505–506.

6. Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века. 1725–1800. Москва, 1964. Т. 2. С. 392–393.

7. Dumanowski J. Staropolskie książki kucharskie // *Mówią wieki*. № 12. 2009. S. 36–40.

8. Mickewicz Adam. Pan Tadeusz / oprac. graf. K. Kajdera. Krakow : Miniatura, 1990. 596 s.

Правничі стародруки XVIII ст. у книжковій культурі подолян

Т. Р. Каросва

У дворянській культурі XVIII ст., зокрема польській, юридична практика мала особливе значення. Український історик Н. Яковенко навіть присвятила цьому окремих нарис «Шляхетська правосвідомість у дзеркалі обігу правничої літератури на Волині й Наддніпрянщині» [1]. Окреслюючи ставлення тогочас-

ного дворянина до юриспруденції, вона писала, що, з одного боку, шляхтичу потрібно було мати певні знання для відстоювання й демонстрації власних прав, а з іншого, в його очах фахівці-юристи набували особливої ваги як гравці зі словом, володарі непересічних умінь. Крім того, за тодішньою традицією саме правнича кар'єра надавала можливість збіднілому шляхтичу досягти певних висот у суспільстві. Вона, як і військова або конфесійна стежка, не вважалася ганебними для нього. З-поміж усіх професійних занять лише фах юриста визнавався гідним шляхтича, оскільки пов'язувався з функціонуванням шляхетської держави. Саме завдяки професійній активності хлопчак міг піднятися, здобувши землю, до статусу шляхтича.

Уже у XVIII ст., а тим більш XIX ст., дворяни, незалежно від обраної сфери діяльності, постійно стикалися з необхідністю орієнтуватися в законодавчому полі по службі або для захисту своїх прав і майна. Відповідно правові друки поступово накопичувалися в приватних книгозбірнях. Після їхньої націоналізації радянською владою у 1919–1920 рр. книги опинилися в державних бібліотеках, зокрема з теренів Східного Поділля у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, де сьогодні зберігаються у відділі рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ).

У відділі колекцію правничих стародруків XVIII ст. представляють 39 томів, що охоплюють 32 назви видань та 2 конволюти друкованих документів. Серед згаданих 39 томів є 4 конволюти, що охоплюють 10 назв видань, а також є 3 багатотомних видання. 4 видання представлено двома примірниками. За мовною ознакою колекція містить польськомовних – 28 томів, російськомовних – 8, латиномовних – 2 та англomовних – 1. Вищезгадані 2 конволюти документів були укладені попередніми власниками.

Основний масив польськомовних юридичних друків становлять збірки польського коронного права. Умовно їх можна згрупувати у блоки «сеймових конституцій» (поточне законодавство), «*Volumina legum*» (загальна ретроспективна збірка нормативних актів), вибрані та спеціалізовані ретроспективні збірки актів.

Основою поточного масиву нормативних документів Речі Посполитої були сеймові конституції – збірки правових актів,

прийнятих на певному сеймі (вальному сеймі). Від 1543 р. вони розсилалися по воєводствах для ознайомлення й використання на місцях. Ці дії вважалися оприлюдненням актів. У разі потреби збиралися надзвичайні (екстраординарні) сейми. У період «безвладдя» учасникам сейму доводилося конфедеруватися, щоб організувати елекцію короля. Спочатку проходив конвокаційний сейм з метою організації влади, а також реалізації певних домагань магнатів і шляхти. Другим етапом був елекційний сейм, на якому розглядали кандидатури на корону й уклали пакти-конвенти. Завершенням елекції був коронаційний сейм, на якому король видавав загальні підтвердження станових прав і складав коронаційну присягу, а також затверджував законодавчі акти, прийняті під час «безвладдя».

Рішення таких зібрань виходили друком як «Konfederacya generalne». Зразками подібних видань зі збірки відділу РіЦ є матеріали Тарногородської конфедерації 1715 р. «Confederacya Generalna Stanow Rzeczypospolitey uczyniona w Tarnogrodzie» (Варшава, 1717), коли мобілізувалася шляхта, незадоволена абсолютистськими тенденціями короля Августа II Сильного (1670–1733). Видання на останній сторінці містить сліди від сургучної державної печаті Речі Посполитої, а також нерозбірливі написи посад і прізвищ. З часом воно опинилося в Домініка Добровольського. Пізніше хтось з власників на базі цього видання створив конволют, до якого увійшли документи вального сейму 1726 р. «Constytucye Seymu Walnego ordynaryinego szescniedzielnego w Grodnie» (Варшава, 1726) та екстраординарного сейму 1736 р. «Konstytucye Seymu Pacificationis, Dwuniedzielnego Extráordynaryinego Warszawskiego» (Варшава, 1736). Цей конволют використовувався в якійсь вінницькій адміністративній установі, адже її писар Антоній Чернецький на зворотному боці титульного аркуша залишив свій підпис і чернетки формулювань судових записів.

Виняткове значення для Речі Посполитої мала генеральна конфедерація 1764 р., відома як конвокаційний сейм 1764 р., що привів до влади Станіслава Августа Понятовського (1732–1798). У відділі зберігається два примірники з матеріалами цього сейму, друковані одного року в одній друкарні, але різні за титульним ар-

кушем, заставками, поліграфічним набором. Примірник з назвою «Konfederacya generalna Omnium Ordinum Regni & Magni Ducatûs Litt: na Konwokacyi Glówney Warszawskiey uchwalona» (Варшава, 1764) належав Павлу Дорогостайському. Примірник з назвою «Konfederacya generalna Omnium Ordinum Regni & Magni Ducatûs Lithuaniae na Konwokacyi Glówney Warszawskiey uchwalona» (Варшава, 1764) був першим алігатом у конволюті, другим – сеймова конституція 1766 р. «Konstytucye seymu walnego ordynaryinego w Warszawie» (Варшава, 1766), якою уряд розпочав низку реформ Речі Посполитої.

У збірці відділу зберігаються також матеріали екстраординарного сейму 1767–1768 рр., відомого як сейм Репніна «Konstytucye Seymu Extraordinaryinego w Warszawie» (Варшава, 1768). Він проводився під егідою Радомської конфедерації і завершився підписанням польсько-російського трактату та актів про гарантування Російською імперією польської конституції та про зрівняння в правах дисидентів (тут – прибічників інших релігій) з католиками. Наявний примірник цікавий своїми провенієнціями. Він найяскравіше відображає практику розсилки матеріалів сеймів по воеводствах, оскільки містить сліди від сургучної державної печаті Речі Посполитої, підписи маршалка конфедерації Кароля Станіслава Радзивілла (1734–1790), секретаря конфедерації Марцина Матушевича (1714–1773), секретаря Кам'янецького суду Антоні Шкірського, штамп бібліотеки відомого подільського бібліофіла Костянтина Подвисоцького (1810–1868) з Рихти (нині – Кам'янець-Подільського р-ну). І останнім місцем перебування книги була бібліотека Грохольських зі Стрижавки (нині – Вінницького р-ну).

Визначальним став наступний екстраординарний сейм, що дістав назву Трирічного, оскільки тривав 1773–1775 рр. і завершився першим поділом Речі Посполитої. Його матеріали «Konstytucye publiczne Seymu extraordinaryinego Warszawskiego» (Варшава, 1775) також зберігаються у відділі. Примірник цікавий кількома провенієнціями: рукописною віршованою польськомовною присвятою 1783 р. на день іменин Йозефу Верещинському, хелмінському земському судді, від Василя Гроховського, ректора Хелмінського колегіуму піарів; геральдичним штампом, що нале-

жав Павлу Дорогостайському, а також його рукописним написом про те, що книгу куплено в Кам'янці 16 травня 1837 р.

Отже, правнику для роботи треба було мати матеріали всіх сеймів Речі Посполитої з XVI ст., що зробити доволі складно. Тобто юридична практика нагально вимагала єдиного систематизованого зібрання законів. У 1732 р. за підтримки Юзефа Залуського (1702–1774) і Станіслава Конарського (1700–1773) було започатковано друк «*Volumina legum*», завершений вже по їхній смерті орденем піарів у 1782 р. Це був спочатку 6-томний збірник законів від 1347 до 1736 рр., який продовжили піари у двох наступних томах. Перші шість надрукували у 1732–1739 рр., а 7-й та 8-й (акти 1764–1780 рр.) – у 1782 р. Це багатотомне неофіційне видання законів, сеймових постанов, привілеїв та інших законодавчих актів, які діяли на території Речі Посполитої з 1347 р. до 1780 р., тобто це збірка законів, укладених за хронологією, починаючи від статутів Казимира Великого до сеймової конституції 1780 р. Якщо не враховувати сеймових конституцій 1782, 1784 та 1786 рр., постанов Чотирирічного сейму (з 1788 до 1792 рр.) та постанов останнього Гродненського сейму 1793 р., то «*Volumina legum*» була хронологічним зводом усіх законодавчих постанов, що діяли в межах Польщі за часів її державної незалежності.

Призначався цей звід для практики юристів, суддів, політичних діячів тощо, але чимало шляхтичів вважали за потрібне ним володіти. Польські дослідники, зокрема Р. Афтаназій [2], описуючи маєтки польської шляхти на кресах Речі Посполитої, неодноразово підкреслювали наявність «*Volumina legum*» у бібліотечному зібранні, щоб підкреслити його цінність.

Кожний том друкувався під назвою «*Prawa, konstytucye u przywileie Królestwa Polskiego, u Wielkiego Xięstwa Litewskiego, u wszystkich prowincyi należących na wylnych seymach koronnach od seymu Wiślickiego roku pańskiego 1347 aż do ostatniego seymu uchwalone*». Документи подавалися польською і латинською мовами із заголовками, без коментарів, наприкінці кожного тому – реєстр конституцій і привілеїв за відповідний період. У складі фонду є тт. 3–8, а також дублетні примірники 3, 4 та 5-го томів. Провенієнції окремих волюмів свідчать про їхню належність до складу родових бібліотек Якубовських з Люлинців, Потоць-

ких-Строганова-Щербатових з Немирова. Причому немирівські примірники раніше були у Віленській казенній палаті.

Для зручності орієнтації до видання було розроблено предметно-тематичні покажчики (інвентарі) з назвою «Inwentarz konstytucyi / Inwentarz praw, statutow, konstytucyi». У складі фонду РіЦ представлено 4 (6 примірників) таких видання з 1733 р. до 1782 р. Один з примірників 1733 р. був у Станіслава Щепановського, згодом 28 квітня 1923 р. його придбали. У родовій бібліотеці Потоцьких-Строганова-Щербатових з Немирова зберігалися друки 1733 та 1754 рр. На увагу заслуговує збірка, що закінчується рішеннями 1754 р., яка колись належала Анджею Анквичу (1774–1838), архієпископу львівському і празькому, а згодом опинилася в складі бібліотеки Генрика Грохольського (1807–1866) з П'ятничан (нині – Вінниця). Один з інвентарів 1782 р. походить з родової бібліотеки Руссановських з Якушенців (нині – Вінницького р-ну), а інший – з книг Павла Дорогостайського, який придбав його 24 лютого 1838 р. у Кам'янці.

«Volumina legum» була дорогим і рідкісним виданням, надто об'ємним, для раціоналізації роботи правники потребували вибраних і спеціалізованих збірок законів. У відділі зберігаються кілька таких видань.

Досить цікавою є збірка нормативних документів щодо Острозької ординації, маєткового комплексу Острозьких. Як відомо, у 1609 р. вальний сейм затвердив створення великої Острозької ординації, що охоплювала лише частину маєтностей Януша Острозького (1554–1620), розташовану в українських воєводствах Речі Посполитої. Усього до її складу входило 24 міста і 593 села. Подібні маєткові комплекси, що ставали ординаціями, вилучалися зі сфери дії загальних норм права, отримували особливий правовий статус. Шостий острозький ординат володів майоратом до 1720 р., коли помер, так і не одружившись. Перші документи наявної збірки датуються саме 1721 р. Сьомий острозький ординат чимало сприяв загосподаренню маєтностей. Після його смерті 1750 р. ординацію успадкував його старший син – литовський надвірний маршалок кн. Януш Сангушко (1712–1775). Через борги він вирішив ліквідувати майорат. 7 грудня 1753 р. була укладена Колбушівська трансакція, яка передбачала розпо-

діл (за викуп) ординації головно між 12 впливовими магнатами. Наступні документи збірки стосуються саме цих подій. Це друковані нормативні акти 1721–1754 рр., у яких подається господарчий опис майна, обов'язків власників ординації перед державою. За бібліографією Естрейхерів [3], збірки під умовною назвою «Ostrogska Ordynacya» друкувалися неодноразово, але, здається, кожний власник остаточний склад формував на власний розсуд. У всякому разі в наявному примірнику документи різного часу друку, розміру, шрифтів, тому подальше його вивчення вимагає порівняння з іншими примірниками таких збірок.

Збірка «Prawo polityczne i cywilne Korony Polskie i W. X. Litewskiego» (т. 2, Варшава, 1791), укладачем якої був Антоні Трембцький (1764–1842), була останнім збірником вибраних законодавчих актів Речі Посполитої. Вона вийшла друком з підприємства Пьотра Дюфура (1730–1797).

За рішеннями Чотирирічного сейму для реформи самоврядування в повітах були створені цивільно-військові комісії, які мали приймати рішення, обов'язкові для своїх адміністративних територій. У відділі РіЦ зберігається збірка постанов Крем'янецької комісії та промов відомих тодішніх польських діячів Правобережної України на місцевих сеймах – Северина Жевуського (1743–1811), Казимира Сапеги, Францішека Пьотра Потоцького (1745–1829), Антонія Тизенгаузена (1733–1785), Станіслава Щенсного Потоцького (1753–1805), Яна Красінського (1756–1790). Це 16 документів, зібраних одним з колишніх власників. Ця збірка напередодні Української революції (1917–1921) була в маєтку Домарадзьких з Войцехівки, від яких потрапила до бібліотеки Обласного науково-дослідного краєзнавчого музею в Житомирі, а звідти до Державної історичної бібліотеки УРСР. До фондів Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва надійшла в 1990 р.

Крім польського коронного права, населення Брацлавщини тривалий час використовувало й литовське право. У фонді відділу зберігаються два примірники видання III Литовського статуту 1744 р. друку. Якщо точніше, то на обох примірниках у вихідних відомостях подано однакову дату друку, проте видання за поліграфічним виконанням різні. Одне з них, за бібліографічними джерелами [3], 1780 р.

Для зручності роботи з вибраними статтями Литовського статуту та законодавством Корони Польської також готувалися вибрані збірки. У нас наявна «Prawa z Statutu W. X. Litewskiego u Konstytucyi» (Варшава, 1783) з відомої друкарні Міхала Грьоля (1722–1798).

Із зникненням незалежної польської держави інтерес до права окремих її колишніх територій не втрачається. У подільських шляхетських бібліотеках осіли й законодавчі збірники, призначені для Галичини та Лодомерії, колишніх територій Речі Посполитої, які після першого поділу 1775 р. потрапили до складу вже іншої країни – Австрійської імперії.

У 1782–1784 рр. австрійським імператором Йосифом II проводилася реформа судочинства, зокрема на землях Королівства Галичини та Лодомерії, де до того продовжувала діяти польська система нижчих судів – патримоніальних (або домініальних) у сільській місцевості та судів магістратів у королівських містах. Монарх намагався вибудувати державну структуру судової влади. Цим зумовлена поява книжки «Zbiór sądowy powszechny dla wszystkich ustanowionych sędziów w Krolestwach Gallicyi u Lodomeryi» (Відень, 1783). Наявне видання є 1-м алігатом у видавничому конволюті, його доповнюють «Porządek tax u opłaty sądowej» (Відень, 1783) та «Przepis powszechny Sądowy» (Відень, 1783).

До вибраних збірок треба віднести також працю Домініка фон Коефіля «Systematyczny wypis z politycznych praw i rozporządzeń dla Galicyi wydanych u dotąd nieuchylonych» (т. 1, Львів, 1791). Книга вийшла з друкарні Піллера в перекладі Й. Блажевського.

Австрійський уряд прагнув якнайшвидше скасувати дію старого польського права, тому невдовзі запровадив недостатньо опрацьований Цивільний кодекс Західної Галичини «Ustawy cywilne dla Galicyi Zachodniey» (Відень, 1797). У літературі трапляються думки, що Галичина була для австрійської влади певним дослідницьким полігоном апробації кодифікованого права [4]. З 1797 р. його дію поширили на Східну Галичину та Буковину. Первинно кодекс був німецькою мовою, з якої зробили переклад польською та латинською. У дію запроваджувався з 1 січня 1798 р. Цивільний кодекс був поділений на три частини. Перша

частина пояснювала поняття держави та права, особисті та шлюбні права, права між батьками та дітьми, про опіку та піклування, тлумачила права та обов'язки поміж панами та слугами. Друга частина трактувала правові відносини речового (майнового) та спадкового права. У третій частині вмішувалися зобов'язальне право, норми про давність володіння, позовну давність, реституцію, відшкодування шкоди тощо. Це була перша спроба кодифікації приватного права в Габсбурзькій імперії.

Наукових і науково-популярних видань юридичної тематики у фонді відділу обмаль, але це дуже відомі друки. Серед них – «Prawa powszechne przeciw drukowanemu roku 1767. Wykładowi Praw Dyssydentskich, dla Ewangelikow i Protestantow nic nie ważasuch». У бібліографії Естрейхерів [3] її укладання приписується тринітару І. Грабовському. Поява збірки була обумовлена дискусією, що проходила на сеймі 1766 р., так званому сеймі Чаплиця, коли обговорювалося питання рівних прав католиків і дисидентів (тут – євангелістів і протестантів). Примірник зберігався в родовій бібліотеці Потоцьких-Строганова-Щербатових з Немирова.

Слід згадати перевидання книги Теодора Островського (1750–1802) «Prawo suwilne narodu Polskiego» (2-ге вид., Варшава, 1787), хоча сучасники відгукувалися про неї з зауваженнями, але численні власницькі написи на бібліотечному примірнику свідчать про його популярність. Наявний примірник містить власницький україномовний напис «Гаврило Йосипович Шостацький, Козинці, Зарванці» (нині – села Липовецького та Вінницького р-нів, відповідно).

Російськомовні юридичні стародруки представлено лише виданнями нормативних актів. Це досить рідкісні примірники.

Першим серед них за рідкісністю є «Объявление розыскного дела и суда, по указу его царского величества на царевича Алексея Петровича» (2-е изд., Санкт-Петербург, 1718). Це й найдавніше видання серед російськомовних.

У червні 1718 р. за наказом Петра I (1672–1725) було оприлюднено збірку документів, що відображала матеріали слідчої комісії та суду над царевичем Олексієм (1690–1718). Цар таким способом оголосив відмову в праві спадщини своєму синові. У

1727 р. Петро II (1715–1730), син царевича Олексія, оголосив про вилучення всіх примірників збірки з державних установ, монастирів, у приватних осіб тощо та їх знищення. Як наслідок, видання вже на початок ХХ ст. вважалося, за оцінкою російського знавця Ю. Ю. Бітовта, дуже рідкісним [5, с. 46–47]. Як він зауважував, повні примірники були ще рідкіснішими, наявний бібліотечний – повний (63 сторінки та титульний (заглавний) аркуш).

На титульному аркуші вихідні відомості не вказано, тому встановити однозначно час друку складно. Відомо, що книга друкувалася кілька разів у 1718 та 1720 рр. загальним тиражем у 4536 примірників (1136 і 3400). Усі примірники з однієї друкарні. Оскільки всі виправлення, виявлені бібліографами Т. А. Биковою та М. М. Гуревичем [6, с. 236], у нашому примірнику внесені, то можна припустити, що він насправді 1720 р. друку.

З огляду на стан книжкового блоку примірник тривалий час зберігався без палітурки, доки після 1798 р., року філіграні форзацного паперу, не зробили обкладинку. Ампірний орнамент тиснення на шкіряному корінці також частково підтверджує цей час виготовлення палітурки.

На титульному (загловному) аркуші та 1-й сторінці є сліди від витравленого штампу. Водночас його зберегли на сторінці 34 та нахзаці. Це штамп фіолетового кольору у вигляді 8-кутника (прямокутник з обрізаними кутками) с літерами S. M.

У верхній частині правого боку форзаца підклеєний новий папір, на якому пізніший власник ХІХ ст. залишив написи з посиланнями на джерела про місце поховання царевича Олексія, його дружини Софії (1694–1715) та тітки Марії Олексіївни (1660–1723), сестри Петра І. Є його цікаве зауваження про те, що Софія померла в лютеранській вірі, а похована в православному храмі («руському соборі»).

Книга відразу після революційних років потрапила до фонду Вінницької філії Всенародної бібліотеки України при Всеукраїнській академії наук. Тоді ж у 1920-х рр. на книзі з'явився штамп «Видається лише з дозволу Губполітосвіти Поділля», скоріше обумовлений рідкістю видання, ніж ідеологічними причинами.

Для України ХVІІІ ст. в Російській імперії особливе значення мала спроба укладання нового Уложення, оскільки на 1767 р.

за ініціативи самодержавства ліквідували українську автономію. За задумом імператриці Катерини II (1729–1796) залучення до роботи законодавчої комісії українських виборців мало надати політиці царизму на українських землях видимість законності. Проте депутати від Гетьманщини подали петицію, в якій пропонували в новому кодексі законів Російської імперії положення про окремішність українського права та гарантії політичної автономії краю. Діяльність законодавчої комісії регламентував «Обряд управления Комиссии о сочинении проекта новаго уложения» (Москва, 1767), друкований паралельно німецькою мовою. Наприкінці XVIII ст. примірник був у Софії Потоцької (1760–1822), від неї потрапив у Тульчинську бібліотеку Потоцьких, звідки перейшов до немирівського палацу Г. С. Строганова (1829–1910), одруженого з онукою Софії Потоцької. З цього зібрання книга й надійшла у Вінницьку ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва.

Серед російських видань є збірник «Указы блаженныя и вечнодостоинныя памяти великой государыни императрицы Екатерины Алексеевны и государя императора Петра Второго, состоявшися с 1725 генваря с 28 числа по 1730 год» (3-тє вид., Санкт-Петербург, 1777). За бібліографічними джерелами, 3-тє видання 1777 р. друкувалося двічі: власно у 1777 р. та не раніше за 1793 р. Наявний примірник саме 1777 р., оскільки останні рядки першої сторінки «верно служили» [7, с. 385]. На жаль, у бібліотечному примірнику втрачено портрети Катерини I та Петра II.

Решта російськомовних видань – правові друки морського, зокрема військового, права, що, вочевидь, походять з родової бібліотеки Гейденів. Це книга «Устав морской» (5-тє вид., Санкт-Петербург, 1785) у двох примірниках. Ймовірно, вони належали адміралу Логіну Логіновичу Гейдену (1773–1850) і комусь з синів – Логіну (1806–1901) або Федору (1821–1900), які також служили. Так сама ситуація з «Регламентом благочестивейшаго Государя Петра Великого...» (2-тє вид., Санкт-Петербург, 1786) та (6-тє вид., Санкт-Петербург, 1795), що містив законодавчі акти про порядок роботи російських портів і митниць, а також «Уставом военного флота» (Санкт-Петербург, 1797).

Латиномовні друки представлено виданнями з церковного права. Попереднім власником книги про основні засадничі по-

ложення ордену єзуїтів, друкованої в Празі 1705 р., був Кам'янецький єзуїтський колегіум, наступним – кам'янецький комендант, архітектор Ян де Вітте (1708–1785), потім його невістка Софія Потоцька. Книги зберігалася певний час у Тульчинській бібліотеці Потоцьких, звідки перейшла до Немирова. Друге видання – це звід А. Рейфенстюеля (1641–1703) з канонічного права, друкований у Венеції 1760 р. Палітурка цього видання гобеленова, однакова з «Konfederacya generalne» сеймів 1715 та 1764 рр., «Konstytucye» сейму 1773–1775 р., Статутом Литовським (1744 р. друку).

Англійська мова представлена збіркою з міжнародного морського права, опрацьованою відомим англійським правником Чарльзом Моллеєм (1646–1690). Саме в Англії, як головній морській державі того часу, стандартизація практики міжнародного комерційного і морського права була закономірним кроком. Уперше книга «*De jure maritimo et navali, or, a Treatise of affairs maritime and of commerce in*» вийшла друком 1676 р. Потім тривалий час до 1778 р. постійно передруковувалася. Наявне видання шосте і побачило світ 1707 р. у Лондоні.

Отже, первинно, як і належить будь-якій книзі, правничих друків потребували зацікавлені змістом читачі, проте з часом з втратою актуальності інформації видання набували нового значення, насамперед раритетного, поліграфічного. Крім того, із зникненням незалежної Речі Посполитої польська шляхта другої половини ХІХ – початку ХХ ст. мала особливе, навіть гіпертрофоване, ставлення до правничих проблем, починаючи від права на власну державу, закінчуючи ностальгією за своєю правничою вільністю золотої епохи. Правнича література минулого використовувалася нею у формуванні модерної національної пам'яті.

Примітки:

1. Яковенко Н. Шляхетська правосвідомість у дзеркалі обігу правничої літератури на Волині й Наддніпрянщині // Яковенко Н. Паралельний світ: дослідження з історії уявлень та ідей в Україні ХVІ–ХVІІ ст. Київ, 2002. С. 80–105.

2. Aftanazy R. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. T. 10. *Województwo Braclawskie*. 2-e wyd. Wrocław, Warszawa, Kraków, 1996. 565 s.

3. Elektroniczna baza bibliografii Estreichera // Centrum Badawcze Bibliografii Polskiej Estreicherów przy Uniwersytecie Jagiellońskim. URL: <https://www.estreicher.uj.edu.pl/staropolska/baza> (20.02.2018).

4. Стефанчук Р., Блажівська О. Історичні аспекти створення галицького цивільного кодексу 1797 р. // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. 2014. № 4. С. 42–48.

5. Битовт Ю. Ю. Редкие русские книги и летучие издания XVIII века. Санкт-Петербург, 1905. 605 с.

6. Описание изданий гражданской печати. 1708 – янв. 1725 г. / сост. Т. А. Быкова и М. М. Гуревич. Москва ; Ленинград, 1955. 625 с.

7. Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века. 1725–1800 : [В 5 т.] Т. 3. Москва, 1962. 514 с.

Навчальна книга XVIII ст. у використанні подолян

Т. О. Марчук

Колекція стародруків XVIII ст. Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва нараховує близько 500 томів. Серед них – 11 навчальних видань з математики, геометрії, фізики, історії, географії, філології, архітектури, морської справи. Кожна з книг належить до пам'яток книжкового мистецтва, є бібліографічною рідкістю, предметом досліджень істориків, книгознавців, бібліографів, бібліофілів та ін. Значимість видань полягає і в тому, що, за винятком одного, вийшли друком ще за життя їх авторів – відомих польських, німецьких, російських освітніх діячів і педагогів, які залишили свій слід у найрізноманітніших галузях науки. До складу колекції входять друки кириличного та латинського шрифтів.

XVIII ст. посідає особливе місце в історії освіти в європейських країнах. З розвитком мануфактурного виробництва та торговельних відносин зростала необхідність в освічених пра-

цівниках. З небаченою раніше швидкістю розширюється мережа початкових шкіл, створюється система професійного навчання ремесел, сільського господарства, торгівлі й державної служби, істотно змінюються навчальні програми цих закладів. Латинська мова втрачає значення головного предмета, пріоритетними стають національні мови, до класичних предметів додаються математичні, природничі дисципліни тощо.

Найстарішими навчальними виданнями колекції стародруків XVIII ст. є російські друки. У петровську добу серед проведених реформ була освітня, яку Петро I вважав «однією з потужних чинників зростання могутності держави». Початок століття в Російській імперії ознаменувався відкриттям перших державних шкіл різних типів, друкуванням для них навчальної літератури, освоєння якої полегшувалося введенням гражданського шрифту й нового, арабського позначення цифр замість літерного.

1701 р. у Москві відкрито Школу математичних і навігацьких наук для підготовки юнаків різних соціальних станів в усі роди військової, морської та цивільної служби. Це була перша найбільша реальна школа в Європі.

Серед її викладачів був «російський академік, арифметик і геометр» Леонтій Магницький (1669–1739). Головна праця його життя – «Арифметика» – одна з найвідоміших навчальних книг того періоду [1, с. 351–352]. Писалася вона як підручник для учнів цієї школи – майбутніх моряків. Зосередившись на вивченні рукописних та друківаних джерел попередніх часів, додаючи до них досягнення світової та російської науки, переробляючи їх і пристосовуючи до нових потреб суспільства, Магницький створив перший, оригінальний підручник математики з чітко вираженою практичною спрямованістю. За змістом він є своєрідною енциклопедією, що охоплює знання з арифметики, алгебри, геометрії, тригонометрії, астрономії, геодезії, навігації. Праця Магницького вийшла друком у Московському печатному дворі 1703 р. великим на той час тиражем у 2400 примірників. У нагороду автор «отримував з 2-го лютого 1701 р. по 1-ше січня 1702 р. по 5 алтинів на день кормових грошей за написання «Арифметики», а всього 49 рублів, 31 алтин, 4 гроша», за які видав розписку, що збереглася в справах Морського архіву.

Зовнішньо «Арифметика» має такий вигляд: том in 4° в 331 аркуш, тобто 662 сторінки, надрукований кирилицею у дві фарби – червоною та чорною, аркуші прикрашені орнаментальними рамками. Неможливо оминати увагою і чудові гравюри, майстерно виконані видатним українським гравером Михайлом Карновським. Це – фронтиспісна, із зображенням Арістотеля й Піфагора, та дві у тексті: алегоричне зображення Арифметики у вигляді жінки в короні, яка сидить на престолі в храмі наук, та сфера світу з гравійованими віршами й розою вітрів. На титульному аркуші кіновар'ю подано назву «Арифметика, сиречь наука числительная. С разных диалектов на славянский язык переведенная, и воедино собрана, и на две книги разделена». У нижній частині аркуша – відомості про укладача: «Сочинися сия книга чрез труды Леонтия Магницкаго», на звороті зашифровано акровіршем «Правил Теодор Поликарпов». У книзі багато креслень, малюнків, таблиць, що пояснюють її текст. Цифри – слов'янські, в прикладах, задачах, таблицях – арабські. Цікаво, що саме Магницький уперше ввів термін «множник», «дільник», «добування кореня», а також замінив застарілі «тьма», «легіон», «леодр», «ворон», «колода» словами «мільйон», «більйон», «трильйон», «квадрильйон» і т. д.

Популярність праці Магницького була надзвичайно велика, протягом 50 років вона не мала конкурентів як у навчальних закладах, так і в широких читацьких колах. «Арифметику» Л. Магницького, як і «Граматику» М. Смотрицького, називав «вратами своєї вченості» Михайло Ломоносов.

Кожний примірник зачитувався до дірок. «Арифметика» Магницького, яка є у відділі рідкісних і цінних видань, теж поганої збереженості: втрачено давню палітурку, фрагменти окремих сторінок та гравійований сюжетний матеріал, що згадувався вище, немає титульного аркуша та деяких сторінок у тексті (загалом їх 594). Книга до фондів нашої бібліотеки потрапила 1960 р. з Одеської наукової бібліотеки ім. М. Горького (тепер Одеська національна наукова бібліотека).

Енциклопедичність наукових інтересів спонукала російського вченого Михайла Ломоносова (1711–1765) до цілої низки фізико-хімічних відкриттів, написання праць з різних галузей

науки, культури, літератури, що принесли йому світову славу. З його ім'ям безпосередньо пов'язана історія педагогічної думки й просвітництва в Російській імперії XVIII ст. Він займався організацією навчальної справи, впроваджував класно-урочну систему навчання, розробляв навчальні плани, програми з предметів, створював методичні навчальні посібники тощо. Серед філологічних праць Ломоносова-просвітителя – «Российская грамматика». Фактично це була творча переробка «Граматики слов'янської» – відомого підручника церковнослов'янської мови українського письменника-полеміста Мелетія Смотрицького. Над граматику Ломоносов працював понад п'ять років. З друку вийшла в Санкт-Петербурзі 1757 р. тиражем у 1200 примірників. На титульному аркуші був зазначений не рік її виходу, а помилковий 1755 р. [3, т. 2, с. 174]. Аналогічно 1755 р. позначено й всі наступні видання, у тому числі і п'яте, що зберігається в бібліотеці. Книга має напівшкіряну палітурку, корінець та кутики коричневого кольору, папір з водяними знаками. Розміщений у верхньому лівому куті форзаца сюжетний екслібрис «Из книг Н. Н. Небученова» вказує на її власника – чиновника Департаменту окладних зборів Міністерства фінансів Російської імперії Микола Небученова. Книжковий знак, виконаний відомим графіком і акварелістом Дмитром Мітрохіним, зображує віньєтку, утворену гірляндами з листя й рослин. Під нею безліч предметів, що характеризують світ захоплень власника екслібриса: книги і згортки паперу, палітра, жіночий портрет в овальній рамі, скульптурне зображення, ефес шпаги. Поруч з екслібрисом стоїть згаслий рукописний власницький напис. На титульному аркуші – шрифтова позначка «Christian Incos(?) Osolonus». Нахзац має декілька провенієнцій: гравійований екслібрис з прізвищами власників одного з кращих післяреволюційних букіністичних магазинів Петрограда «Антиквариат П. Губар. Н. Волков 1922 Петербург», виконаний художником-графіком, учнем І. Рєпіна С. Чехоніним; чорнильний штампель «Лавка писателей № __ », що належав також знаному книжковому магазину, водночас літературному клубу Санкт-Петербурга; торговий ярлик «Ленкниготорг. Магазин № 10. Цена 75 руб. 1961 г.». За бібліотечною документацією, саме звідти у 1961 р. видання потрапило до нашої книгозбірні.

Наступним навчальним виданням колекції за хронологією друку є підручник «Praxis geometriæ» (Аугсбург, 1761). Над його створенням працював німецький учений Йоганн Фрідріх Пентхер (Johann Friederich Penther, 1693–1749). Книга побачила світ у друкарні Й. Я. Лоттера – представника відомої німецької родини граверів і видавців. Друковане латиною, готичним шрифтом видання складається з двох частин, містить 39 літографічних таблиць. Його прикрашають вишукані ініціали й кінцівки, сюжети яких не повторюються. Серед ілюстративного матеріалу – розкішні гравюри німецького графіка й видавця Й. М. Пробста (1757–1809). Це єдине видання, надруковане після смерті автора. Книга опрацьована в коричневу шкіряну палітурку, на корінці – рослинне тиснення, бинти, фарбований обріз червоного кольору. Форзацний папір «квітковий орнамент» друкований у кілька фарб. На його полі стоїть рукописний власницький напис «Exlibris Ioannis Zukowski». Сюжетний екслібрис «Ex bibliotheca Lulincensi», що на авантитулі, підтверджує приналежність книги до родової бібліотеки Якубовських з Люлинців.

Відомий представник німецької філософської школи Фрідріх Христіан Баумейстер (Friedrich Christian Baumeister, 1708–1785) – автор підручників з логіки, метафізики, натуральної філософії, що неодноразово перекладалися з латини російською. У XVIII ст. в Російській імперії стали з'являтися навчальні заклади, де учнів знайомили з окремими філософськими дисциплінами. Їхнє навчання ґрунтувалося здебільшого на таких підручниках Баумейстера, як «Логіка», «Повчальна філософія», «Метафізика». Останній з них – «Христіана Баумейстера метафізика. Ч. 1. Онтологія или первая философия» (Москва, 1764) – наявний у фондах «Тімірязевки». Це переклад з латини, здійснений Олександром Павловим, полковим квартирмейстером лейб-гвардії Ізмаїльського полку. Навчальному матеріалу передуює звернення автора, в якому написано: «Некоторые утверждают, что не должно преподавать метафизику юношеству, обучающемуся свободным наукам; потому что она содержит в себе многие трудные и запутанные вопросы... но я совершенно уверен, что юноши тем более должны заниматься метафизическими тонкостями, чем нужнее им заблаговременно достигнуть к подробному о вещах

поняттю, которое приобрести весьма много способствует сия наука». Друк книги здійснений у типографії Московського університету. Видання має комбіновану палітурку. Шкіра корінця й кутиків коричневі, папір палітурки має малюнок «павиний хвіст». На форзаці – проба пера писаря. На нахзаці – рукописний текст з рецептурою домашніх горілчаних напоїв. Наприклад, для виготовлення бальзаму подається перелік з 16 рослин, серед яких римська ромашка, боже дерево (полин), розмарин, майоран, чебрець американський, айр та ін. До складу горілки рекомендовано 14 компонентів: калган, імбир, сабурний сік, ревінь, шафран, бобровий мускус тощо. Латинські назви рослин дублюються місцевими українськими.

У другій половині XVIII ст. у тодішній Європі, у тому числі й Речі Посполитій, прикметною була діяльність католицького чернечого ордену піарів, зосередженого на навчанні та християнському вихованні дітей та юнацтва в школах і колегіумах. Піарські колегіуми очолювали непересічні особистості, їхні школи славилися як взірцеві навчальні заклади. В одній з таких шкіл навчався Шимон Бельський (Szymon Bielski, 1745–1825) – у майбутньому польський освітній діяч, видавець, бібліотекар. У двадцятилітньому віці почав викладати історію, географію, античну літературу в школах ордену, що функціонували в багатьох польських містах. З 1792 р. Бельський очолював у Варшаві бібліотеку і друкарню, що належала піарам. Замилуваний бібліотечною справою, упорядковував фонди піарських бібліотек у Дорогочині, Щучині, Варшаві, займався складанням їхніх каталогів. Як видавець опікувався випуском навчальних посібників. У дослідженнях висвітлював біблейські історії, історію церкви та її діячів, перекладав польською твори німецького філософа І. Канта, упорядковував ряд поетичних та пісенних збірок польських авторів, написав декілька підручників. Серед них – «Arytmetyka praktyczna krótkim i łatwym sposobem przezpytania, dla wygody młodzieży i użytku gospodarskiego» (Варшава, 1775), наявна в Вінницькій книгозбірні. Книга вийшла з друкарні піарів, де коректором працював її автор. Зовнішньо це невелике за об'ємом видання, опрацьоване в коричневу шкіряну палітурку, підфарбоване чорними «розводами», з бинтами. Папір кольору слонової кістки, з водяними знаками.

Книжковий обріз – червоний. У кінці книги у вигляді таблиць подано реєстр домашніх і економічних витрат та загальну таблицю господарських доходів і витрат у грошовому еквіваленті.

У катерининську епоху в Російській імперії для розробки загальних принципів функціонування системи освіти 1782 р. була створена Комісія про заснування народних училищ. Керувати нею Катерина II призначила графа Петра Завадовського (1739–1812) – видатного державного діяча українського походження [2]. Діяльність комісії заклала основи державної освітньо-виховної системи в країні. До її завдань входило створення народних училищ по всій території імперії, зокрема на підвладних їй українських землях, розробка єдиних навчальних планів, видання та поширення нових підручників, як оригінальних, так і перекладних, підготовка вчителів тощо. 1786 р. було затверджено «Статут народних училищ у Російській імперії», відповідно до якого в губернських містах запроваджувались головні народні училища (чотирикласні з 5-річним курсом навчання), в повітових – малі народні училища (двокласні з 2-річним курсом навчання). Документ сприяв відкриттю нових шкіл у ряді українських міст: Ніжині, Полтаві, Прилуках, Глухові, Охтирці, Сумах, Новгороді-Сіверському.

З розвитком мережі цих закладів гостро постала проблема забезпечення їх навчальними посібниками, зокрема з фізики. За ініціативи Комісії про заснування народних училищ було видано ряд підручників з цього предмета. Німецький учений, автор кількох невеликих романів, моралізаторських казок, поетичних творів Йоганн Якоб Еберт (Johann Jacob Ebert, 1737–1805) написав один з таких підручників. У відділі РіЦ на обліку є два примірники праці Еберта «Краткое руководство к физике, для употребления в народных училищах Российской империи», що побачили світ 1787 та 1797 рр. у Санкт-Петербурзі завдяки перекладу Зубкова та Якова [Васильовича] Толмачова. Перший – вихованець Санкт-Петербурзького головного народного училища, другий – випускник Київської духовної академії, викладач Харківського колегіуму, згодом – ординарний професор Петербурзького університету.

Видання 1787 р. має напівшкіряну оправу зелено-синього відтінку. Корінець та кутики коричневого кольору, краплений обріз – сірого. На зворотному боці титульного аркуша стоїть гераль-

дичний сажовий штамп із зображенням лева і монограмою «НД». Візуально схожі книжкові знаки на 11, 44, 64-й сторінках мають написи : «Бог – моя надежда», «Б», «Печ[ать] благо<...>ного Илии Бодянского, 1818». Внизу нахзацу – напис пером «<...>и Бодянского 1817 года». Ілля Гаврилович Бодяньський – прилуцький протоієрей, добрий приятель Т. Г. Шевченка. Книга потребує ремонту, сторінки забруднені сажею, остання сторінка тексту відсутня. Другий примірник (1797 р. друку) має комбіновану оправу (шкіра, папір) пастельного відтінку, кутики втрачено. Папір верже, шрифтові водяні знаки. У центрі титульного аркуша, під назвою, стоїть рукописний напис «Ильи Каптурга». В обох примірниках графічний матеріал відсутній.

У кінці XVIII ст. для забезпечення навчального процесу провідними вченими і педагогами було створено ще низку підручників з різних дисциплін. Так, приміром, викладач Петербурзького головного училища Михайло Головін (1756–1790) розробив методику навчання багатьох предметів, склав досить прогресивні посібники з фізики, математики, астрономії, механіки, архітектури, що неодноразово перевидавалися. У фонді відділу РіЦ зберігається «Краткое руководство к гражданской архитектуре или зодчеству, изданное для народных училищ Российской империи» (Санкт-Петербург, 1789). Матеріали підручника викладено доступно й цікаво. Він містить рекомендації щодо планування споруд різного призначення, відомості про будівельні матеріали, типи покрівель, різновиди архітектурних ордерів, зовнішній і внутрішній декор тощо. Видання надруковано в типографії відомого видавця книг і нотної літератури, композитора, педагога і бібліотекаря Бернгарда Брейткопфа. Очолюване ним поліграфічне підприємство за умовами укладеного контракту з Комісією про заснування народних училищ зобов'язувалося протягом шести років друкувати світські, духовні книги та навчальні посібники.

Найвний примірник містить власницький напис «Из числа книг Ивана и Павла Бодянского класса риторики 1797-го 17 мая», виконаний посторінково.

Наступне за хронологією «Руководство к физике, сочиненное Петром Гиларовским, учителем математики и физики в Учительской гимназии, физики в Обществе благородных девиц,

российскаго слога и латинскаго языка в благородном Пажеском корпусе» (Санкт-Петербург, 1793). Цю книгу учень М. Головіна П. Гіларовський (1759–?) присвятив своєму «благодійнику» і «покровителю» П. Завадовському. Друкувалася вона в типографії Є. Вільковського. Книга має комбіновану оправу: шкіряні кутики та корінець коричневі, паперова обкладинка сірого кольору. Папір з філігранями. Обсяг книги понад 500 сторінок. Її доповнюють предметний покажчик та 8 таблиць. На авантитулі наявного примірника стоїть напис: «За прилежание и ус<...>ван Димитрию Таровому учитель Величкин»; титульний лист позначений рукописною монограмою «НВ». Нижня частина корінця надірвана.

Викликає інтерес ще одне видання, рекомендоване для народних училищ – «Краткое землеописание Российского государства» німецького історика і географа, почесного члена Петербурзької академії наук Йоганна Фрідріха Гакмана (Johann Friedrich Hackmann, 1756–1812) [3, т. 1, с. 197]. Народився майбутній науковець у містечку Спик поблизу міста Бремен (у володіннях курфюрста Ганновера). Після закінчення Бременського університету працював у ньому викладачем. Коли приїхав у Росію 1782 р., був обраний ад'юнктом імператорської Академії наук і мистецтв. До кола його наукових інтересів входила історія та географія Росії. Згадана вище праця надалі була значно доповнена й видана під назвою «Пространное землеописание Российского государства».

Скорочений підручник географії «Краткое землеописание Российского государства» (2-ге вид., 1793) є на обліку в бібліотеці. Переклад з німецької здійснив М. Матинський – відомий письменник, композитор і педагог, автор навчальних посібників з математики. Видавцем книги знову була друкарня Є. Вільковського. Особлива цінність цього стародруку для нас полягає в тому, що він містить відомості про українські землі, які входили до складу Російської імперії. Зокрема, 72–75-й параграфи розповідають про Чернігівське, Новгород-Сіверське, Харківське намісництва; відомості про Київське, Катеринославське намісництва та Таврійські землі знаходимо у 91, 92 та 94-му параграфах. У додатку до книги було подано 9 карт, з них на 5-й і 6-й зображено згадувані українські території.

Бібліотечний примірник має напівшкіряну палітурку пастельних тонів. Краплений обріз червоного кольору. Книга

надрукована на папері верже, майже зрізані літерні філіграні. Правий бік форзаца містить напис «Из книг Гавриила Савенкова 1810-го года 21-го дня ценою 1 р. 20 коп.». Роком пізніше на лівому боці форзаца свій власницький підпис «Из книг Николая Уткина 1811-го года 21-го дня» залишив відомий російський гравер. Автограф протоієрея Іллі Бодяньського стоїть на титульному аркуші видання.

Ніколас Шарль Ромм (Nicolas Charles Romme, 1745–1805) – французький геодезист, член-кореспондент Королівської академії наук, професор гідрографії і математики військово-морської школи в м. Рошфор-сюр-Мер, автор знаменитих праць з навігації. Викликає інтерес його єдине видання, яким володіє бібліотека – «Морское искусство, или Главные начала и правила, научающие искусству строения, вооружения, правления и вождения кораблей...» (ч. 2, Москва, 1795). Книга вийшла друком з типографії Морського шляхетського кадетського корпусу – одного з найстаріших військово-навчальних закладів Російської імперії. правонаступник Московської навігацької школи та Петербурзької морської академії Морський шляхетський кадетський корпус забезпечував в основному підготовку фахівців для флоту. Вихованців старшого класу називали гардемаринами, а двох молодших – кадетами. До програми навчання входило близько тридцяти дисциплін, у числі яких була математика з різними її розділами, механіка, навігація, географія, фортифікація, генеалогія, історія, політика, риторика, одна з європейських мов на вибір учня, морська практика, такелажна справа, малювання, фехтування, танці і тому подібні. Велика увага приділялася підвищенню культурного й інтелектуального рівня майбутніх офіцерів. Така різнобічна освіта дозволяла виховувати творчі особистості, які пізніше знаходили застосування своїм талантам не тільки на флоті, але й в багатьох інших сферах діяльності. Серед викладацького складу корпусу були знані й авторитетні педагоги, вчені-академіки, спеціалісти флоту. Серед них – офіцер, згодом адмірал, І. Голенищев-Кутузов, «батько всіх російських моряків», який протягом майже сорока років (1764–1802) очолював Морський шляхетський кадетський корпус, заснував типографію для друку професійної літератури і морських карт, а також бібліотеку й обсервато-

рію. У 1764–1773 рр. посаду головного інспектора цього закладу обіймав українець за походженням, одна з найосвіченіших постатей свого часу, вчений, педагог, бібліофіл Г. Полетика. Працюючи інспектором, увів нові навчальні програми й дисципліни, сприяв літературній творчості викладачів корпусу, впроваджував друковані підручники, склав словник шістьма мовами, що повинен був, на його думку, «сприяти молодим людям Росії в навчанні тих мов, які є найголовнішими у світі і найпотрібнішими науками вважаються», перекладав і видавав книжки з морської справи.

Перекладачем з французької праці Н. Ромма «Морское искусство» був О. Шишков (1754–1841), випускник і викладач Морського шляхетського корпусу, в майбутньому державний секретар і міністр освіти Російської імперії.

Колекція навчальних видань XVIII ст. у фондах Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва склалася поступово, впродовж майже ста років. Як правило, подібна література зачитується до дірок, що заважає її збереженості, а інформація, яку вони надають, швидко застаріває, тому вже на початок XX ст. кожна з цих книжок була достатньо рідкісною. Водночас сьогодні вони є своєрідним джерелом як для вивчення історії освіти, педагогіки, підручникотворення, так і книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства.

Примітки:

1. Депман И. Я. История математики. Москва : Просвещение, 1965. 415 с.
2. Завадовский П. В. // Энциклопедический словарь [Брокгауза и Ефрона]. Санкт-Петербург, 1894. Т. 12. С. 95.
3. Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века: 1725–1800. Т. 1–3. Москва : Книга, 1966.

Кириличні богослужбові видання XVIII ст., друковані на українських теренах

О. В. Сафронова

На початку XVIII ст. найважливішими видавничими осередками на українських землях залишалися друкарні Києво-Печерської лаври, чернігівського Троїцько-Іллінського монастиря, Львівського Успенського Ставропігійського братства. З 1730-х рр. до них приєдналися Унівська й Почаївська друкарні, а наприкінці XVIII ст. – декілька заснованих російською владою друкарень, що користувалися гражданським шрифтом.

Сім пам'яток українського друкарства XVIII ст., що зберігаються у фонді відділу РіЦ Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (далі – РіЦ), становлять кириличні богослужбові книги.

Друкарня Львівського Успенського Ставропігійського братства була наступницею друкарні першодрукаря Івана Федорова (близько 1510–1583). Львівські православні городяни викупили із застави друкарський верстат, літери й дошки гравюр, і 1591 р. вийшла перша книга з їхньої друкарні. Дошки Івана Федорова використовувались у продукуванні книг до XIX ст.

У фонді відділу РіЦ зберігається Євангеліє, яке вийшло з друкарні Львівського братства у 1722 р. Євангеліє – одна з головних богослужбових книг, є одним з розділів Біблії і складається з чотирьох перших книг Нового Завіту, написаних євангелістами Матвієм, Марком, Лукою, Іоанном. У ній описується земне життя Ісуса Христа.

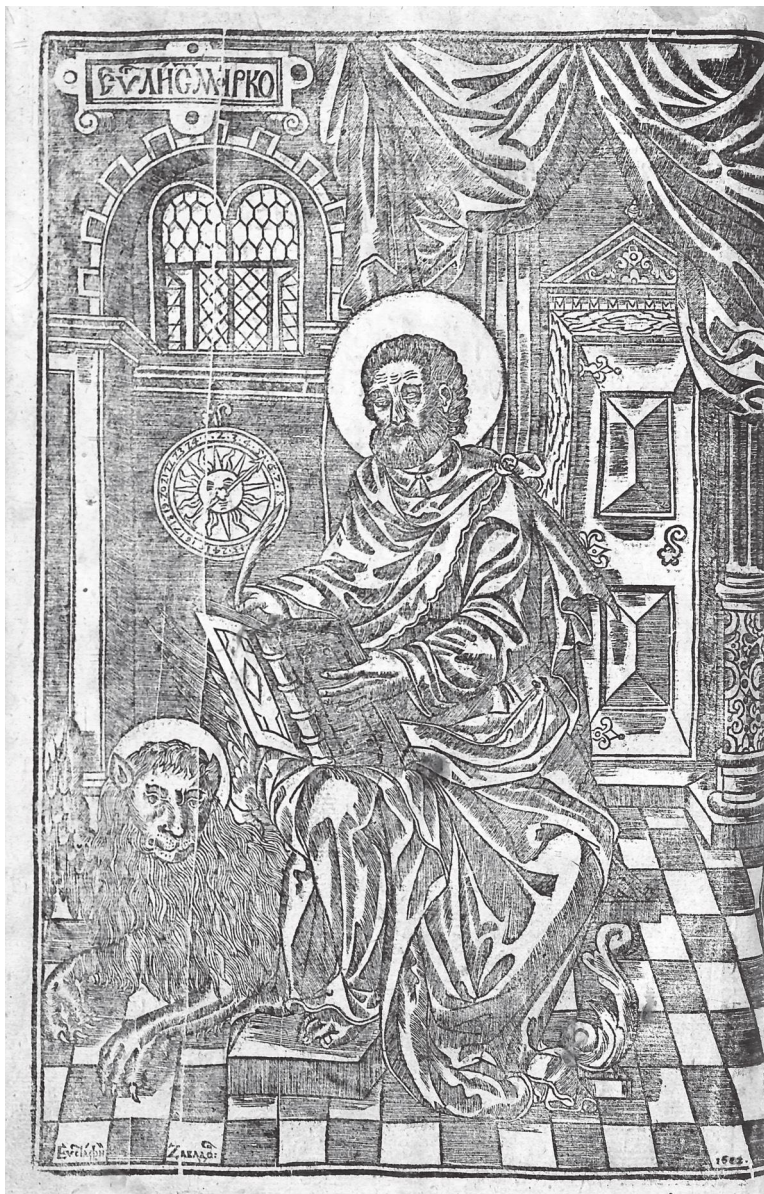
Наявне видання Євангелія має високу історико-культурну, художню цінність та належить до книжкових пам'яток національного значення. Це передрук з видань 1636 та 1691 рр. Тираж 1722 р. охоплював 1200 примірників. Коштував примірник 24 злотих [2, с. 433].

У 1690 р. на друк Євангелія підписав контракт Симеон Ставницький [1, с. 230]. До його видань гравюри виготовляв

Євстафій Завадовський (1660–1690), братчик Львівського братства з 1676 р. [1, с. 107]. Гравюри із зображеннями євангелістів стали чи не найкращими його роботами. Усі вони мають підписи гравера.

1722 р. уже син Симеона Василій Ставницький друкував Євангеліє, для якого використав дошки Завадовського. Гравюри виконано в стилі бароко. Усі євангелісти зображені в інтер'єрах – просторих світлих кімнатах, сидять на різних стільцях, на тлі драпірованих стін. Старці пишуть у кодексах, що тримають на колінах. Поряд із Матвієм і Лукою столики в барочному стилі, на яких лежить письмове приладдя: чорнильниці й пера, а на столику Матвія – ще й складаний ніж, ножиці. Євангелісти зображені з їхніми символами (ангел – поряд із Матвієм; лев, що лежить, біля ніг Марка; тілець – біля ніг Луки; орел – поряд з Іоанном). Титул Євангелія оформлений бароковою рамкою з зображеннями 12 апостолів і 4 пророків серед пагонів виноградної лози. У композицію включені сюжети «Деїсуса» та «Успіння Богородиці». Автор форти – львівський гравер ієродиякон Георгій, який вирізав кліше в 1636 р. до першого українського видання Євангелія. На звороті титульного аркуша – гравюра із зображенням Успіння Богородиці: зверху – взяття Богородиці на небо, на землі – дзвіниця, стіна с амбразурами й біля них гроб Богородиці в оточенні святих, знизу – лев з зіркою. Книга щедро прикрашена заставками й кінцівками, велика частина яких є відбитками з дошок Івана Федорова. Євангеліє прикрашено 55 ілюстраціями в тексті. Гравери: Никодим Зубрицький [N. Z] (1688–1724), Іліа.

Книга оправлена в суцільно шкіряну палітурку темно-коричневого кольору, верхня кришка прикрашена середником «Розп'яття з предстоячими» (сліпе тиснення), навколо рослинний орнамент, бордюр. Нижня кришка та корінець прикрашені геометричним орнаментом та рослинним бордюром. Корінець з бинтами. На верхній кришці оправы – залишки металевих застібок. Сторінки в лінійних і візерункових рамках. Друк двома фарбами.

*Євангеліє (Львів, 1722)
Євангеліст Марк. Гравюра Є. Завадовського*

На сторінках Євангелія – численні записи попередніх власників. Перший запис датується 1739 р.: «За произволением Божим / власність священника <...> / Андріана Вільно храму / Кутов Василий брат / отца Ковалевского / при храме Рождества Пресвятой Богородицы / Соломии Кобелец / Иоанна 1739». Паралельно йому йде інший запис: «Во имя Отца, Сына, Святого Духа аминь. Сия книга глаголет Евангелие куплена / за золотий пол[...] 60». Другий запис: «Отпускаю сию Евангелию / которую ... Василий Нада[...] со женою своею Параскевою / купил за два червонца / за спасенне свое / до храму Рождества Пресвятой Богородицы которую / жадною мерою <...> нити <...> подлежат святых и богоносных / отцов / Ксендз Алексей Барковский Paroch Kobleckу». На початкових сторінках Євангелія від Марка запис: «Рождества Пресвятой Богородицы Сия Евангелие / которое третий раз подписываем / в городе Ковель (?) его вручает / церкви святому храму Рождества / Богородицы вечные часы жалует / его <...> церкви Святой / Анны <...> не может отобрать / Анафема вечные часы / вручаю и не отбираю и крестом / святым подписываю». На приплетеному аркуші автограф «Діаконъ П. С. Лотоцкий 1895 года 1 ноября».

З друкарні Львівського братства у 1753 р. вийшло друком також четверте перевидання «Тріодіон, си ест Тріпіснец...» [Тріодь пісна]. Тріодь пісна (постова) – церковно-богослужбова книга, яка містить змінні богослужбові тексти для читання й співу під час недільних богослужінь у період підготовки до Великого посту і самого посту, а також першого і останнього тижнів посту (до суботи перед Великоднем) включно.

Книга формату фолію, текст надрукований у дві фарби. Кустоди, фоліація – в правому верхньому кутку аркушів. На сторінках – сліди церковного побутування. На жаль, у нашому примірнику відсутній титульний аркуш з фортою та гравюрою «Похвала Богородиці» на звороті титулу. Книга оздоблена двома ілюстраціями в тексті, орнаментальними заставками, серед яких – багато відбитків з дощок Івана Федорова, кінцівками та ініціалами (також є відбитки з дощок першодрукаря). Для Тріоді друкар Іван Грозевський, який на той час очолював типографію, використовував гравюри Никодима Зубрицького [Никодим,

з датою 1702], Василя Ушакевича [Василій], ВФЗ. «Молитва к господу нашому Ісусу Христу», яка передує тексту, прикрашена невеликою гравюрою з пророками Василя Ушакевича. На звороті «Молитви...» – гравюра «Вседержитель з пророками...».

Тріодь оправлена в дошки, криті орнаментованою темно-коричневою шкірою, корінець шкіряний, ремонтований, з залишками сліпого тиснення золотом. На верхній кришці тисненням чотири накутники з євангелістами, зверху в'яззу «Триод постна», середник «Розп'яття з предстоячими» в медальйоні, рослинний бордюр. Нижня кришка прикрашена рослинним і геометричним орнаментами сліпим тисненням. На обох кришках – сліди від застібок. На приплетеному аркуші – записи про попереднє місце перебування книги. Текст першого запису: «Из числа книг села Щучинци Свято-Успенской церкви 1836 года» та «Свято-Успенская церковь 1852 года 21 марта Шаркович». Із записів можна зробити висновок, що книга була в церкві с. Щучинци Жмеринського району. За архівними даними, стара дерев'яна церква була збудована 1748 р., у 1878 р. замість неї споруджено новий храм, дерев'яний, за кошти парафіян на честь Успіння Божої Матері.

У XVIII – першій третині XIX ст. уніатська друкарня Почаївського Успенського монастиря чину оо. василіан була одним із найбільших центрів книгодрукування на Правобережній Україні. Почаївські кириличні стародруки, гарні за поліграфічним виконанням, вишукані за художнім оздобленням і різноманітні за тематикою, мали популярність на всіх українських землях і далеко за їх межами не лише серед греко-католиків, а й серед православних.

У фонді відділу РіЦ зберігається перше видання «Тріодіон, сієсть Трипіснец...» [Тріодь пісна] вітчизняного друку 1744 р., що побачило світ з дозволу єпископа Феодосія Любинецького-Рудницького, засновника Почаївської друкарні. Книга друкована форматом фоліо, налічує 6 сторінок передмови та 745 сторінок тексту. Друк одноколірний (чорний), для якого використано різного розміру шрифти. У Тріоді вміщені форта, 3 ілюстрації, заставки, ініціали. Рамка форти має вигляд архітектурно-скульптурного ансамблю. У верхній частині – орнаментований ме-

дальшій із зображенням Ісуса Христа, пообіч – путі з сурмами. У середині композиції розміщено назву книги. Пообіч зображені зухвалий фарисей та смиренний митар, що кається. Саме з притчі Ісуса Христа «Про митаря та фарисея» починається Тріодь.

Сторінку 584 заповнює гравюра Почаївської ікони Божої Матері, що була дуже популярною в почаївських виданнях. На звороті цього аркуша – гравюра «Благовіщення», але меншого розміру й безпосередньо в тексті. Діва Марія зображена ліворуч, її ліва рука прикладена до грудей, а права – на розгорнутій книзі, що символізує пророцтво Ісаї про народження Спасителя. Праворуч від Марії зображено архангела Гавриїла, який простягає їй лілею, вказуючи на небо правою рукою.

«Синаксарі» починаються з гравюри із зображенням творця Літургії Василя Великого. Вона використовувалася ще в першій почаївській друкованій книзі «Служебник» 1735 р. Святитель змальований на невисокому п'єдесталі й має вигляд виразного скульптурного силуету.

Книга оправлена в дошки, обтягнуті шкірою темно-коричневого кольору. Бинти на корінці. На верхній кришці – тиснення «Триод постная» (в'язь) та середник з залишками золотого тиснення «Цар Давид». На нижній кришці середник затертий. На обох кришках збереглися сліди від двох застібок. На звороті останнього аркуша записи: «Сія книга принадлежит церкви Троицкой 1604 года» та «Сія книга принадлежит церкв на...». Різними почерками дати «1794» та «1816-го 26 февраля».

Також у фонді відділу зберігається третє видання «Тріодіон цветный...» [Тріодь цвітна], яке було надруковано 1768 р. у Почаєві з дозволу й благословення владики Сильвестра Любенецького-Рудницького (1712/13–1777). Сильвестр, луцький і острозький єпископ, приділяв значну увагу видавничій діяльності монастирської друкарні. 3 грудня 1772 р. він уклав угоду з тодішнім ігуменом Почаївського монастиря щодо активізації роботи монастирської друкарні. За угодою єпископ і його наступники брали на себе обов'язок оплачувати видатки друкарні [2].

Тріодь цвітна – церковно-богослужбова книга, в якій зібрано змінні богослужбові тексти для читання й співу в недільні та деякі інші дні від Великодня до Неділі всіх святих (перша після

Трійці) включно. У Почаївській друкарні у XVIII ст. вийшло друком п'ять видань Тріоди цвітної в 1747, 1767, 1768 рр. та двічі у 1786 р. різного формату.

Титульний аркуш Тріоди прикрашений гравюрою: в центрі – Трійця, ліворуч та праворуч – біблійні сюжети із земного життя Ісуса Христа, які переплітаються з бароковим орнаментом. Автором гравюри є Йосиф Гочемський, який у 1745–1778 рр. працював у Почаєві й Києві. Йому належить близько 130 дереворитів і мідеритів на релігійні теми, які використовувалися в різних почаївських виданнях. У книзі використано виливні прикраси: смужки в тексті, кінцівки, ініціали. У середині віньеток часто трапляються медальйони із монограмами «ІХС». Друк у дві фарби. Кустоди, фоліація – у верхньому правому кутку. Перші дві сторінки передмови Сильвестра та 16 сторінок «Устава о празднике Благовещенья» без пагінації.

Книга оправлена в шкіряну палітурку (на дошках) темно-коричневого кольору. На верхній кришці – тиснення «Триод цветна» (в'язь), середник з залишками золотого тиснення «Розп'яття з предстоячими», на нижній кришці – середник затертий. На кришках присутні залишки металевих елементів застібок. Ремонтована у XIX – на початку XX ст. Книжковий блок відокремлено від палітурки.

У 1778 р. з друкарні Почаївської лаври вийшло шосте видання «Літургїон, или Служебник...» (виданий при Кипріянові Стецькому, єпископові уніатської церкви; з 10 липня 1777 р. – єпископові луцькому й острозькому). Служебник видавався в Почаївській друкарні дев'ять разів. Ця книга призначалася священникам та дияконам для звершення церковних богослужінь. У ній послідовно розміщено вечірню, ранню, Божественну літургію святителів Іоанна Златоустого, Василя Великого та Григорія Двоєслова, послідування до Причастя й навчальні відомості, а також деякі інші тексти. На титульному аркуші – гравюра «Оплакування» Йосифа Гочемського із зображенням Богоматері з мертвим Христом на її колінах, у ногах – Марія Магдалена. На зворотному боці титулу – текст дозволу на друк Сильвестра Любенцького-Рудницького. Служебник прикрашений гравюрами з зображеннями святих Василя Великого, Іоанна Златоуста і Григорія Двоєслова.

*Летургіон (Почаїв, 1778)
Розп'яття з предстоячими. Гравюра А. Гочемського*

Особливу увагу привертає чудова гравюра Адама Гочемського «Розп'яття з предстоячими» з зображенням сцени: Страждання Спасителя на хресті, Богородиця із сумом і болем дивиться на Сина, Марія Магдалина впала до його ніг, а апостол Іоанн жестом звертається до Бога-Отця. Автор гравюри був братом Йосифа Гочемського. Він залишив, крім релігійних сюжетів, цікаві гравюри з історії Почаївської лаври та зарисовки місцевостей Волині. Обидва брати працювали й на міді, й на дереві.

Весь текст, крім літургій, у дві колонки. Друк двома фарбами. Використані виливні прикраси: заставки, смужки в тексті, оздоблення колонтитулів. На аркушах 3-го рахунку – фоліація арабськими цифрами. Коричнева шкіряна палітурка (на дошках), корінець темно-коричневий з бинтами. Чудовий золотий обріз з тисненим рослинним орнаментом.

У кожному храмі мало бути на престольне Євангеліє, по можливості гарно оправлене, яке відіграло надзвичайно важливу роль у богослужіннях, перш за все, в літургії. Закономірно, що Почаївська друкарня випускала й такі видання. У Почаївській друкарні вийшло друком десять видань Євангелія. Вони мають багате художнє оформлення та ошатні оправи. Одним з найкращих зразків українського книжкового мистецтва є Євангеліє, яке вийшло з друку в 1780 р. Це найбільший український стародрук церковнослов'янською мовою. Довжина блока 51 см, ширина – 34 см, товщина – 9 см. Видання прикрашене гравюрами Йосифа Гочемського. На титульному аркуші – гравюра з зображенням книги, яку тримають символічні істоти: ангел, орел, бик та лев. У ангела в руках перо та горщечок з чорнилом, такі ж горщики у пашах тварин. На титулі «книги» зображений Ісус Христос, в ногах якого сидять Петро та Павло. На звороті титульного аркуша – благословення на друк Кипріяна Стецького.

У наявному примірнику відсутні гравюри євангелістів, збереглася лише св. Марка. Текст прикрашають ілюстрації з біблійними сюжетами та з життя Ісуса Христа.

Текст Євангелія друкований у лінійних рамках, у дві фарби. Для друку використані сюжетні заставки, вишукані кінцівки й ініціали. Фоліація літерна, розміщена в правому верхньому кутку лінійної рамки. Є кустоди. Книга гарно збережена. Перша опра-

ва – суцільно шкіряна (на дошках), темно-коричневого кольору, залишки срібного тиснення: в кутках – євангелісти, середник – Богородиця, навколо апостоли та святі в медальйонах. Шкіряна оправа частково схована під залишками оксамиту світло-коричневого кольору, поверху тканини закріпленій позолочений металевий оклад. На оксамиті наявні відбитки від медальйонів та середників. У кутах верхньої кришки оправи – наріжники з викарбуваними зображеннями чотирьох євангелістів. У нашому примірнику в лівому верхньому куті відсутній наріжник з зображенням св. Матвія. Частково також збережений металевий бордюр з рослинним орнаментом. На нижній кришці – металеві залишки від чотирьох жуків, унизу прибій у формі серця. Євангеліє прикрашає золотий обріз з рослинно-геометричним тисненням.

Нагорі титульного аркуша – напис «Село Мытынецъ» (тепер Літинський район). Згодом Євангеліє опинилося в якушинецькій родовій бібліотеці Александра Руссановського (1883–1925) – заможного подільського поміщика, про це свідчить сюжетний екслібрис на звороті передньої кришки.

Усі згадані книги видані в уніатський період українського книгодрукування. На підросійських українських землях обмеження продажу уніатських богослужбових книг почалося в 1826 р. Ще одним із засобів викорінення уніатської духовно-культурної спадщини стало вилучення із церковного вжитку уніатської богослужбової літератури та її знищення.

Зрештою напередодні офіційного возз'єднання уніатської церкви з Російською православною 18 червня 1839 р. Найсвятіший Синод наказав вилучити з церковного вжитку й спалити уніатські книги. Вказувалося на те, що слід залишити по 1–2 примірники цих видань для єпархіальних бібліотек. Зокрема, на території Подільської православної єпархії було зібрано 5808 прим. уніатських книг, з них самих лише Євангелій – 701, Апостолів – 426, Часословів – 400, Псалтирів – 410 тощо. Якщо врахувати, що в Подільській єпархії на 1839 р. продовжували діяти лише три уніатські церкви, стає зрозумілим, що всі ці книги були у православних церквах. Про лояльне ставлення до них православного духовенства свідчить вимога подільського єпископа здійснювати вилучення книг лише в разі прибуття православних заміників.

Свѣдѣніе

ЕВАНГЕЛІЕ

Свѣтъ :

БЛАГОВѢСТІЕ

БГОДУХОВЕННЫХЪ СВѢДѢНІЙ.

За державы СВѢДѢНІЙ великаго
КОРОЛЯ
СТАНСЛАВА АНГЛОСТА
Благословіе.

Евангеліе (Почаїв, 1780)

Загалом церкви Подільської єпархії для забезпечення богослужіння потребували як мінімум 2982 прим. книг на суму 7790 руб. [3, с. 192].

Друкарня Києво-Печерської лаври, заснована в 1616 р., працювала три сторіччя. Після закриття лаври її приміщення й обладнання до 1941 р. використовувалося друкарнею Академії наук України. Нині в її будинку Музей книги і друкарства України.

У другій половині XVII і двох перших десятиріччях XVIII ст. друкарня Києво-Печерської лаври стала провідним в Україні центром книговидання, ініціатором оновлення і збагачення тематики видань, поліпшення їхнього мистецького оформлення. Саме тут побачило світ наступне після острозького видання Біблії на українських землях.

Навіть для XVIII ст. друк православної Біблії був подією великого масштабу. Першим її повнотекстовим виданням церковнослов'янською мовою була, як відомо, Острозька Біблія (1581 р.). Ця книга була визначною подією в церковному та культурному житті не лише українців, а й сусідніх православних народів та служила взірцем для подальших видань. Недаремно в передмові до цієї книги зазначено: «Прийміте цю Біблію всіх слов'ян не яко річ земну, але як дар небесний». Попри високий рівень філологічного опрацювання Острозької Біблії, ще за митрополита Петра Могили (1597–1647) було розпочато нове редагування та доповнення її тексту більш точним перекладом. Проте ця кропітка робота не була завершена. У Московській державі в другій половині XVII ст. вище духовенство також постійно обговорювало подальше вдосконалення перекладів тексту Біблії. У 1663 р. московський Друкарський двір (Печатный двор) видав Біблію, що була лише передруком «с готового перевода князя Константина Острожскаго печати неизменно, кроме орфографии и некоторых вмале имен и речений».

Пізніше, за Петра I, Москва знову вирішує відредувати та видати Біблію. Таку складну за обсягом роботу було доручено вченому з Волині Феофілактові Лопатинському (1670–1741). Проте, незважаючи на сім років напруженої праці, йому не судилося побачити її результати надрукованими. Починання Петра I продовжила цариця Єлизавета Петрівна. Для роботи над удоско-

наленням перекладу тексту Біблії знову були покликані вчені з України, професори Києво-Могилянської академії – Варлаам Лашевський (1702–1774) та Гедеон Сломинський (1745–1772). Приступивши до праці в серпні 1747 р., вони звірили всі тексти Біблії старослов'янською мовою із грецькими оригіналами та зробили певні редакційні правки, уточнення в перекладі. Книги Товита і Юдити були заново перекладені з грецької мови. Третю книгу Ездри виправили за Вульгатою (католицькою редакцією Біблії). Усі виправлення старого слов'янського тексту були викладені в особливій рукописній книзі, а короткий огляд цих виправлень помістили в передмові до Біблії. Тривала ця кропітка робота чотири роки [4, с. 152].

18 грудня 1751 р. побачила світ друкована Біблія, що згодом дістала назву Єлизаветинської. Це видання було визнано Синодом Російської православної церкви як усталений, канонічний текст. Усі зміни, внесені при виправленні перекладу, були обговорені, примітки до тексту склали окремий том, практично рівний за обсягом з текстом самої Біблії. Перший тираж швидко розійшовся, і в 1756 р. побачило світ його друге видання з додатковими примітками на полях і гравюрами. Єлизаветинська Біблія залишалась основою церковнослов'янського тексту Святого Письма для православної церкви у XVIII – початку XXI ст., зокрема її текст був в основі другого в Україні повного видання Біблії церковнослов'янською мовою в друкарні Києво-Печерської лаври 1758 р.

Ось що з приводу перших чотирьох видань Єлизаветинської Біблії писав один з найперших російських бібліографів Василь Степанович Сопіков (1765–1818) у своїй капітальній роботі «Опыт российской библиографии» (1813): «Ці чотири видання, як добротою паперу, так і чистотою друку, чудові і шануються більше тих, що надруковані в подальшому, і тому чисті і гарно збережені екземпляри оних вважаються рідкісними...» [5, с. 51]. Якщо ж врахувати, що В. С. Сопікова відділяло від цих видань лише півстоліття, то стає зрозумілою рідкість кожного примірника цієї Біблії будь-якої збереженості сьогодні.

Довгоочікуване видання Біблії не вирішувало проблему нестачі примірників Святого Письма. Їхній дефіцит відчувався

навіть у системі духовної освіти. Так, церковний історик XIX ст. П. В. Знаменський зазначав: «Замість слов'янської Біблії в семінаріях вживалася більш доступна – хоча теж досить рідкісна, латинська Вульгата; користування нею було тим зручніше, що і лекції, і окупації [навчальні заняття] з богослов'я були латинською ж мовою. Слов'янська Біблія була великою рідкістю, майже недоступною для приватних осіб і духовенства, занадто дорогою і для семінарської бібліотеки, навіть після видання її в 1751 р. Не дивно, що вивчення Святого Письма зовсім не було не тільки в семінаріях, але навіть і в академіях» [6].

Єлизаветинська Біблія київського друку 1758 р. – це видатний зразок гравірувального та друкарського мистецтва. Про цю книгу В. С. Сопіков писав: «Це перше київське видання чудове та рідкісне. Папір іноземний чудової якості» [5, с. 51].

У 2009 р. Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва запропонували придбати Біблію 1758 р. Управління культури Вінницької ОДА виділило кошти на її купівлю, таким чином фонд відділу РіЦ поповнився цим унікальним виданням.

На жаль, у нашому примірнику титульний аркуш зберігся частково. Його збережені фрагменти наклеєні на окремий аркуш паперу XX ст. Відсутні гравюра із зображенням Єлизавети Петрівни в порфірі і короні, що передує тексту, перші сторінки передмови та короткий огляд виправлень Біблії, немає також 9 сторінок «Соборника в місяце зачала».

Біблії були саме тією категорією книг, які особливо ретельно прикрашалися. До них добирали шрифти в орнаментованих рамках. У наявній книзі присутні численні оздоби: різноманітні виливні прикраси з зірками, розетами, віньєтками, ініціали, заставки й кінцівки сюжетного типу із специфічним листяним оформленням. Ілюстрації до Біблії виконав київський майстер Яків Кончаковський у техніці мідериту. Всі ілюстрації він запозичив із московського видання 1756 р. Зміни торкнулися тільки титульного аркуша, точніше його долішньої частини. Там з'явилися Успенський собор, велика лаврська дзвіниця (архітектор Шедель) та зображення нового корпусу друкарні, що був відновлений після пожежі в 1718 р. у Києво-Печерській лаврі. Одна з найяскравіших споруд стилю українського бароко.

На титульному листі зображення з Нового і Старого Завіту, дев'ять медальйонів, сім з них відображають біблійні сюжети. У середині титульного аркуша – заголовок книги. Навколо нього – невеликі зображення. Угорі – бесіда Ісуса Христа в храмі Єрусалимському, по кутах – зображення мідного змія і голгофського розп'яття; з боків – праворуч: старозавітне жертвоприношення і законодавство Мойсея, ліворуч: чаша з дискосом і зішестя Святого Духа.

Текст Біблії надрукований у дві колонки тонким, чітким, дрібним шрифтом. В оздобленні Біблії (вперше на українських землях у київських виданнях) з'являються рокайлеві мотиви, перенесені з російської поліграфічної практики. Перед кожним розділом – гравюри в третину сторінки на біблійні сюжети. Нумерація сторінок Біблії виключно літерна. На сторінках присутні кустоди. Хоча В. С. Сопіков писав про закордонний папір книги, наявний примірник друкований на папері з фабрики Афанасія Гончарова, про це свідчать філіграні: лівий бік – літерна філігрань А. Г., правий бік – А G [вензель].

Шкіряна палітурка темно-бордового кольору, корінець ремонтований ледерином. Обріз жовтого кольору. На нижньому полі перших 160 сторінок книга містить власницький напис 1759 р. чорним чорнилом: «Сія книга / глаголема / Священно Быблія / новоизданная / <...> / Острозкая / переводов / Біблій / повелением / Благочестивейшея / Всеавгустейшея / Великія / государини / императиріци / Елисавет / Петровни / самодержици / Всероссийскія / апробованая же / и исправленная / Святейшим / Російским / Синодом / тисненіем / печати / Святыя / Великія / Лаври / Печерскія / Киевскія / Купленная / во граде Киеве / за истинніе / власніе / мои гроши / мне / Василию / Андреевскому / <...> / презвитер / веси Яцок / и детем / моим / на вечніе / веки / живущему / в области / Полской / Коляции / ясневельможного / его мати / пана / Ф <...> / амор / <...> / та <...> кого / к ключу / Василевском / свидетель / тоей / купле / превелебній / господин / его матъ / отец Максим / Плесковский / свято Вознесенского / девического / монастыря / Киево-Подолского / Флоровского / презвитер / и честній / отец Николай / Левицкий / презвитер / веси / Мокіевки / житель / Все

писанного / ключа / Василевского / данно за нея / рублей / бытих / тринадцать / ровно / в 1759 году / месяца / мая 27 дня / и сея / рады / вини / подписал / оуставом / оную / Священную Быблию / не саморучно / даби / никто / у мене / и дому / нашего / воровским / потаенным / способом / взяти / не мог / ни разбойническим / граблением / вылучить / у мене / и детей / моих / не важился / бо сіе / грехов / рады / наших / допущением / Божіим / на людях / бывает / по сему / всяк / сущий / истинный / правоверный / христианин / не был бы / такий / случай / может / воровско / пременением / и измазанием / имене / моего / а вновь / подписать / Узнает / крадеж / сію / Священную Быблию / с нею / сам себе / з детьми / своими / полецивши / всевидящому / ко Тройцы / святой / славимому / Богу / Святому / Отцу / и Сыну / и Святому / Духу / Аминь».

На приплетеному аркуші паперу 1839 р. попередній текст частково відтворений невідомою особою «Сия книга «Священно Библия» священного писания Ветхого и Нового Завета напечатана в гор. Киеве в Киево-Печерской Лавре при царствовании императрицы Елисаветы Петровны, куплена в гор. Киеве христианином Василием Андриевским в 1759 году мая 27 дня за 13 рублей для чтения ему и детям его. О дальнейшем пребывании этой св. книги в чьих руках она была, до 1930 года нет никаких памяток и как она попала в село Черемошное Погребисненского района Винницкой области неизвестно». Є також напис «Иван Гривачевский» (почерк початку ХХ ст.).

Біблія в Києво-Печерській лаврі видавалася згодом у 1779 р. у великому форматі, а 1788 р. – у зменшеному. Для більшості богослужбових видань великого й середнього формату типовим був наклад близько 1200 примірників. Загалом ця версія Біблії на теренах Російської імперії друкувалася понад двадцять разів протягом 60 років.

XVIII ст. – блискучий етап у розвитку українського книгодрукування. Наявні у відділі РіЦ видання кириличного друку є важливою частиною національного культурного надбання.

Примітки:

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, состоящей при Киевском,

Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Ч. 1. Т. 11 : [Акты, относящиеся к истории Львовского Ставропигиального братства]. Киев, 1904. 158, 772 с.

2. Ціборовська-Римарович І. Луцький і острозький єпископ Греко-католицької церкви Сильвестр Любенецький-Рудницький (1712/13–1777) і книги: маловідомі факти та їх інтерпретація // Медієвіст : [сайт]. URL: <http://www.medievist.org.ua/2015/07/1712131777.html> (дата звернення: 08.02.2018).

3. Лось В. До проблеми актуального стану збереженості архівних документів з історії Греко-уніатської церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) // Наук. праці Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2009. Вип. 24. С. 189–195.

4. Єдине видання Біблії в жанровому репертуарі друкарні Почаївського Успенського монастиря XVIII – першої третини XIX століття // Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки : зб. наук. пр. Київ, 2011. С. 151–161.

5. Сопиков В. Опыт российской библиографии, или Полный словарь сочинений и переводов, напечатанных на славенском и российском языках, от начала заведения типографий, до 1813 года. Ч. 1. Санкт-Петербург, 1813. [2], CLI, 313, [1].

6. Тихомиров Б. А. К истории отечественной Библии // Credo : [сайт]. URL: <http://www.portal-credo.ru/site/index.php?act=lib&id=1379> (дата звернення: 25.01.2018).

БІБЛІОТЕКИ І БІБЛІОФІЛИ

Наукові дослідження у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (1970–2007 рр.)

П. І. Цимбалюк

Після надання 1966 р. Вінницькій обласній бібліотеці ім. К. А. Тімірязєва статусу наукової розширилися її структура, функції, зміст роботи, більша увага почала приділятися обслуговуванню науковців і фахівців. Відповідно виникла необхідність в активізації та поглибленні наукової діяльності. Первинно стратегічним напрямком досліджень був бібліотекознавчий, де об'єктом вивчення були бібліотечні фонди – їх профільна, видова структура, виявлялася також застаріла за змістом, дублетна та маловикористовувана література, аналізувався незадоволений читацький попит.

До слова, масово й методично науково-дослідною роботою бібліотеки системи Міністерства культури УРСР почали займатися наприкінці 1960-х рр. У 1969 р. в Державній республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС (*у 1990–1993 – Державна республіканська бібліотека України, Державна бібліотека України, з 1994 р. – Національна парламентська бібліотека України, з 2016 р. – Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого*) було створено науково-дослідний відділ. На нього покладено обов'язки організації науково-дослідної роботи в бібліотеках республіки та надання методичної допомоги в проведенні локальних досліджень, які здійснювали обласні наукові та інші бібліотеки.

На початку 1970-х рр. Вінницькою ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва було організовано вивчення підсобних фондів відділів, що дало можливість визначити оптимальний розмір кожного з них та розпочати роботу з вивільнення від маловикористовуваної літератури. Оскільки у відділі основного книгозберігання потрібних площ не вистачало, то вирішувалось це питання таким чином: література передавалася до книгосховища разом з приміщеннями. Так, протягом 1973–1974 рр. з абонементу було передано 65 тис. примірників видань, які втратили актуальність, з читального

залу – близько 30 тис., з відділу технічної літератури – 9,5 тис., з інших спеціалізованих підрозділів – понад 5 тис.

1974 р. продовжувалося вивчення ефективності використання окремих розділів книг у хронологічному та галузевому аспектах, внаслідок чого були відібрані малоцінні в науковому плані книги для вилучення із фондів бібліотеки. Списано з різних причин 10,7 тис. книг.

Цього року було передано 30,7 тис. примірників видань новоствореній Вінницькій центральній міській бібліотеці.

Слід відмітити, що чіткої системи наукових досліджень у цей період не існувало. Вони здійснювалися або епізодично (це були дослідження переважно прикладного характеру), або бібліотека брала участь у всесоюзних чи республіканських проєктах.

У 1975 р. обласна наукова бібліотека організувала вивчення стану комплектування книгозбірень Вінниччини краєзнавчою літературою. За результатами опитування з'ясувалося, що в профільних фондах у периферійних бібліотеках (районних, міських, сільських) найбільшу питому вагу становить художня література письменників-земляків. Причина була очевидна: репертуар книг краєзнавчої тематики з різних галузей знань і напрямків життя краю – природні ресурси, географія, економіка, виробництво, суспільне становище – обмежений. Переважали матеріали, присвячені темам: «Великий Жовтень на Вінниччині», «Мистецтво, народжене Жовтнем», про трудову вахту вінничан на честь 60-річчя Жовтневої революції, хід соціалістичного змагання між Вінницькою, Хмельницькою, Тернопільською, Липецькою областями і Кабардино-Балкарською АРСР.

У той же час опитування показало, що навіть в умовах дефіциту видань у більшості бібліотек області краєзнавча література виділена із загального книжкового фонду, оформлено краєзнавчі стелажі, кутки, влаштовуються бібліотечні виставки та перегляди видань відповідної тематики, переважно до ювілейних дат письменників-земляків і знову ж таки про хід підготовки до чергової річниці Жовтневої революції.

1976 р. було проведено вивчення стану використання фонду сільськогосподарських видань. Частина з них відібрано для депозитарного зберігання, а близько 2 тис. примірників списано як застарілі.

Відділ зберігання розпочав цього року вивчення фонду для передачі в депозитарій Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС. Як наслідок, відправили картки-пропозиції на 175 назв періодичних видань довоєнних років та 250 книг.

Крім цього, передали на депозитарне зберігання до Всесоюзної державної бібліотеки іноземної літератури (Москва) 2381 книгу. З точки зору окремих сучасних фахівців, передача цих видань була помилкою, але якщо врахувати, що на той час ми були складовою єдиної бібліотечної системи тодішнього Радянського Союзу, то таку акцію можна вважати виправданою.

Того ж року провели ще одне дослідження прикладного характеру, метою якого було поліпшення забезпечення спеціалістів виробничою і науковою книгою, зокрема з питань вирощування зернових культур та економіки харчової промисловості. Склали список літератури для доукомплектування та провели очищення фондів від малоактуальної й дублетної літератури. Лише з відділу технічної літератури до основного книгозберігання передано 3610 книг, які рідко використовувалися.

Відповідно до перспективного плану наукової роботи в 1977 р. передбачалося проведення наукового дослідження за методикою Державної республіканської бібліотеки УРСР ім. КПРС на тему «Шлях проходження книги в районній централізованій бібліотечній системі». Оскільки методики не було одержано, а питання вимагало практичного вирішення, бібліотека провела дослідження на підставі експериментів, які здійснювалися в ЦБС Тульчинського, Могилів-Подільського, Жмеринського і Крижопільського районів. Узагальнені матеріали дозволили виробити «Примірну інструкцію про шлях книги в районній централізованій бібліотечній системі», яка була розповсюджена серед усіх створених на той час ЦБС для використання в роботі.

1978 р. проводилося виявлення рідкісних і цінних книг у фонді довоєнних видань. Продовжено вивчення використання фонду попередніх років з метою виявлення непрофільної літератури та видань, що не користувалися попитом читачів, і підготовки пізнавальних карток-пропозицій для відправлення в республіканські депозитарії. Було надіслано 1282 картки-пропозиції, з них – 1037 книг та 205 періодичних видань. Відповідно до замов-

лень останніх років у депозитарії республіки колишнього Союзу загалом надіслано 1962 видання, у тому числі 1800 журналів.

Активною науково-дослідною діяльністю відзначився початок 1980-х рр. Робота проводилася згідно з «Перспективним планом науково-дослідної роботи на 1981–1985 рр.» у декількох напрямках. Вивчалися, перш за все, проблеми бібліотекознавства та бібліографії, керівництво читанням різних груп користувачів, історія бібліотечної справи Вінниччини. За цей період було опрацьовано 14 науково-дослідних, 10 науково-методичних та 20 науково-бібліографічних тем. У 1982 р. введено в дію «Положення про науково-дослідну роботу обласних бібліотек Міністерства культури УРСР» та запроваджено розроблені Державною республіканською бібліотекою УРСР ім. КППС «Методичні рекомендації по організації комплексу наукових досліджень в обласній бібліотеці».

У середині 1980-х рр. початок перебудови позитивно вплинув і на діяльність бібліотеки, зокрема формування бібліотечного фонду, особливо комплектування україномовною книгою. У цей час відділ зберігання літератури займався вивченням окремих розділів фонду. Це дало змогу виявити видання незаслужено забутих авторів (частину з яких було повернуто зі спецфонду).

У 1980-х рр. значна увага приділялася вивченню відмовлень читачам на літературу. Результати аналізу показали, що нерідко це залежало від недоліків в організації фонду та недостатньої уваги до вирішення даного питання працівників бібліотеки. Вжиті заходи щодо усунення недоліків сприяли тому, що кількість відмовлень зменшилася від 3–4 % до 0,7 %. Позитивний результат роботи спонукав відділ зберігання літератури та науково-методичний відділ розробити й надіслати в ЦБС області інструкції по роботі з відмовленнями на літературу.

Упродовж 1986–1990 рр. бібліотека брала участь у республіканському науковому дослідженні «Культура читання пропагандиста комсомольської політосвіти»; а в плані наукової роботи – в підготовці матеріалів до створення в республіці реєстру друкованої продукції «Україна-350» (1990). У бібліотеці виявилося чимало таких матеріалів, і робота над їхнім описом продовжилася в наступні роки.

У цей період поглиблюються краєзнавчі дослідження, зокрема значна робота проведена з виявлення краєзнавчих матеріалів у межах вивчення фонду обласної бібліотеки, а також в інших книгозбірнях та архівних установах. Найважливіші матеріали копіювалися.

Початок 1990-х рр. відзначився такими проблемами, як розбалансування книговидання в державі, відсутність інформації про вихід нових книг, ліквідація попередніх замовлень за тематичними планами видавництва, згорання роботи бібліотечних колекторів, скорочення фінансування, а відтак порушення системи, плановірності та оперативності книгопостачання бібліотек. Усі ці фактори негативно впливали на формування бібліотечного фонду, особливо периферійних бібліотек. Відчувався дефіцит українських книг загалом та передусім з історії України, української культури, мистецтва тощо, яких потребував тодішній читач. Тому бібліотеки почали шукати альтернативні джерела поповнення фондів новими виданнями. Але, попри все, до середини 1990-х рр. кількість нових надходжень постійно скорочувалася.

У другій половині 1990-х рр., незважаючи на додаткове приміщення, яке бібліотека отримала 1990 р. в адміністративній будівлі (вул. Соборна, 70), куди переміщено понад 200 тис. примірників видань, проблема розміщення бібліотечного фонду залишалася актуальною. Тому виникла гостра потреба в проведенні фундаментального дослідження, яке здійснювалося 1998 р. згідно з наказом директора бібліотеки «Про проведення комплексного вивчення стану укомплектованості, використання, збереження і оптимальних строків зберігання періодичних видань». Робоча група розробила методику й визначила основні напрямки дослідження:

- вивчення складу та структури фонду періодичних видань;
- виявлення пасивної частини фонду періодичних видань;
- визначення системи перспективного планування передплати періодичних видань;
- умови збереження та використання газет і журналів.

Вивчалися фонди тих структурних підрозділів, у яких питома вага періодичних видань у складі підсобного фонду була високою. Це, передусім, сектори газетної і журнальної періоди-

ки, відділи технічної, сільськогосподарської, краєзнавчої, іноземної літератури, мистецтв, науково-бібліографічний та основного книгозберігання. Аналізувалися всі облікові документи, які дали можливість визначити кількісний, якісний склад періодичних видань, терміни їх надходження та зберігання.

Основна ж увага зверталася на використання видань шляхом суцільного підрахунку видачі газет і журналів за 1997 р. за вимогами читачів. Робоча група узагальнила матеріали вивчення і представила його результати в таких розділах:

- Загальна характеристика фонду періодичних видань та ефективність його використання;
- Стан формування та використання фонду газет;
- Стан формування та використання фонду журналів;
- Подальше удосконалення комплектування, збереження та використання періодичних видань.

Фонд періодичних видань станом на 01.01.1998 р. нараховував 313,8 тис. прим., що становило 34,5 % від загального обсягу фонду, в тому числі газети – 14,3 тис. підшивок, журнали – 299,5 тис. прим.

На той час спостерігалася значна активність використання періодичних видань, видача яких переважала всі інші носії інформації й становила 54 % від загальної кількості (800,8 тис. прим. – загальна видача; 433,6 тис. прим. – періодика). Пояснювалося це тим, що періодичні видання не лише оперативно висвітлювали події, які відбувалися в суспільному житті, але й містили актуальну інформацію з різних питань науки, техніки, виробництва, культури, мистецтва тощо, а також оперативно надходили до бібліотеки.

Щодо вивчення стану формування та використання фонду газетної періодики, який був найбільш оперативним джерелом інформації, то він містив газети до 1917 року; за 1917–1941; 1942–1991; газети періоду становлення української суверенної держави, тобто 1992–1998 рр.

Видання дореволюційного періоду були представлені 23 назвами, у тому числі 9 з них краєзнавчого характеру. Серед них – «Подольские губернские ведомости» (1893–1918), «Подолія» (1907–1914), «Подольнин» (1914–1917) та інші.

Газет за період 1917–1941 рр. налічувалося 104 назви, серед яких також були видання краєзнавчого характеру, проте лише за окремі роки, наприклад: «Поділля» (1918), «Винницькая жизнь» (1919), «Подольское слово» (1919), «Новий шлях» (1920), «Червона праця» (1920), «Праця» (1920), «Вісти» (1921, 1922) та ін.

Члени робочої групи відмічали, що умови збереження цих унікальних, особливо краєзнавчих, видань не відповідали встановленим нормативам.

На вивченні укомплектованості та зберіганні періодичних видань за 1942–1991 рр. увага не акцентувалася. А ось видання, які формувалися за період 1992–1997 рр., досліджувалися більш ретельно. Адже в перші роки незалежності нашої держави з'явилася значна кількість нових газет, у тому числі таких, що виходили на Вінниччині. У досліджуваний період до бібліотеки надходить 346 назв газет, з них 248 – українські, 98 – російські. 108 назв місцевих видань бібліотека отримувала як обов'язковий примірник. Проаналізувавши склад газетного фонду за мовними, галузевими, типологічними ознаками, члени робочої групи зробили висновок, що питома вага цих видань наукового та виробничого характеру складала 52,3 % від загальної кількості надходжень. Лідерами читацьких симпатій виявилися газети «Галицькі контракти», «Урядовий кур'єр», які видавалися близько 6 тис. разів, та «Голос України» і «Бізнес» – 3,7 тис. разів.

Фонд журнальної періодики, як відмічалось вище, нараховував 299,5 тис. одиниць, що складало 33 % від загального фонду. Хронологічно ці видання групувалися так само, як і газети. Матеріали вивчення показали, що журнали ретроспективного характеру потребували подальшого вивчення для визначення основного ядра цих фондів, оптимальної їх структури та терміну зберігання.

Вивчення засвідчило, що, починаючи з 1992 р., з ряду об'єктивних причин, передусім скорочення фінансування, простежувалася тенденція до поступового зменшення репертуару журнальних видань. Загалом же бібліотека в цей період передплачувала 638 назв журналів, з них – 389 російських, 249 українських. Аналізувалась типологічна, галузева, мовна структура наявного фонду журнальної періодики.

Вивчення ефективності використання журналів продемонструвало, що їхній репертуар в основному задовольняє запити

читачів. Найбільший попит мали журнали: «Економіка України» (видавався 8,8 тис. разів), «Дивослово», «Початкова школа», «Дошкільне виховання», «Радіоаматор» – понад 3 тис., «Вісник аграрної науки» – близько 3 тис., «Український історичний журнал» – понад 1 тис. та збірник «Відомості Верховної Ради України» – понад 5 тис. Цей перелік можна продовжувати, в узагальнюючих матеріалах він досить детальний.

За наслідками вивчення робоча група підготувала рекомендації щодо подальшої роботи з періодичними виданнями, зокрема запропонувала розробити перспективний план формування цього фонду в бібліотеці на період 2000–2005 рр., у якому передбачити систему комплектування, використання та збереження. Загалом це вивчення мало сприяти подальшому вдосконаленню комплектування репертуару періодичних видань, формування оптимального ядра фонду, раціональному використанню коштів на передплату, збереженню газетної й журнальної періодики.

Рекомендований за результатами вивчення перспективний план формування фонду періодичних видань не був створений, натомість у розробленому 1998 р. «Стратегічному плані розвитку бібліотеки на 1999–2003 рр.» багато уваги було приділено подальшому формуванню бібліотечного фонду, в тому числі періодичних видань, в умовах розвитку інформаційного суспільства. Формування бібліотечного фонду знайшло своє відображення й у «Концепції розвитку ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва до 2010 року». Наступним кроком була розробка обласної програми поповнення бібліотечних фондів на 2003–2005 рр., де передбачалося поетапне збільшення коштів не лише на придбання книжкової продукції, але й передплату періодичних видань та проведення наукових досліджень з проблем формування фондів бібліотек. «Програма поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 року» була розроблена на виконання Державної, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України у 2002 р.

Як бачимо, проблеми формування бібліотечних фондів були постійно в полі зору як обласної наукової, так і Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ), яка 2004 р. організувала всеукраїнське дослідження про наявність обов'язкового примірника документів. Вивчення показало, що в області відсутня повна

інформація про випуск друкованої продукції. Більше того, немає достовірних даних про видавців. Відповідно бібліотека не має у своїх фондах повного репертуару місцевих видань. Навіть видавництва чи видавничі організації, які загалом плідно співпрацювали з бібліотекою, не завжди надавали їй обов'язкові примірники в повному обсязі.

Забігаючи наперед, відзначимо, що поштоvhом до результативного співробітництва бібліотеки з місцевими видавництвами став круглий стіл «Бібліотеки, автори, видавці в Рік української книги: регіональний аспект», що пройшов у рамках місячника, приуроченого до Всеукраїнського дня бібліотек. Сприяло цьому проголошення 2007 р. Роком української книги. Бібліотека спрямувала свої зусилля на допомогу вирішенню проблем книгодрукування, поповнення фондів саме українською книгою, її популяризації. Вивчення наявності обов'язкового місцевого примірника документів, встановлення тісних контактів з видавництвами й видавничими організаціями сприяли більшій відкритості їх діяльності, поінформованості про репертуар книг та в підсумку надходження видань до бібліотеки.

Проблема незадоволеного читацького попиту є актуальною для всіх бібліотек у різні періоди їхнього функціонування. 2004 р. ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва та бібліотеки області взяли участь у загальнодержавному дослідженні «Незадоволений читацький попит на вітчизняну книжкову продукцію, пропозиції щодо її видання та перевидання», програма і методика якого були розроблені НПБУ. Підставою для його проведення стала вже згадувана вище «Програма поповнення бібліотечних фондів на період до 2005 року», де було визначено необхідність проведення такого дослідження. У його ході було використано такі методи збирання інформації: опитування користувачів та бібліотечних працівників, аналіз незадоволених читацьких вимог, зошитів та картотек обліку відмов, даних про незадоволений попит на книги українських видавництв протягом встановленого терміну.

Зібрані пропозиції були подані до методичного центру з метою створення банку даних для формування видавцями репертуару книжкової продукції, перевидання найбільш запитуваних українських книг, а також банку даних творів, що потребують перекладу українською мовою.

В умовах інтенсивної розбудови інформаційного суспільства дещо змінилися пріоритети, і дослідження були спрямовані на визначення ролі й місця бібліотеки як інформаційного центру.

Досить цікавим і актуальним було маркетингове соціологічне дослідження «Бібліотека як центр регіональної інформації територіальної громади», що проводилось бібліотекою у 2005 р. Його соціальне призначення – допомогти книгозбірням вижити в умовах соціально-економічної перебудови, піднявши свій імідж в органів місцевої влади та самоврядування. Суть інформаційної співпраці між бібліотеками та владними структурами полягала, з одного боку, в наданні їм (владним структурам) необхідних даних, з іншого – у забезпеченні прозорості рішень влади для територіальних громад через бібліотеки. Таким чином бібліотека виступала й виступає посередником між владою та населенням. Важливість розв'язання цього питання очевидна. Органам місцевої влади це дає можливість вийти на широке інформаційне забезпечення; а бібліотекам – ще одну вагому нагоду підвищити свій статус в очах влади й суспільства. Метою дослідження стало вивчення інформаційних потреб органів державної та місцевої влади, оперативності й повноти доставки документів місцевого значення до центральної районної бібліотеки (в селах – до сільської), що в результаті дозволяє налагодити систематичне і своєчасне інформування державних службовців та створити постійно оновлювану базу даних документів місцевих органів влади.

Удосконаленню роботи з фондом наймолодшого відділу бібліотеки з питань економіки і права сприяло дослідження «Комплектування фондів публічних бібліотек вітчизняними науковими та виробничо-практичними журналами в галузі економіки, права», організоване НПБУ в 2005 р. За результатами вивчення творча група зробила певні висновки та рекомендації щодо передплати, термінів зберігання й використання таких видань. У підсумках, що зробила НПБУ, стан комплектування фонду Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва науковими та виробничо-практичними журналами в галузі економіки, права характеризувався як позитивний.

У березні – квітні 2006 р. було проведено пілотне дослідження «Відкритий доступ у відділі літератури та інформації з

питань економіки і права: досвід, проблеми». Актуальність і новизна цієї розвідки полягала в тому, що відділ на той час уже працював у системі відкритого доступу користувачів до фондів, поєднуючи традиційні бібліотечні й інформаційні послуги з використанням новітніх технологій. Виникла потреба підбити перші підсумки, з'ясувати, що дали новації в роботі цього підрозділу. Поштовхом до проведення дослідження стала, з одного боку, стурбованість співробітників за стан збереження бібліотечного фонду в умовах відкритого доступу, з іншого – скарги відвідувачів на шум у читальному залі, що спричиняється сенсорною рамкою під час винесення з відділу виданої додому літератури. На першому етапі вивчалися питання досконалості графіка роботи читального залу, а також до яких джерел пошуку інформації звертаються читачі тощо. За наслідками дослідження внесено відповідні зміни в графік персоналу з урахуванням інтенсивності відвідування читачами в певні години роботи відділу, визначено завдання щодо підвищення інформаційної культури читачів шляхом проведення занять та ін.

На другому етапі дослідження було здійснено заміри затрат робочого часу на процеси й операції з використанням аналітичного й сумарного методів нормування. Узагальнені результати було враховано і представлено у висновках та рекомендовано застосовувати «Типові норми часу на основні процеси бібліотечної роботи».

Третій етап дослідження пройшов у вигляді анкетного опитування користувачів відділу щодо якості обслуговування, передусім в умовах відкритого доступу, яких змін потребує система бібліотечно-інформаційного обслуговування у відділі, якісний склад бібліотечного фонду тощо. Найголовнішим підсумком дослідження стало те, що користувачі в цілому схвалювали систему відкритого доступу до фонду. На їхню думку, це сприяло оперативному і найбільш повному задоволенню їхніх запитів і потреб. Зауваження, побажання читачів щодо поліпшення діяльності відділу, удосконалення наявних і запровадження нових бібліотечних послуг, зокрема додаткових платних, були враховані надалі в роботі цього підрозділу й бібліотеки загалом.

2007 р. на базі структурних підрозділів Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва та бібліотек ВНЗ м. Вінниці проводилося до-

слідження «Студент вузу – користувач Вінницької ОУНБ». Метою вивчення стало визначення шляхів удосконалення системи обслуговування користувачів-студентів, прогнозування подальшого розвитку цієї діяльності на основі отриманої та узагальненої інформації щодо читацьких та інформаційних потреб студентства.

Ця розвідка відрізнялася від решти подібних масштабністю поставлених завдань та участю, крім обласної, бібліотек ВНЗ м. Вінниці. Предметом вивчення стали також документно-інформаційні ресурси бібліотек ВНЗ, їхня відповідність за галузевим і змістовим аспектами. Вивчалися питання можливості задоволення запитів користувачів-студентів на літературу бібліотеками ВНЗ, мотиви звернення до Вінницької ОУНБ і визначення її місця серед інших бібліотечно-інформаційних закладів міста та інші. Опитування показало, що обласна наукова бібліотека приваблює студентів універсальністю фонду та наявністю спеціалізованих структурних підрозділів, а також професіоналізмом бібліотечних працівників і їхнім бажанням допомагати.

Водночас було висловлено й низку зауважень, зокрема йшлося про недостатню кількість літератури з окремих галузей знань, погане освітлення в читальних залах та відсутність кондиціонерів. Опитані висловили ряд побажань, серед яких – запровадження таких послуг, як видача літератури з читальних залів на кілька днів (на той час діяв «нічний абонемент»), замовлення книг за телефоном, перегляд історичних та документальних фільмів з колекції відділу літератури іноземними мовами. А загалом студенти віддали перевагу саме обласній бібліотеці, 87 % опитаних планували й надалі користуватися її послугами.

Одним із завдань дослідження було вивчення думки бібліотечних фахівців щодо їхніх професійних якостей. Найважливішими, як відповіли респонденти, були оперативність обслуговування, аналітичні здібності, знання наявного фонду, менш важливим – знання читацької аудиторії та її потреб. Бібліотекарі також вважали, що естетичне оформлення та комфорт у книгозбірні не впливають на якість обслуговування тощо.

У результаті проведеного дослідження було прийнято ряд рішень щодо покращення якості обслуговування користувачів-студентів. Зокрема, врахування незадоволеного попиту при

комплектуванні літератури та розширенні тематики занять з підвищення кваліфікації бібліотечного персоналу, особливо, що стосується сучасних методик та технологій, бібліотечного маркетингу і бібліотекознавства.

Проблема розміщення і збереження бібліотечного фонду завжди залишалася актуальною. Тому в 2008 р. було проведено дослідження «Аналіз ефективності використання розділів фонду виробничої літератури відділу зберігання Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва». Вивчалися розділи: техніка та технічні науки в цілому, матеріалознавство та опір металів, креслення, технічна механіка, загальні питання машинобудування, теплотехніка і гідравліка, електротехніка, електроніка та радіотехніка й інші технічні науки. У поле зору потрапили видання 1946–1986 рр. Розвідка проводилася з метою виявлення активної та пасивної частини фонду, а також дублетної літератури. За результатами дослідження з фонду було вилучено непрофільну, дублетну, фізично зношену літературу та таку, що мало використовувалася. Вивчення використання виробничої літератури дало змогу покращити її якісний склад, привести фонд у відповідність з інформаційними потребами користувачів.

В умовах інтенсивного використання новітніх інформаційних технологій, створення власних електронних продуктів виникла проблема доцільності ведення традиційних карткових каталогів паралельно з електронним. Бібліотека провела дослідження «Використання користувачами ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва бібліотечних каталогів». Були задіяні методи спостереження та заповнення таблиць «Облік звернень користувачів до каталогів бібліотеки».

Отримані матеріали показали, що електронний і традиційні карткові каталоги читачі використовують майже однаково (48 % і 52 %). Систематичний та абетковий використовується в рівних пропорціях. Запропоновано при достатній кількості автоматизованих робочих місць для користувачів припинити друкування каталожних карток на нові видання, оскільки записи в систематичному та абетковому каталогах відображаються в електронному вигляді.

Напередодні 100-річчя заснування бібліотеки проведено історико-бібліотекознавче дослідження за темою «Історія Він-

ницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва». Творчим колективом було здійснено копітку пошукової праці з виявлення та аналітико-синтетичного опрацювання документів з фондів ОУНБ, Державного архіву Вінницької області, архівних установ Києва, Хмельницького та Кам'янець-Подільського, публікацій у фахових виданнях, ЗМІ. Ветерани бібліотеки підготували змістовні спогади, надали унікальні фотодокументи. Дослідження вирізнялося своєю новизною, адже вперше вивчалися в таких значних масштабах раніше маловідомі чи взагалі невідомі матеріали з історії бібліотеки з 1889 р. Підсумком цієї потужної науково-дослідної роботи стала монографія «Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва в контексті історії та інноваційному поступі сьогодення» (2008). За оцінкою НПБУ та колег інших бібліотек, вона за глибиною розкриття матеріалу стала одним із кращих зразків висвітлення історії окремої книгозбірні на рівні ОУНБ.

Крім того, до ювілею Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва в рамках зазначеного дослідження було підготовлено два бібліографічних покажчики – «Столітній шлях бібліотеки у її виданнях» (2007), «“Світло землі Подільської...”: ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва в публікаціях (1907–2007)» (2007).

Робота з дослідження історії й сьогодення бібліотеки продовжується...

Примітки та джерела:

1. Історія бібліотечної справи і бібліографії в Україні // Огляд науково-дослідної роботи наукових бібліотек та вищих навчальних закладів культури України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства за 1996–2000 рр. / Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2004. Ч. 2. Розд. 6. С. 51–64.

2. Любаренко Л. Комплектування фондів публічних бібліотек вітчизняними науковими та виробничо-технічними журналами у галузі економіки, права : [в контексті йдеться про наук. дослідж. ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва] // Соціол. дослідж. в б-ках : інформ.-аналіт. бюл. / Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2006. Вип. 32. С. 3–17.

3. Марченко Т. М. Інновації в обслуговуванні користувачів: здобутки і проблеми : (за матеріалами дослідж.) : [у Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва] // Бібл. планета. 2007. № 2. С. 31–32.

4. Бібліотеки в нових соціальних умовах : загальнотеорет. та приклад. дослідж. // Огляд науково-дослідної роботи наукових бібліотек та вищих навчальних закладів культури України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства за 2001–2005 роки / Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2009. Розд. 1. С. 7–19.

5. Історія бібліотечної справи і бібліографії в Україні // Там само. Розд. 6. С. 162–182.

6. Користувач – основний об’єкт соціологічних досліджень // Огляд науково-дослідної роботи наукових бібліотек та вищих навчальних закладів культури України у галузі бібліотекознавства, бібліографознавства і основ книгознавства за 2006–2010 роки / Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2014. Розд. 2. С. 36–100. Зі змісту: [Включено опис дослідж., провед. ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва в 2007 р. «Студент вузу – користувач Вінницької ОУНБ»]. С. 47–48.

7. Бібліотечні ресурси : (фонди, каталоги, бібліографія) // Там само. Розд. 3. С. 100–140. Зі змісту: [Подано опис наук. дослідж. ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва]. С. 118–119, 123–124, 136, 155–156.

8. Історія бібліотечної справи і бібліографії в Україні // Там само. Розд. 6. С. 210–260. Зі змісту: [Подано опис наук. дослідж. ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва]. С. 216, 220–221, 226.

9. Морозова Н. І. Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва у дзеркалі історії та інноваційному поступі сьогодення // Бібліотека в контексті світової культури, науки, інформації : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / Вінниц. ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. Вінниця, 2007. С. 25–41.

10. Соломонова (Кароєва) Т. Р. Вінницька філія Всенародної бібліотеки при УАН (ВУАН) як науковий центр (1920–1930) // Там само. С. 160–166.

11. Цимбалюк П. І. Вінницька ОУНБ: проблеми дослідження столітньої історії // Там само. С. 47–51.

ЕКОЛОГІЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ

Книга у формуванні історичних уявлень подільських селян наприкінці XIX ст.

І. В. Ковалишена

Сучасні гуманітарії оцінюють XIX ст. як епоху формування модерних націй. У цьому процесі далеко не останню роль відіграло поширення уявлень про минуле народів, що трансформувалися в нації. Для бездержавного українського етносу було кілька реальних продуктивних способів на цьому шляхові. Один з них – книжкова комунікація, але її популярність обмежувалася кількома факторами: жорсткий контроль книгодрукування українською мовою, рівень письменності населення та доступність друкованої продукції.

Через державну політику україномовної популярної літератури історичної тематики не було взагалі, тому українські селяни могли користуватися лише російськомовними книжками. Через низький рівень письменності далеко не всім селянам друковане слово було доступним. І тут постає питання про те, яке коло селян могло скористатися книгою.

За статистикою 1880-х рр., в Подільській губернії проживало 88,64 % неписьменних осіб, у Київській – 86,10 % [5; 6]. Серед селян рівень неписьменності був ще вищим. Хоча існували одно- і двокласні синодальні школи, державні народні училища, приватні школи, а також навчальні заклади низки міністерств, цього катастрофічно не вистачало. За наступні десятиліття ситуація дещо поліпшувалася, у 1900-х рр. кількість письменних селян зросла приблизно утричі, однак залишалася критично низькою [3, с. 45].

Ще однією важливою проблемою для селян була вартість книг. За дослідженнями центральних губерній Російської імперії наприкінці 1890-х рр.: якщо «селянин витратив на книги 30–50 коп. на рік, то це багато... Найбільші любителі читання мають книг на 20 руб., але таких 5–10 осіб на всю парафію. У рік любитель витрачає на книги від 50 коп. до 1 руб. Зазвичай книг у пересічному домі на 1–3 руб., а витрати на книги скла-

дають від 20 коп. на рік...» [2]. Відповідно сільський читач шукав найдешевшої книги. Крім того, її придбання було не лише проблемою статків, а й проблемою доступу. Книгарень у селах не було, у книжковому асортименті потрібно було орієнтуватися. У публічних та комерційних бібліотеках можна було взяти три книги на місяць, але заплатити аж 20–30 коп., а ще потрібно регулярно їздити до міста, тому такі витрати були непосильними для селянського гаманця.

Найдоступнішим способом здобути книгу були безкоштовні народні бібліотеки. У Російській імперії існував обмежений список книг, які могли закуповувати для цього виду книгозбірень. Всього він охоплював понад три тисячі видань, частина з них була пов'язана з історією. З українською історією лише кілька. Розглянемо, які саме книги і який їхній зміст, що міг вплинути на формування уявлень селян про історію.

Є в цьому переліку кілька книг про Хрещення Русі, скажімо, книга К. Бестужева-Рюміна «О крещении Руси, Владимире Святом, сыновьях его, и монастыре Печерском» (СПб., 1898). У цій книзі немає жодної згадки про поняття «Україна» чи навіть «Малоросія», багато говориться про слов'янську єдність, а українські міста, зокрема Київ і Чернігів, автор називає містами «російських слов'ян» [1, с. 7].

Однак Бестужев-Рюмін подає легенду про заснування Києва, хоча з його версії легенди й зникли сестра Либідь та інформація про княжий статус Кия. «Було три брати: Кий, Щек, та Хорив; кожен з них оселився зі своєю сім'єю на окремій горі, збудували місто і назвали його Києвом» [1, с. 7]. Окрім того, автор подає норманську теорію появи династії Рюриковичів на основі сюжету «Повісті минулих літ». Тут згадується закликання варягів до Новгороду: «Земля наша велика та багата, але немає у нас порядку. Ідіте і княжте нами» [1, с. 16]; історія Аскольда і Діра, яких називає дружинниками Рюрика; історія приходу Олега до Києва та воцаріння династії Рюриковичів там. «В Новгороді помер Рюрик (879) і залишив по собі малолітнього сина Ігоря. Сина свого Рюрик довірив Олегу, своєму родичу. ...Сталося так, що через кілька років Олегу набридло жити в Новгороді, пішов він з дружиною своєю раттю вниз по Дніпру» [1, с. 19].

З книги Бестужева-Рюміна селяни також могли дізнатися про історію конфлікту княгині Ольги з древлянами, однак ця інформація подавалася без локалізації, Іскоростень згадувався лише як столиця древлян у контексті оповіді про те, як Ольга спалила це місто. Через відсутність цієї локалізації можна припустити, що сюжет не надто впливав на історичний світогляд подільського селянства, залишаючись географічно безадресним, неукраїнським.

З цієї ж причини інформація про Ольгу та її сина Святослава теж мало вплинула на історичний світогляд селянства, адже їхня локалізація в книзі Бестужева-Рюміна пов'язана більше з Константинополем, аніж з Києвом, а щодо Святослава, то ще й підкреслюється більша його любов до Болгарії, ніж до Русі [1, с. 33].

В історії Володимира Великого прив'язка вже чітка – Київ. Навіть згадувався сюжет з «Повісті минулих літ» про перших християнських мучеників у Києві, батька, що не захотів віддати свого сина в жертву Перуну, і в результаті вони загинули разом [1, с. 37].

Біографія Володимира оповідалася дуже детально ще з тих часів, коли він не був князем, і аж до самого хрещення, про яке йшлося в такому ж літописному стилі.

Взагалі історія династії в Бестужева-Рюміна описувалася відірвано від території. Регулярно згадувалися всього три міста – Київ, Новгород та Царгород, і автор не намагався пояснити читачу, що це за міста і де вони розміщені. Власне, після прочитання стає зрозуміло, що Новгород – десь у верхів'ях Дніпра і Царгород – десь за морем. Щодо інших міст, які згадувалися в контексті лише однієї історії, як-от Іскоростень чи Полоцьк, то читачеві важко збагнути, де саме були ці міста.

Щодо синів Володимира, то автор зосереджувався на їх уособиці, вбивстві Бориса та Гліба та воцарінні Ярослава. Тут вперше з'являлася чіткіша локалізація, в сутичку зі Святополком та Болеславом Ярослав вступає «Біля ріки Бугу на Волині» [1, с. 62].

Писав автор також про реформи Ярослава та заснування Києво-Печерського монастиря.

Виключно українській історичній проблематиці була присвячена лише книга київського вчителя І. І. Слепушкіна (1833–

1872) «О том, как Богдан Хмельницкий освободил Украину от польской неволи». Упродовж 1868–1904 рр. її було перевидано 7 разів у Києві. Примітна вона не лише тим, що там вживаються поняття «Україна», «український народ» та «козаки», а й тим, що автор зумів у перших розділах книги про Богдана Хмельницького ще й подати інформацію про ті історичні події, які були задовго до нього, а також описати ареал розселення українців.

Цю книгу можна вважати популярною, зважаючи на її перевидання, а також на те, що вона була рекомендована Міністерством народної освіти як додаткова література для шкіл всієї імперії. Авторіві тільки рекомендувалося «перекласти всі малоросійські пісні великоросійською» [4, с. 7].

«Вся земля по обидва боки Дніпра, Бугу та Дністра, заселена одним народом. Хто бував у Чернігові, Полтаві, Києві чи Кам'янці, той знає, що всюди говорять однією мовою і співають одних і тих же пісень. Тією ж мовою говорять і в Галичині, що в Австрії, а також в найближчій частині Люблінської губернії, що в Польськiм королівстві, та в деяких місцях Курської, Воронежської, Катеринославської та Херсонської губерній та на Чорномор'ї» [7, с. 3]. Як бачимо, ця цитата дещо контрастує з тональністю тексту К. Бестужева-Рюміна про слов'янську єдність.

Окрім того, автор книги ще й подав короткий екскурс в історію, визначаючи роль Києва: «В Києві, головному місті всієї землі, була заснована і Російська держава. ...Потомки князів Київських заснували Володимир, Клязьму, і саму Москву. До приходу татар і Київ, і Москва, і Галич склали єдину державу, а князь київський був старшим князем» [7, с. 3–4].

Далі автор розповідав про виникнення Литовського князівства, виокремлюючи діяльність Гедиміна та об'єднання Польщі й Литви [7, с. 5]. Польське королівство описував у вкрай негативно-му ключі. За оцінкою українського історика Н. Яковенко, на той час полонофобська платформа в Російській імперії об'єднувала лібералів і консерваторів, панславистів та українофілів.

Надалі Слепушкін описував виникнення козацтва, вказуючи причиною формування цього стану регулярні татарські набіги. «І от народ під проводом тих князів, що отримали землі від Геди-

міна, а також королівських старост в українських містах збирався в дружини і відбивався, як міг. Були і такі удавні молодики, що самі збиралися на лови риби та звіра нижче за Дніпровські пороги і оселялися там, і потім лише тим і займалися, що боролись з татарами. З них у результаті й утворилася легендарна Запорізька Січ» [7, с. 7].

Взагалі, автор багато уваги приділяв локалізації та зіставляв назви сучасних йому територій з назвами, що побутували в описувану ним епоху, вибудовував історичні паралелі, що дозволяло частково пояснити популярність книги.

Крім того, у книзі згадуються Берестейська церковна унія (з явною антипатією) та в її контексті князь Костянтин Острозький як захисник народу та православної віри [7, с. 11].

У частині про передумови повстання Хмельницького Слепушкін згадував також про козацький реєстр і навіть подавав імена таких гетьманів, як Косинський, Наливайко, Павлюк, Сагайдачний, Остряниця, перелічував козацькі повстання, припускаючи, з чим пов'язані їхні поразки. «Козацькі повстання були невдалі тому, що козаки переважно воювали самі, без поспільства. Один лиш Петро Конашевич Сагайдачний умів так повернути справу, щоб поляки його боялися і поважали» [7, с. 12].

Надалі автор вів мову про Хмельницького та пов'язані з ним події. У догетьманській частині його біографії підкреслював, що Хмельницький «не став католиком і поляком, а залишився, як був, козаком, любив свою Україну і всім серцем співпереживав її недолі», а також згадував про участь його в повстанні Острянина [7, с. 14].

Про історію бунту Хмельницького і початок повстання Слепушкін оповідав дуже детально, включаючи діалоги явно белетристичні. Ці діалоги часто передавалися українською мовою на контрасті з російськомовним текстом оповідача. Українською говорив у тексті сам Хмельницький і його соратники [7, с. 17].

Перебіг самого повстання Слепушкін описував з використанням цитат із народних пісень. Один раз у тексті з'явилася фраза «Кому мила ця віра, утискувана поляками, кому любя Україна малоросійська, той хай спішить у Білу Церкву на добрих конях

та зі справною зброєю» [7, с. 22]. Ця фраза лунала в контексті початку повстання і була дещо незрозумілою. Можна припустити, що йшлося про «малоросійську віру», однак насправді важко зрозуміти, що саме означало це речення. Втім, надалі термін «Малоросія» з'являвся в тексті кілька разів, ним автор називав ту частину України, котра внаслідок мирних договорів опинилася під владою гетьмана.

Історію укладання Переяславського договору автор починав так: «А між тим, шестилітньою війною край було розорено дотла. Народ втомився воювати і потребував відпочинку. Хмельницький розумів, що Малоросія надто слабка, щоб відбитися від поляків і стати самостійною державою» [7, с. 36] і наводив аргументи щодо того, чому з двох найближчих сусідів Хмельницький вибрав для союзу не «бусурманську» Туреччину, а православне Московське царство. Окрім того, він інформував про те, що далеко не всі соратники Хмельницького погодилися на цей союз, «їх лякало те, що в Москві були кріпаки» [7, с. 38].

Наостанок автор детально описав Переяславську раду, перехід Хмельницького «під високу руку» царя Олексія Михайловича та вже спільні військові походи Московського царства та козаків проти Польщі. Закінчувалася книга смертю Хмельницького.

Пізніша історія українського народу не знайшла відображення в доступних бібліотечних книжках, хоча Полтавська битва, російсько-турецькі війни XVIII ст., Кримська війна велися на українських теренах, але це були події російської історії, в яких українці як окремий етнос начебто участі не брали. Вони були просто народом, підданими імператора.

У підсумку можна стверджувати, що навіть обмежені фонди народних бібліотек могли давати письменним селянам Поділля можливість ознайомитися з історією, однак існувала велика проблема з локалізацією цієї історії та співвіднесенням її з територіями, відомими селянам з життя чи фольклору. Матеріали книжок були переважно династичними й часто знеособленими, однак часом інформація давала змогу ідентифікувати подію та територію і допомагала сформувати, можливо, дещо схематичні, але доволі чіткі уявлення про історію.

Примітки:

1. Бестужев-Рюмин К. О крещении Руси, о Владимире святом, о сыновьях его и об монастыре Печерском. Санкт-Петербург, 1864. 88 с.

2. Быт великорусских крестьян-землепашцев: описание материалов Этнографического бюро князя В. Н. Тенишева: (на примере Владимирской губернии) / сост. Б. М. Фирсов, И. Г. Киселева. Санкт-Петербург, 1993. С. 170.

3. Кароева Т. Р. Чи була доступна книга подолянам на межі ХІХ–ХХ століть? (соціоекон. аналіз купівельної спроможності населення Подільської губ.) // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. Київ, 2013. Вип. 22. С. 40–51. Режим доступу: http://resource.history.org.ua/publ/xix_2013_22_40

4. Каталог избранных руководств и пособий ведомства Министерства народного просвещения. Санкт-Петербург, 1913.

5. Статистика Российской Империи. I. Сборник сведений по России за 1884–1885 гг. Санкт-Петербург, 1887. 264 с.

6. Статистика Российской Империи. X. Сборник сведений по России, 1890. Санкт-Петербург, 1890. 302 с.

7. Слепушкин И. О том как Богдан Хмельницкий освободил Украину от Польской неволи. 4-е изд. Киев, 1894. 44 с.

СТОРІНКАМИ СТАРИХ ВИДАНЬ

Звідомлення Вінницької філії Всенародної бібліотеки України та Кабінету виучування Поділля з 1 жовтня 1925 р. до 1 жовтня 1926 р. Вінниця, 1926 (фрагмент)

Відділ рукописів та стародруків

У відділі рукописів та стародруків між іншими матеріалами є два інкунабули: 1) «Li miraculi de la Madonna» – книга в пергаменовій обкладинці, друкована у Венеції 1499 року; багато глав оздоблено малюнками-мініатюрами¹; 2) «Textus sententiarum una cum conclusionibus» – видана 1487 року коштом Николая Кеслерса, з кольоровими оздобами ручної роботи². Цікаві стародруки й рукописи: 3) «Sarmatiae Europaeae Descriptio», друкована 1591 року у Spiraе, з багатьма портретами та розділом про Поділля³; 4) Лист митроп[олита] Петра Могили 1638 року в справі позову на 15 000 гривень до жінки підкоморія київського; 5) Універсал гетьмана Д[анила] Апостола 1732 року, що стверджує право на маєтність; 6) Три універсали гетьмана І[вана] Мазепи в 1697, 1705, 1709 р[оках] про ствердження права на різні маєтки; 7) Грамота царя Петра I з 1699 р. на право збирання митних податків на ринку в с. Визерському; 8) Указ царя Олексія Михайловича на ім'я стародубського вїта Кирила Хлопова про притягнення до праці селян для виготовлення гармат⁴; 9) «Teatrum orbis terrarum» – друковано 1595 року – географ[ічний] атлас, де на мапі Польщі подано територію Поділля⁵; 10) Власноручний конспект з загальної історії – української та рос[ійської] М. Драгоманова⁶; 11) Автограф М. Леонтовича – «Весільна пісня», записана на Вінниччині, слова й мелодію якої досі ніде не опубліковано⁷, та багато інших раритетів – (усього описано 54).

Примітки:

Вінницька філія Всенародної бібліотеки України (ВФ ВБУ) існувала впродовж 1920–1930 рр., Кабінет вивчення Поділля – 1924–1930 рр. Черговий звіт про їхню діяльність вийшов з друку у Вінниці 1926 р. окремим виданням.

Уже планами 1920 р. у структурі ВФ було передбачено створення відділу стародруків та рукописів, у штаті якого мало бути 3 особи. З наступного року розпочалася робота з виявлення, впорядкування та поповнення колекції. На 1924 р. було опрацьовано 51 одиницю збереження, на 1929 р. – 90, серед яких було три інкунабули. Паралельно ВБУ як головна академічна бібліотека намагалася сконцентрувати в себе фонд рідкісних видань, тому від філії вимагала передати їй найцінніші примірники. Так, у 1921 р. ВФ передала 31 латинський стародрук, 1922 р. – 31 стародрук та рукопис, серед яких було 13 кириличних видань, а також рукописи XVI – першої половини XIX ст. юридичного, господарчого, релігійного, художнього змісту польською, латинською єврейською (невідомо якою саме) мовами. У 1930 р. після злиття ВФ та Вінницької окружної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва у ВБУ було передано 1614 стародруків.

У 2000 р. у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва було створено відділ рідкісних і цінних видань, що охоплює сьогодні майже 39 тис. одиниць збереження, серед яких – близько 1500 стародруків.

¹Примірник «Li miraculi de la Madonna» (Венеція, 1498) зберігається нині в Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського з 1930 р. Уже там згодом з'ясувалося, що це конволют, до складу якого також входить інкунабула «Vita della Vergine Maria e del suo figliolo Gesu Cristo» (Венеція, 1499). Конволют походив з бібліотеки Щербатових з Немирова.

²Інкунабула Petrus Lombardus (? – 1160) «Sententiarum libri IV una cum conclusionibus Henrici Gorichem» (Базель, 1487) зберігається нині в Національній бібліотеці України ім. В. Вернадського з 1930 р. Виявлено у фонді ВФ 1924 р. Тут опис примірника подано за книгою Б. Зданевича «Каталог інкунабул» (Київ, 1974).

³ «Sarmatiae Europaeae Descriptio» (Спира [Шпеер], 1591) зберігається нині у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. До ВФ потрапила з бібліотеки вінницького адвоката Антоні Станєвича (1882–1941). Наприкінці XVIII ст. була у відомого польського бібліофіла Юзефа Анджея Залуського (1702–1774).

⁴ Документи № 4–8 походять з колекції, придбаної ВФ 4 жовтня 1922 р. у Замотіна-Ширя за 17 500 руб. – порівняно невеликі для того часу гроші. Це було 17 грамот Івана Мазепи, Івана Скоропадського, Данила Апостола, Міклашевського, Петра I XVII – початку XVIII ст. Сьогодні відомо лише місцезнаходження однієї з цих грамот, що зберігається у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї.

⁵ «Teatrum orbis terrarum» (Антверпен, 1595) зберігається нині у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва.

⁶ Власноручний конспект з загальної історії – української та рос[ійської] М. Драгоманова. Місцезнаходження невідоме.

⁷ Місцезнаходження автографа М. Леонтовича «Весільна пісня» невідоме.

Т. Р. Карова

ВІННИЦЬКИЙ «THE BEST»

Наші земляки – лауреати літературних премій України 2017 року

Міжнародний літературний конкурс романів, п'єс, кіносценаріїв, пісенної лірики та творів для дітей («Коронація слова»)

Найкращим кіносценарієм журі конкурсу назвало роботу вінницького письменника, драматурга та художника Віктора Рибачука «Військовий доктор».

Спеціальну відзнаку від пригодницького журналу для дітей «Крилаті» отримала Леся Родіна за віршований твір для дітей «Загадки-веселинки від бабусі Василянки».

Віктор Іванович Рибачук народився 17 жовтня 1956 р. у с. Плисків Погребищенського району Вінницької області. Проживає у м. Київ. Навчався у Вінницькому державному педагогічному та Київському державному художньому інститутах.

Автор книг «Портрет коханої жінки художника R.» (2000), «Щоденники Горгони» (2002), «На тому березі ріки» (2011). Оповідання, новели, есе та п'єси були надруковані в часописах «Сучасність», «Дукля», «Київська Русь», «Згар» і «Вінницький край», а також в англomовному щотижневику «KYIV POST».

Лауреат Міжнародного літературного конкурсу романів, п'єс, кіносценаріїв, пісенної лірики та творів для дітей «Коронація слова» (номінація «П'єси», 2007, 2013), літературної премії імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» (2012). Спектакль за п'єсою «Соло для двох» отримав Гран-прі на третьому міжнародному театральному фестивалі (Мінськ (Білорусь) 2007).

Леся Юрївна Родіна (Кесарчук) народилась у 1990 р. у с. Вівсяники Козятинського району в родині вчителів. Протягом

2007–2013 рр. навчалася на факультеті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Писала вірші з дитинства. Першу відзнаку за твори отримала в місцевому конкурсі поезії, присвяченій 15-й річниці незалежності України. Працювала в газетах «Вечірній Київ», на телеканалах, радіостанціях. Наразі є позаштатним кореспондентом київської газети «День» і львівського видання «Експрес».

Книга року ВВС-2017

Калитко, К. Земля загублених, або Маленькі страшні казки : оповідання / К. Калитко. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2017. – 224 с.

Катерина Олександрівна Калитко – українська поетеса, перекладачка, авторка поетичних збірок і прозових творів. Член НСПУ (2000). Народилася 8 березня 1982 р. у Вінниці, де й закінчила середню школу. У 1999–2005 рр. студіювала політологію та журналістику в Києво-Могилянській академії. Зараз живе і працює у Вінниці та Сараєві.

Авторка поетичних збірок. Твори були надруковані в журналах, антологіях та альманахах, перекладені англійською, німецькою, польською, вірменською, литовською, словенською, сербською, болгарською, італійською та на іврит.

У 17-річному віці перемогла в поетичному конкурсі «Гранослов» (1999). Лауреатка конкурсів «Привітання життя» ім. Богдана-Ігоря Антонича (2001), видавництва «Смолоскип» (2003), фестивалю читаної поезії «Молоде вино» (1999). Відзначена Подільською літературно-мистецькою премією «Кришталева вишня» (2000), літературною премією «Благовіст» (2001). Володарка премій «ЛітАкцент року» (2014), імені Джозефа Конрада-Коженювського від Польського інституту в Києві (2017), «Культурванш» (2004). У вересні 2016 р. отримала The Crystal Vilenica award від міжнародного фестивалю Vilenica International Literary Festival.

**Міжнародна літературна премія
імені Григорія Сковороди
«Сад божественних пісень»**

Лауреатом премії за 2017 р. стала літературознавець, громадський діяч, Шевченківський лауреат Михайлина Коцюбинська (помертно).

Михайлина Хомівна Коцюбинська (1931–2011) – український філолог та літературознавець, активна учасниця руху шістдесятників. Племінниця класика української літератури Михайла Коцюбинського (донька його молодшого брата Хоми).

Народилася у Вінниці. Закінчила філологічний факультет Київського університету імені Тараса Шевченка (1949–1954) за фахом «Українська мова і література», там же – аспірантуру. Кандидат філологічних наук (1958).

Авторка статей, есеїв, спогадів, критично-мемуарних розвідок про Б. Антоненка-Давидовича, З. Ґеник-Березовську, Олександра Олесья, Олега Ольжича, Є. Сверстюка, І. Світличного, Н. Суровцеву, В. Стефаніка, В. Стуса, П. Тичину.

Лауреат Літературної премії імені Олександра Білецького (1993), премії імені Василя Стуса (1994), премії фундації Антоновичів (1996), Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського (1998), премії імені Олени Теліги (2001), Національної премії України імені Тараса Шевченка (2009). 2008 р. стала почесним доктором Національного університету «Києво-Могилянська академія». Заслужений діяч науки і техніки України (2001).

**Всеукраїнська літературна премія
імені Анатолія Бортняка**

Каменюк, М. Ф. «...і знову всеосяжний, всюдоступний світ пахне, як розрізаний кавун» : поезії / М. Ф. Каменюк. – Вінниця : Рогальська І. О., 2016. – 184 с.

Михайло Феодосійович Каменюк – український поет, публіцист, драматург, перекладач, громадський діяч. Народився 10

листопада 1948 р. у с. Григорівка Могилів-Подільського району Вінницької області. У 1966 р. вступив на філологічний факультет Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. Островського. Ще студентом 3 курсу розпочинає трудову діяльність кореспондентом. Працював у районних та обласних газетах Вінниччини, республіканських часописах «Молодь України», «Комсомольское знамя», «Селянська правда», «Україна», «Київ».

Неодноразово керував і керує з квітня 2014 р. Вінницькою обласною організацією НСПУ, був радником голови Вінницької облдержадміністрації з питань культури та духовності, заступником голови НСПУ (2012–2014). Заслужений працівник культури України (1998).

Лауреат ряду премій: імені Костянтина Гришина (1976), імені Миколи Трублаїні (1971), імені Михайла Коцюбинського (1984), імені Андрія Малишка журналу «Дніпро» (1986), імені Олександра Олеся (2010), імені Євгена Гуцала (2010).

Всеукраїнська літературно-мистецька премія імені Євгена Гуцала

Олександр Сергійович Гордісвич – фотохудожник. Народився 15 травня 1943 р. у Славуті Хмельницької області, проте дитинство провів на Закарпатті, там розпочався його професійний шлях. З 17 років він працював у різних періодичних виданнях, а в 1964 р. оселився у Вінниці, працював у місцевій пресі. Його фотографії були надруковані в центральних всесоюзних та республіканських періодичних виданнях, у фотоальбомах «Вінниця», «Вінниччина», використовувалися для ілюстрацій близько 40 книжок, а також були представлені на численних міжнародних та всеукраїнських виставках і фотоконкурсах. Довгий час (до 2007 р.) Олександр Сергійович працював спецкором Національної інформаційної агенції «Укрінформ», побував із завданнями редакції в більшості областей України, освітлюючи різноманітні події та життєві історії.

Всеукраїнська літературна премія імені Михайла Коцюбинського

Татчин, С. Пташка : вірші / Сергій Татчин. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2016. – 236 с. : іл.

Доляк, Н. Загублений між війнами : роман / Наталка Доляк. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2015. – 496 с.

Сергій Олександрович Татчин народився у Вінниці. Закінчив Московську державну текстильну академію, факультет ужиткового мистецтва.

Бере участь у художніх виставках з 1989 р. Його роботи є у приватних колекціях ряду країн. Автор кількох поетичних збірок. У 2013 р. вийшла книга вибраних поезій «Дзен.UA», на вірші якої брати Капранови підготували музичну програму в стилі кобза-реп. Оформленням книги займався сам автор.

Член НСПУ (2016).

Лауреат Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня» (2013–2014), літературної премії імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» (2016).

Наталія Юрївна Доляк – українська письменниця, драматург, журналіст, акторка. Народилася 4 листопада 1967 р. у Вінниці. Закінчила Вінницький кооперативний технікум та театральний факультет Харківського інституту мистецтв ім. І. Котляревського. Якийсь час жила за кордоном (Фінляндія, Швеція, Німеччина), а після повернення на батьківщину працювала у Вінницькому академічному обласному театрі ляльок «Золотий ключик», потім журналістом на телеканалі «Вінниччина».

Лауреат конкурсу «Коронація слова-2011», дипломантка «Коронації слова-2012» у номінації «Романи» та лауреат II премії цього ж конкурсу в номінації «Кіносценарії». Має спеціальну відзнаку «Коронація слова-2013» за кращий гумористичний твір та «Вибір видавця», спеціальну відзнаку «Вибір видавця» конкурсу «Коронація слова-2014». Лауреат премії імені Василя Симоненка (2016).

Всеукраїнська літературно-мистецька премія імені Степана Руданського

Петрушкевич, А. К. Сповідь серця : поезія / Антоніна Петрушкевич. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2017. – 156 с. : іл.

Антоніна Кирилівна Петрушкевич народилася 13 червня 1962 р. у с. Махнівка Козятинського району на Вінниччині, де і проживає. Навчалася в Київському інституті культури. В 1984 р. створила гурт «Калина», що є лауреатом всеукраїнських конкурсів вокального співу, Міжнародного фольклорного фестивалю «Родослав-2001» та Міжнародного фестивалю «Поліське коло», володарем Гран-прі фестивалю «Кролевецькі рушники-2006». Поетеса, композитор, виконавець низки пісень, що здобули чималу популярність, звучать по радіо і на телебаченні.

Автор низки поетичних збірок.

Літературна премія імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край»

Халебський, П. (Булос Ібн аз Заїм аль Халябі). Україна – земля козаків : подорожній щоденник / Павло Халебський (Булос Ібн аз Заїм аль Халябі) ; упоряд. Микола Рябий // Вінниц. край. – 2017. – № 1. – С. 40–78 ; № 2. – С. 74–95 ; № 3. – С. 39–57.

Дмитренко, М. Жар-птиця з подільського саду : [вірші] / Микола Дмитренко // Вінниц. край. – 2017. – № 2. – С. 4–8.

Подолінний, А. Нечувана правда про людомор : до 100-річчя жовтневого перевороту і 80-річчя Голодомору / Анатолій Подолінний // Вінниц. край. – 2017. – № 3. – С. 72–73.

Коваль, Н. Крушилівка тридцятого року : [уривок з повісті] / Никанор Коваль ; пер. з рос. Анатолія Подолінного // Вінниц. край. – 2017. – № 3. – С. 73–81.

Микола Олександрович Рябий народився 7 грудня 1936 р. в с. Заболотне Крижопільського району на Вінниччині в селян-

ській сім'ї. Закінчив Київський гірничий технікум. У 1960-ті рр. перейшов на журналістську роботу. Заочно закінчив факультет журналістики Київського університету. Працював у районних і обласних газетах.

У творчому доробку – понад 30 романів та повістей (у тому числі документальних, про людей праці – Марфу Бабенко, Пилипа Желюка, письменницю Галину Сіру), сотні публікацій у періодиці. Переклав, упорядкував і прокоментував ряд художніх, історичних та духовних книг. Твори друкувались російською, кабардино-балкарською, польською та румунською мовами.

Член НСПУ та НСЖУ.

Лауреат колгоспної премії імені двічі Героя Соціалістичної праці Пилипа Желюка, Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського (1994), літературної премії «Благовіст» (2007), премії імені Івана Богуна.

Микола Костянтинович Дмитренко – вчений-фольклорист, етнограф, літературознавець, письменник, журналіст, педагог, громадський діяч, видавець. Народився 1 січня 1956 р. у с. Зятківці Гайсинського району на Вінниччині. Закінчив філологічний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, аспірантуру Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України.

Доктор філологічних наук, професор, тривалий час працює в ІМФЕ імені М. Т. Рильського НАН України.

У творчому доробку має понад 300 наукових праць, зокрема два десятки монографій. Є упорядником збірок фольклору та антологій. Автор прозових і віршованих видань. Наукові праці і художні твори перекладені англійською, болгарською, польською, чуваською, російською, білоруською мовами.

Відомий також як видавець, директор видавництва «Народознавство». Засновник і головний редактор часопису «Народознавство» (1993).

Член НСПУ, Національної спілки краєзнавців України, Комітету з присудження державних премій при Президентові України «Українська книжка року» (з 2009).

Нагороджений медаллю «Будівничий України» ВУТ «Просвіта» (2005), орденом М. В. Нікольського – «за значний внесок у науку» (Чуvasької НАНіМ, 2013), дипломом та відзнакою Всеукраїнської премії ім. Дмитра Яворницького Національної спілки краєзнавців України (2015).

Анатолій Мусійович Подолінний народився 1 травня 1940 р. в с. Шипинки Барського району на Вінниччині. Закінчив філологічний факультет Вінницького педагогічного інституту. Учителював у с. Ялтушкові Барського району, працював в обласній організації Товариства охорони пам'яток історії та культури УРСР, від 1976 по 2012 рр. – на кафедрі української літератури в альма-магер. Кандидат філологічних наук (1981).

Тривалий час був керівником студентської літературної студії «Вітрила». Один із засновників і провідних діячів обласної організації Товариства української мови ім. Т. Шевченка, «Просвіти».

Автор багатьох наукових, науково-популярних, біобібліографічних та енциклопедичних статей в «Українській літературній енциклопедії» (УЛЕ), «Енциклопедії сучасної України» (ЕСУ), методичних публікацій, історико-краєзнавчих путівників, нарисів, перекладів та збірок віршів, передмов та післямов до книг інших авторів. Упорядник низки довідкових, хрестоматійних, антологічних видань.

Член НСПУ, НСЖУ, Національної спілки краєзнавців України. Заслужений працівник культури України. Відмінник освіти України.

Лауреат Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня» (1998), літературної премії «Благовіст» (2011), премій імені Дмитра Нитченка (2003), ім. Михайла Коцюбинського (2004), ім. Євгена Гуцала (2007). Нагороджений медаллю «Будівничий України» Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка (2008).

Никанор Ананійович Коваль (1922–2000) народився в с. Майдан-Літинський (нині Яблунівка) Літинського району на Вінниччині. Кадровий офіцер, військовий перекладач, учасник

Другої світової війни. Після закінчення війни жив у Росії, в Калузі.

Одинадцятирічним підлітком він пережив Голодомор 1932–1933 рр. і поклявся повідати правду про нечуване насилля над українським селом, свідком якого і жертвою він був. І розповів, крадькома пишучи заповітну книгу багато років. Нарешті за нових політичних обставин почав почергово розсилати свою працю до журнальних редакцій. Якось текст Никанора Коваля потрапив до рук Олександра Солженіцина, який зацікавився прочитаним, дав йому свою назву і допоміг із публікацією. Автор уже перед кончиною потримав макет майбутньої книжки в руках, твердо знаючи, що незабаром вона вийде друком.

Всеукраїнський літературний фестиваль «Відродження поезії-2017»

Номінація «Чарівна Одеса» (поезія) 1 місце

Анатолій Іванович Мартинюк народився 9 травня 1966 р. у с. Скоморошки Оратівського р-ну на Вінниччині. Випускник Вінницького державного педагогічного інституту ім. М. Островського (1989), Міжрегіональної академії управління персоналом (м. Київ). Підприємець. Проживає і працює у м. Вінниця. Член НСПУ.

Автор кількох книг поезій. Публікувався в часописах, колективних регіональних альманахах і збірках. Ініціатор проведення з 2013 р. у Вінницькому літературно-меморіальному музеї М. М. Коцюбинського «поетичних п'ятниць», які згодом перетворилися на засідання клубу поезії «Поетичний чайник».

Лауреат Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня» (2003), Всеукраїнського фестивалю поезії на Поділлі «Підкова Пегаса» (2015), Всеукраїнського літературного фестивалю «Відродження поезії» (Одеса, 2016).

**Номінація «Співає душа моя про Україну» (поезія)
2 місце**

Руслана Русланівна Мельничук народилася 17 липня 1986 р. в с. Йосипівка Козятинського району на Вінниччині. Закінчила педучилище та Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Член НСПУ.

Вірші почала писати зі шкільних років. Авторка поетичних збірок.

Лауреат щорічного всеукраїнського конкурсу одного вірша «Малахітовий носоріг», Всеукраїнського фестивалю поезії на Поділлі «Підкова Пегаса». Володар премії обласного літературно-мистецького об'єднання імені В. Стуса «Подільська пектораль».

**Номінація «Скрижалі душі» (поезія)
1 місце**

Віктор Петрович Крупка народився 20 березня 1976 р. в с. Педоси Погребищенського району на Вінниччині. Закінчив Вінницьке педагогічне училище та Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. З 1995 до 2002 рр. викладав українську мову і літературу у рідному селі. З 2004 р. працює у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. Кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури.

Наукові інтереси: українська поезія другої половини ХХ століття, постмодерна українська література, літературне краєзнавство.

Автор близько 50 наукових та 30 публіцистичних статей, 2 навчальних посібників і монографії «Художній світ Володимира Забаштанського» (2014).

Його поезії виходили друком у періодичній пресі. Керує літературно-мистецькою студією «Вітрила».

2 місце

Ірина Павлівна Федорчук народилася 22 червня 1970 р. в м. Тетіїв Київської області. Закінчила Вінницький державний педагогічний інститут. Працювала вчителькою української мови і літератури в школах № 30, 35 м. Вінниця, старшим лаборантом кафедри методики трудового навчання та методистом заочного відділу Вінницького педінституту. Протягом 2001–2015 рр. була редактором газети «Педагог» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Член НСЖУ.

Перший вірш був надрукований 1985 р. Пише поезію і прозу.

Наразі керівник літературно-мистецької студії «Імпреза», що діє при Вінницькому літературно-меморіальному музеї М. М. Коцюбинського.

3 місце

Ірина Володимирівна Журавель народилася 9 грудня 1985 р. в м. Козятин Вінницької області. Змалку була небайдужою до мистецтва і музики, тому вступила до Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича на театральний відділ. Здобула вищу освіту в Рівненському державному гуманітарному університеті за цією ж спеціальністю.

З 2007 р. працює у Вінницькій обласній філармонії в академічному ансамблі пісні і танцю «Поділля» артисткою хору та ведучою, викладає в театральній студії в Центрі розвитку особистості «Логос» (Вінниця).

3 місце

Світлана Іллівна Шарчук народилася 20 жовтня 1993 р. в с. Вінницькі Хутори Вінницького району на Вінниччині. У 2015 р. закінчила з відзнакою Вінницький торговельно-економічний інститут за спеціальністю «Менеджмент організацій торгівлі та адміністрування».

Учасниця вінницького молодіжного театру-студії «БУ!» (Будинок учителя).

Премія імені Василя Думанського

У 2017 р. премію вручено ветерану освітянської ниви Вікторії Яківні Гончар як найактивнішому громадському кореспондентові районки.

Вікторія Яківна Гончар народилася 25 серпня 1936 р. у бідній багатодітній селянській родині в с. Осіївка Бершадського району Вінницької області. Після успішного закінчення школи так само успішно закінчила Бершадське педучилище. З 1955 р. почала свою педагогічну діяльність у Шляхівській середній школі, заочно здобула освіту в Одеському університеті. Сорок років Вікторія Яківна присвятила навчанню і вихованню дітей.

Протягом двох десятиліть В. Я. Гончар обирали депутатом сільської ради, заступником голови сільської ради.

Вікторія Яківна – громадський кореспондент районної газети «Бершадський край», дописує в «Порадницю». За сумлінну працю нагороджена значком «Відмінник народної освіти», медаллю «Ветеран праці».

Літературна премія імені Джозефа Конрада-Коженьовського

Присуджується українському письменникові віком до 40 років, незалежно від місця його проживання, прижиттєво, за прозову україномовну творчість, що порушує актуальні теми, змушує до рефлексії, розширює знання про інші культури. У 2017 р. лауреатом стала Катерина Олександрівна Калитко (див. Книга року ВВС-2017).

Літературно-мистецька премія імені Олександри Бурбело «Струна на арфі України»

Номінація «За кращий прозовий твір»

Диплом I ступеня і лауреатська медаль – ***Лада Аліфанова*** (учениця Нікопольської СПМШ № 26 Дніпропетровської обл.).

Диплом II ступеня – *Іван Валсамакі* (учень Нікопольської СПМШ № 26 Дніпропетровської області), *Ярослава Нікіфорова* (учениця Вінницької ЗОШ № 21).

Диплом III ступеня – *Дарія Ходаківська* (учениця Уладівської ЗОШ Літинського району Вінницької області).

Номінація «За кращий поетичний твір»

Диплом I ступеня і лауреатська медаль – *Володимир Габрель* (учень Вінницького технічного ліцею, член студії «Срібний передзвін»).

Диплом II ступеня – *Олександра Ходак* (учениця Вінницького спортивно-гуманітарного ліцею), *Мар'яна Слюсар* (учениця Студенянської ЗОШ Піщанського району Вінницької області).

Диплом III ступеня – *Анна Арсенюк* (учениця Могилів-Подільської гімназії).

Всеукраїнський фестиваль поезії на Поділлі «Підкова Пегаса»

На третьому етапі фестивалю переможцем став Юрій Прокопенко.

Юрій Прокопенко народився 11 травня 1975 р. у Вінниці. Поет, публіцист, блогер, актор театру-студії «Сьоме небо», член ГО «Гармонія».

З 2009 р. активно пише й публікує свої вірші в інтернет-ресурсах. Учасник різних творчих конкурсів, нагороджений багатьма дипломами, грамотами. 2010 р. став володарем Гран-прі конкурсу «Повір у себе» в номінації «Поезія».

Підготувала С. Ф. Коваль

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

До 100-річного ювілею скликання Українських Установчих зборів

У світовій правовій традиції установчі збори є виборними представницькими інституціями, відповідальними за розробку й ухвалення конституції держави або внесення до неї змін. Подібні конституанти працювали, як правило, після повалення монархії чи здобуття незалежності для визначення основ нового державного ладу.

У вітчизняній історії мав місце один прецедент підготовки до загальнонаціональних установчих зборів – у добу Української революції 1917–1921 рр. Аносовані III Універсалом Української Центральної Ради (УЦР) вибори до Українських Установчих зборів (УУЗ) Української Народної Республіки (УНР) мали забезпечити обрання у визначений законом спосіб депутатів, які отримали б право закласти основи державного ладу суверенної країни. Скликання УУЗ було заплановано на початок 1918 р.

Питання легітимізації національної влади загострювалося тому, що сформована навесні 1917 р. Центральна Рада з формально-юридичної точки зору не могла виконувати роль законного представника інтересів усіх громадян, які проживали на території російських губерній з переважно українським населенням, адже не була обрана на загальних, рівних, прямих і таємних виборах. Легітимність могла бути забезпечена в тому числі шляхом дотримання визначеної законом процедури виборів до УУЗ.

І хоча більшовицький наступ наприкінці 1917 р. – на початку 1918 р. зірвав нормальний хід виборчого процесу, а гетьманський переворот унеможливив скликання УУЗ навіть з тих членів, яких було офіційно оголошено обраними, процес виборів відіграв неабияку роль у популяризації ідеї самостійності в широких масах українства.

Питання обрання представницького органу українського народу набуло актуальності після повалення самодержавства в Росії та активізації визвольного руху. На першому етапі розгортання Української революції (весна – літо 1917 р.) мова йшла про

необхідність скликання Всеукраїнських територіальних зборів, або Сейму (Сойму), що записано у I Універсалі. Сейм мав проголосити автономію України в складі федеративної Росії, а також вирішити найбільш болюче для широких верств українського суспільства земельне питання. Рішення таких зборів підлягали затвердженню Всеросійськими Установчими зборами (ВУЗ), які на той момент вважалися єдиною інституцією, що після обрання й початку роботи отримує право визначати основи нового державного ладу.

Однак в умовах посилення настроїв домагатися повного державного суверенітету України все частіше – спочатку в середовищі політичних партій, а згодом й у суспільстві – лунали думки про необхідність скликання власне національних УУЗ.

9 серпня УЦР ухвалила резолюцію, у якій вона визначала одним зі своїх намірів: «...д) негайно взятися до підготовчої роботи до скликання УЗУ і ВУЗ». Солідарну думку депутатів українських фракцій висловив 18 серпня під час засідання Малої Ради Михайло Грушевський: «На останній сесії Центральної Ради було ухвалено скликання Всеукраїнських Установчих зборів. Отже, ми повинні це питання розв'язати і перейти до практичної роботи».

«Практична робота» реалізувалася у формуванні комісії для розробки закону про вибори до УУЗ, склад якої УЦР затвердила 30 серпня. Комісія під головуванням Олександра Севрюка мала підготувати проект закону, визначити території, населення яких візьме участь у виборах, обрати систему виборів, поділити територію України на виборчі округи.

30 жовтня 7-ма сесія УЦР ухвалила головні засади закону про вибори до УУЗ, а також доручила Малій Раді затвердити весь закон і провести вибори. Нарешті, у III Універсалі УЦР (7 листопада 1917 р.) було зафіксовано: «...Ми, Українська Центральна Рада, кличемо всіх до... дружнього великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоров'я, силу і нову будучність. Вироблення тих форм має бути проведене на Українських і Всеросійських Установчих зборах. Днем виборів до Українських Установчих зборів призначено 27 грудня (декабря) 1917 року, а днем скликання їх – 9 січня (января) 1918 року».

10 листопада на засіданні Малої Ради голова комісії О. Севрюк доповідав про завершення роботи з підготовки законопроекту про вибори до УУЗ. За основу було взято статут виборів до ВУЗ. Вибори мали проводитися на основі загального й рівного права, через пряме і таємне голосування. На депутатські мандати могли претендувати політики, включені до кандидатських списків, висування яких відбувалося в кожній виборчій окрузі. Громадяни обох статей, які досягли 20 років і були внесені до виборчих списків, отримували в день голосування на виборчій дільниці записку, до якої вписували номер кандидатського списку, заклеювали в конверт і опускали до виборчої урни. Активне (фактичне) право отримували ті, хто постійно мешкав у місті, на території повіту та волості, чи мав там будинок, чи виконував службові функції, пов'язані з життям місцевого населення. Військовослужбовці отримували право голосу в тому випадку, якщо на момент призову вони мешкали на території УНР.

Глава 3 Закону «Про вибори...» та ст. 2 Постанови Малої Ради від 11 листопада поклали організацію проведення виборів на головну, окружні, фронтові, флотські, повітові, міські виборчі комісії, які займалися виборами до ВУЗ. Центральне місце в цій системі належало Головній Комісії (ГК), яку очолював М. Мороз.

Україна поділялася на 10 виборчих округ: Волинську (за винятком окупованих частин), Катеринославську, Київську, Подільську, Полтавську, Харківську з Грайворонським повітом Курської губернії, Херсонську, трьох повітів (Бердянського, Дніпровського, Мелітопольського) Таврійської губернії, Чернігівську з Путивльським повітом Курської губернії, Острогоську, до складу якої входили Острогоський, Валуйський, Бірючанський та Богучарський повіти Воронежської та Новооскольський повіт Курської губернії.

Офіційне видання «Закону про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки», у якому було оприлюднено Постанову Малої Ради від 11 листопада, не конкретизувало кількість депутатів. Але у ЗМІ зазначалося, що Мала Рада підтримала пропозицію комісії О. Севрюка визначити кількість мандатів, виходячи з чисельності населення губерній. У Київській окрузі мали бути обрані 45 депутатів, Подільській – 39, Волинській – 30,

Катеринославській – 36, Полтавській – 30, Херсонській – 34, Харківській – 35, Чернігівській – 28, Таврійській – 9, Острогозькій – 15, загалом – 301. Упродовж виборів, після прийняття рішення про проведення виборів у Новозибківському повіті Чернігівської губернії, на який УНР спочатку не претендувала, кількість депутатів збільшилася до 303.

До речі, остаточної цифри членів УУЗ так і не було названо. Уже після виборів була озвучена інформація, що «приблизний склад Установчих зборів [має бути] до 425 депутатів...».

11 і 16 листопада 1917 р. Мала Рада ухвалила Закон «Про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки», дві Постанови щодо затвердження Закону, а також «Інструкцію для користування розділом першим Закону про вибори до Установчих зборів УНР».

У реальності виборча кампанія майже негайно опинилася на межі зриву. Не вистачало коштів, крах адміністративного апарату не давав можливості ефективно організувати роботу на місцях, страйки робітників друкарень стали причиною зриву строків друку виборчих записок, конвертів і кандидатських списків. Крім того, на території УНР розпочалися бойові дії між українськими та більшовицькими підрозділами. Безпуття посилювали хаотично відступаючі з покинутого фронту частини армії, які дезорганізували виборчу кампанію майже всюди, де з'являлися. Як результат, вибори 27–29 грудня відбулися лише в небагатьох містах і повітах, у решті проводилися поступово у міру можливості.

9 січня, у розпал війни з більшовиками, УЦР вирішила випередити події й ухвалила IV Універсал з проголошенням державної незалежності УНР. Проте актуальність скликання УУЗ цей факт не знімав. До Києва доставлялися протоколи виборчих комісій. 15 січня були отримані матеріали з 80 дільниць з результатами голосування 53 758 виборців.

З більшовицьким повстанням 16 січня в Києві роботу ГК було згорнуто, а прийом протоколів – зупинено. 21 січня Мала Рада прийняла Закон про тимчасове припинення виборчого діловодства, а також ухвалила Постанову про скликання УУЗ 2 лютого 1918 р. Зробити це було неможливо, адже 25 січня під натиском більшовиків влада УНР вибула з Києва. 31 січня Центрвиконком України (більшовицький уряд – авт.) скасував вибори до УУЗ.

Діяльність ГК було відновлено 6 березня 1918 р. (тут і дали дати за новим стилем – авт.) після повернення влади УНР до Києва. Тоді ж поновили збір інформації з місць. Вдалося доставити протоколи з результатами виборів з Чернігівської (за винятком 5 повітів), Подільської, Волинської, Київської губерній, але й звідти місцеві організатори виборів доповідали, що ті пройшли «під дуже великим примусом більшовиків і абсентеїзмі населення». З інших округ, у яких вибори все ж вдалося хоча б частково провести, протоколи прибували впродовж всього 1918 р.

19 березня Голова ГК М. Мороз на засіданні Малої Ради звітував, що в жодному виборчому окрузі вибори не були проведені своєчасно і на всіх дільницях. У зв'язку з цим ГК вирішила, що недоцільно доводити до кінця вибори, які «не можуть бути дійсним показником волі українського народу».

У самій УЦР не було єдності з цього питання. Одні вимагали завершити вибори, інші – провести замість них нові, парламентські. Перемогла точка зору визнання результатів, «довиборів» у деяких повітах і скликання УУЗ з тих депутатів, яких ГК визнала обраними. 11 квітня на засіданні УЦР М. Мороз повідомив, що округи, у яких (Волинська, Київська, Подільська, Полтавська, Катеринославська, Херсонська, Чернігівська) вибори можна вважати такими, що відбулися, мали делегувати 237 депутатів, округи, у яких вибори не відбулися (фронтові, флотські, Харківська, Таврійська, Одеська, Путивльська, Валуйська, Острогозька, Богучарська) – 66 депутатів. Останні номери «Вістей Головної Комісії» за квітень 1918 р. фіксують 171 прізвище кандидатів, яких ГК затвердила як обраних до УУЗ. Абсолютну більшість з них (понад 70 % голосів) отримала Українська партія соціалістів-революціонерів. Враховуючи це, УЦР прийняла постанову про негайне проведення виборів у тих місцевостях, де вони не відбулися чи відбулися, але у виборах брали участь не більше 1/5 виборців. Згідно з рішенням УЦР 12 травня УУЗ мали бути скликані з тих депутатів, яких обрали в грудні 1917 р. – січні 1918 р., а також мали дообрати найближчим часом.

Цього не відбулося, адже 29 квітня влада перейшла до гетьмана Скоропадського. А ідея скликання УУЗ була знята з порядку денного. У радянський час взагалі опинилася під забороною. Усі

друковані матеріали відразу потрапили під особливий контроль. Так, у Подільській центральній бібліотеці (нині – Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва) книга «Закон о выборах в Учредительное Собрание Украинской Народной Республики» (Київ, 1917), згідно з написом від 24 жовтня 1923 р., видавалася лише з особливого дозволу завідувача закладу, а зі створенням спецхрану потрапила до нього, звідки ніхто із звичайних читачів не міг її отримати для ознайомлення до 1990-го – року розкриття всіх бібліотечних фондів.

Підготував О. В. Логінов

100 років вінницькому виданню Богдана Барвінського «Звідки пішло ім'я “Україна”?»

У 2017 р. виповнилося 100 років з часу виходу у світ книги «Звідки пішло ім'я “Україна”?» у Вінниці. Її автор Богдан Олександрович Барвінський (1880–1958) – історик, архівіст, археограф, бібліотекознавець, педагог, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (1914). Він досліджував історію шляхти в Польщі, Австрії та Росії, розвиток освіти та історію духовенства в Україні. Підготував до друку збірник документів «До історії греко-католицького селянського духовенства і сільських парафій в Галичині XVI–XVIII ст.», історико-генеалогічні монографії «Рід Айхінгерів в Польщі й на Русі в 16–18 ст.» (1928) та «Рід Хмельницьких» (1930-ті рр.), збирав матеріали до генеалогії роду Барвінських, історії с. Барвін.

У фонді відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва зберігається його прижиттєве видання «Звідки пішло ім'я “Україна”?», вперше надруковане 1917 р. в Наддніпрянській Україні, у Вінниці. Це невеличка брошура обсягом 15 сторінок є сьогодні бібліографічною рідкістю. Через бурхливі революційні роки вона не потрапила до провідних українських бібліотек, тому відома чи не в єдиному примірнику. Показово, що книга за радянських часів навіть не була у спецхрані. Вочевидь, київські цензори не знали про її існування.

Уперше видання вийшло друком 1916 р. у Львові. На тлі тодішніх антиукраїнських рухів автор намагався довести історичність назви «Україна» щодо наших теренів. За його повідомленням, уже в XVI ст. ця назва встановилася й позначала Середнє та Нижнє Подніпров'я. Він звертає увагу на те, що, як колись у княжих часах із Києва поширилася на всі землі нашого народу назва «Русь», так само в часи Козаччини поширилася звідти «Україна». Рішучий поворот у розумінні значення назви «Україна» спричинили війни Хмельницького: народ став відчувати себе одиницею й спільну приналежність поодиноких земель. «Україна» в цьому часі – це вже для нашого народу не якесь пограниччя, не Подніпров'я, а всі його землі в етнографічних межах. Нова назва «Україна» стала, на його погляд, ідентичною зі старою історичною назвою «Русь».

Багато вчених та дослідників намагалися зрозуміти, чому саме «Україна». Версій виникло чимало. От і Б. О. Барвінський, гортаючи сторінки видань різних дослідників, простежив, що назва «Україна» раніше ніколи не виходила поза значення пограниччя, вона тісно пов'язана впродовж багатьох років виключно із землями нашого народу. Вона стала чимось незвичайним, чимось живим, що вміє плакати над своєю долею. У нашій усній народній творчості, літописах, народних піснях та інших творах можна побачити, як вона «стогне», «сумує й оплакує», «журиться» та інше. На думку автора, «Україні» судилося стати чимось більшим, ніж звичайне пограниччя. З давніх-давен ім'я «Україна» траплялося як в історії, географії, так і в народній творчості. У цьому виданні Б. Барвінський трактував різні твердження, погляди, дослідження в розумінні значення імені «Україна». Так за часів татарських набігів походить пісня, що розпочинається словами:

Зажурилась Україна, що нігде прожити,
Гей, витоптала орда кіньми маленькі діти.

У думі про смерть гетьмана Свірговського (1574 р.) читаємо так:

А Україна сумувала, –
Ой, Україна сумувала,
Свого гетьмана оплакала.

А в пісні, що належить до подій 1648 р., можна почути:
Гей, у лузі червона калина, гей, гей, похилилася,
Чогось наша славна Україна, гей, гей, засмутилася.
А ми-ж тую червону калину, гей, гей, та піднімемо,
А ми-ж свою славну Україну, гей, гей, та розвеселимо.

Окремо згадується місто Київ. Князь Олег сказав про Київ: «Се буди мати городом Рускимь», так само й козаки вважали Київ серцем України. У листі за 1711 р., котрий мали надіслати Туреччині, написали: «Як чоловікови без душі, так Україні годі жити без Київа».

Істориком подано опис карти України французького інженера Гійома де Боплана «Description d'Ukraine, qui sont plusieurs provinces du Royaume de Pologne. Contenues depuis les confins de la Moscovie, jusques aux limites de la Transilvanie» («Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії»). Особливу увагу він звернув на голландські відбитки карт Боплана з другої половини XVII ст., на яких зокрема представлено частини України (маються на увазі Подільське, Брацлавське, Київське воєводства та Покуття). Отож, як зазначив автор: «Се вже не якесь пограниче, не само Подніпрове, а великі земельні простори від Московщини аж до Семигороду». І завершив: «...Хоч може й занадто пересадним було-б не тільки в XVII ст., але й коли нібудь раніше числити етнографічні границі Руси по Вислу, все-ж-таки з усього сказаного вище бачимо, що від XVII ст. існує нове народне імя “Україна”, котре вже тоді обняло всі етнографічні українські землі (Україну в тіснішим значінню, то б то Подніпрове, Галичину, Покутте, Волинь і Поділлє)».

Підготувала О. Ю. Антонюк

Книга про вікопомну героїку Запорозької Січі

У відділі рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва зберігається примірник унікальної книги письменника, майстра історичної прози, книговидавця, громадського й культурного діяча Адріана Феофановича Кашенка (1858–1921)

«Оповідання про славне Військо Запорозьке Низове», яка ще за життя автора стала бестселером і витримала три видання. Перше побачило світ 100 років тому – 1917-го в м. Катеринослав (нині м. Дніпро).

За радянський час прижиттєві видання творів письменника, що тиражувалися неабиякими накладками і перевидавалися ним самим не один раз у 1917–1919 рр., знищувалися як «буржуазно-націоналістичні», тому знайти їх сьогодні – велика рідкість. Збереглися вони лише в небагатьох бібліотеках і музеях. Виросли покоління, які не знали письменника і не читали його творів, ім'я А. Кащенко було викреслене з літературного процесу. З 1991 р., після проголошення незалежності України, інтерес до його творчості надзвичайно виріс, твори письменника перевидають і популяризують.

Згадуваний примірник потрапив до обласної книгозбірні у складі колекції книг з бібліотеки Вінницького товариства «Просвіта». Наприкінці 1920 р. керівництво товариства передало її до Вінницької філії Всенародної бібліотеки при УАН. На примірнику є штампель червоного кольору, де по колу зазначено «Подільське товариство Вінниця. Под. губ.», а в центрі – «Просвіта». Слід відмітити, що сам письменник був активістом цього українського товариства.

А. Кащенко – автор багатьох історичних повістей та оповідань, які принесли йому популярність. Його праці за життя високо цінували С. Єфремов, В. Біднов, Панас Мирний, Олена Пчілка, П. Стебницький, Л. Старицька-Черняхівська. Видатний український письменник О. Гончар свого часу зазначав: «...Адріан Кащенко був для нас, таким і нині постає – талановитим повістярем, чиє правдиве уславлення української історії є таким доречним сьогодні, коли Україна виборола свою державність і коли кожен чесний твір здатен пробуджувати в читачів почуття лицарського побратимства, прекрасне й людяне почуття національної гордості, гідності й честі...».

Його перу належать також історичні та історико-географічні публіцистичні твори, з-поміж яких своєю монументальністю виділяється праця «Оповідання про славне Військо Запорозьке

Низове». Над цією книгою А. Кащенко працював майже все своє життя, паралельно з написанням повістей та оповідань, але опублікував лише під кінець життя.

Робота над рукописом велася в той час, коли українська історична наука набувала свого піднесення. Вже були видані багатотомними зібраннями історичні монографії М. Костомарова, виходили друком праці В. Антоновича, унікальна «Історія України-Руси» М. Грушевського. А. Кащенко особисто знав видатного дослідника Д. Яворницького, був добре обізнаний з «Історією запорозьких козаків», мабуть, тому «Оповідання про славне Військо Запорозьке Низове» своїм викладом матеріалу є найближчим до праць саме цього вченого. А. Кащенко провів значні наукові дослідження, опрацював чимало літератури, здійснював архівні пошуки. Однак його книга відрізняється від видань названих учених, за контекстом її відносять до історичної публіцистики, адже автор не просто подає історичні факти, а прагне емоційно вплинути на читача, передусім на молоде покоління. Це історична публіцистика, що є досить спорідненою з художнім твором. Вивчав А. Кащенко й українську народну творчість. Текст книги досить вдало й органічно пронизаний народними піснями та думами, які дають змогу читачеві більш образно відчувати епоху й зануритися в неї.

Історію запорозького козацтва автор подає як феноменальне суспільне явище – величне, благородне й героїчне. Поряд з цим розкрито й неймовірно жорстокі обставини його знищення. Автор приділяє багато уваги окремим історичним постатям, зокрема гетьманам Самійлу Кішці, Петру Сагайдачному, Богдану Хмельницькому, Івану Сірку та іншим видатним особам. Він детально описує козацькі походи, битви, побут, зброю, військові звичаї козаків, захоплюється прикладами їхнього героїзму, звитяги, вірності Батьківщині та своїм побратимам.

У книзі щедро представлено ілюстративний матеріал. Автор сфотографував місця колишніх Січей, зібрав карти, документи з історичного минулого Півдня України. Більшість ілюстрацій до книги виконав катеринославський художник М. Погрібняк, також використано твори О. Сластьона, В. Корнієнка, І. Стеценка та інших.

У «Додатку до оповідань про славне Військо Запорозьке Низове» автор зазначив: «...Пам'ять про козаччину й Військо Запорозьке Низове ніколи не загине... тепер разом з освітою народних мас з'явилися нові, найбільше певні засоби до визнання свого минулого правдиві книжки і музеї, по котрих зібрано дещо з того, що лишили по собі запорожці».

Унікальність книги «Оповідання про славне Військо Запорозьке Низове» в тому, що вона написана з урахуванням величезної кількості документів, у певному розумінні вона й сама вже стала документом з вивчення історії українського козацтва. Історична проза А. Кашенка сьогодні, як і за життя письменника, не втрачає популярності, вводить читача в історичне середовище, дає змогу відчувати атмосферу національного піднесення, боротьби за незалежність, утверджує зв'язок поколінь і спрямовує в майбутнє.

Підготувала Г. М. Слотюк

ХРОНІКА. ПОДІЇ

У цьому описі в хронологічному порядку відображено найяскравіші заходи Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва ювілейного 2017 року з популяризації книги та читання, відзначення вагомих літературних подій, а також презентації нових видань сучасних авторів.

Січень

12 січня відбувся літературно-мистецький вечір «Дай, Україно, гордого шляху», присвячений 79-й річниці від дня народження Василя Семеновича Стуса, що пройшов у рамках чергових Стусівських читань. Під час заходу доценти Донецького національного університету імені Василя Стуса Олег Соловей та Ольга Пуніна, які є упорядниками наукового альманаху «Стусознавчі зошити», презентували його присутнім на вечорі.

Стусівські читання супроводжували такі бібліотечні виставки: «Дума моя з тобою, Україно!» – відділ краєзнавства; «Великий поет був Великою людиною» – сектор журнальної періодики; «Той, хто не гнув голови» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

До Дня Соборності України (22 січня) в секторі правової інформації відбувся урок державності «Соборність України – основа державності»; відділи бібліотеки влаштували книжкові виставки: «Історичний урок єднання», «Соборність – 98 років випробувань», «Соборна. Вільна. Неподільна. Моя Україна!», «Єднання духу і сердець».

До Дня пам'яті Героїв Крут (29 січня) організовано бібліотечні виставки: «Слава полеглим в бою під Крутами», «У серцях людських не вмерли Крути, вони проклали у майбутнє шлях», «Від Героїв Крут до Героїв Небесної Сотні».

Упродовж місяця користувачам були представлені й такі книжкові виставки:

– «У його книжках – всі барви слова» (до 80-річчя від дня народження Євгена Гуцала, українського прозаїка, поета і кіносценариста) – відділ краєзнавства;

– «Петро Могила – великий реформатор українського православ'я» (до 420-річчя від дня народження); «Я взяв своє серце

малими руками й віддано поклав Україні до ніг» (до 135-річчя від дня народження І. Огієнка, українського церковного і громадсько-го діяча, історика церкви) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Країна див Льюїса Керролла» (до 185-річчя від дня народження англійського письменника) – відділ документів іноземними мовами;

– «На перехресті слова розіп'ятий...» (до 120-річчя від дня народження Євгена Маланюка, українського поета, мистецтвознавця, літературознавця, критика, громадського діяча) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури.

Лютий

2 лютого в обласній книгозбірні до 110-ї річниці з часу її заснування проведено День відкритих дверей, у рамках якого відбулися різноманітні бібліотечні заходи, зокрема відкриття виставки-ювілею «Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тимірязєва на історичних паралелях»; презентації виставок: «Бібліотекар пропонує», «Присвята книзі і слугам її мудрості», «Книга – Бібліотека – Читач», «З фондів головної книгозбірні Поділля»; творча зустріч з головним редактором та членами редколегії всеукраїнської газети «Порадниця» та презентація книги головного редактора часопису Т. Власюк «Порадницька гостина. Історії життя та успіху»; зустріч з П. Амітовим, письменником, переселенцем із Донбасу, та презентація його книги «Підла війна»; акція «Усі дороги ведуть до бібліотеки»; експрес-опитування «Які емоції ти відчуваєш при відвідуванні бібліотеки?» тощо.

9 лютого у відділі документів іноземними мовами відбувся тематичний вечір «Японія далека і близька» в рамках відзначення Року Японії в Україні. Супроводжувала захід книжкова експозиція «Японія: портрет однієї країни». Упродовж року структурними підрозділами підготовлено бібліотечні виставки: «Країна квітучої сакури: історія та культура Японії», «Мистецьке різноманіття та національна самобутність Японії», «Літературна філософія Японії», «Япономанія: автомобілі», «Японія далека і близька», «Хоку – вміння сказати в небагатьох словах».

15 лютого в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбулися урочисто-

сті «Бібліотека: 110 років визнання» з нагоди відзначення ювілею Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва.

16 лютого до Дня Героїв Небесної Сотні в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся вечір патріотизму «За Україну, за її долю!», у рамках якого презентовано книги «Небесний сектор», «Добровольці», «Флорида», «Флорида Стелла» В. П. Половинчука, академіка, автора понад 140 статей, монографій, доповідей, 30 художніх творів.

21 лютого відбулося літературно-мистецьке свято «У мові моїй краса і неповторність» у рамках культурологічного проекту «Мови різні – душа одна», приурочене до Міжнародного дня рідної мови. На заході прозвучали вірші та музичні твори у виконанні представників різних національностей.

Організовано книжкові виставки:

– «Крізь століття квітни, рідна мово!» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Його ім'я стало синонімом до слова “бестселер”» (до 100-річчя від дня народження Сідні Шелдона, американського письменника, сценариста) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Charles Dickens: Life and Literary Works» («Чарльз Дікенс: життя та літературна творчість») до 205-річчя від дня народження англійського письменника – відділ документів іноземними мовами;

– «Гребінка Євген Павлович – поет, прозаїк, видавець» (до 205-річчя від дня народження) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «The Great Personalities of American Literature» («Великі особистості американської художньої літератури») до 115-річчя від дня народження Джона Стейнбека – Інформаційно-ресурсний центр «Вікно в Америку».

Березень

9 березня у вестибюлі основного приміщення бібліотеки відбулися Шевченківські читання «В душі народу будеш ти вівіки жити». Захід проведено спільно з ВОГПО «Український дім» за підтримки медіа-центру «VLASNO».

У читаннях взяли участь вінницькі письменники, члени Національної спілки письменників України Л. М. Куций, Ю. В. Юрчак, Т. В. Яковенко, О. А. Вітенко; кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури факультету філології й журналістики імені М. Стельмаха ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського А. П. Віннічук. Прозвучали вірші Т. Г. Шевченка у виконанні студентів факультету філології й журналістики імені М. Стельмаха; музичні твори на слова Кобзаря виконали студенти Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича.

Продовження Шевченківських читань за участю працівників та користувачів бібліотеки відбулося на Майдані Небесної Сотні, де пройшла низка заходів до вшанування Великого Кобзаря. О 15 год. з Майдану стартував квест «Шевченко відомий та невідомий» за участю трьох команд, який пройшов у приміщенні Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва. Цього ж дня у відділі мистецтв відбулося читання інтимної лірики Т. Г. Шевченка у форматі квартирника.

До дня народження Великого Кобзаря структурними підрозділами влаштовано бібліотечні виставки: «Шевченківська листівка», «Тарасове слово – то правда жива».

21 березня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся вечір «Вільна поезія» до Всесвітнього дня поезії.

Участь у заході взяли Жанна Дмитренко, поетеса, депутат Вінницької обласної Ради; Ірина Федорчук, поетеса, член Національної спілки журналістів України; Ніна Урсані, поетеса, лауреат премії ім. М. Стельмаха. Власні вірші читали студенти ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, Донецького національного університету імені Василя Стуса, учасники літературної студії «Поетичний атеней» (керівник Н. М. Урсані), Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу. До Всесвітнього дня поезії влаштовано бібліотечні виставки: «Світ поезії і поезія світу», «Поезія – спосіб відірвати мить від плетениці часу...», «Гомерівський епос».

Протягом місяця діяли книжкові виставки:

– «Письменники Незалежної України» (до Всесвітнього дня письменника) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

«Literary Heritage of World's Greatest Writers» («Літературна спадщина видатних письменників світу») до Всесвітнього дня письменника – відділ документів іноземними мовами;

– «Видатний байкар» (до 190-річчя від дня народження Л. І. Глібова) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Ніна Гнатюк: “Яблука падали в душу мою...”» (до 70-річчя від дня народження української поетеси), «Визволення Вінниччини в серцях поколінь» (до 73-ї річниці визволення Вінниччини від німецько-фашистських загарбників), «Я до любові світ не кличу і не пишу поем пером...» (до 80-річчя від дня народження Анатолія Петровича Звірика – українського поета, сатирика і публіциста) – відділ краєзнавства;

– «Йосип Сліпий – церковний, культурний та громадський діяч» (до 125-ї річниці від дня народження Патріарха Йосипа Сліпого) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

Квітень

Традиційно у квітні бібліотека проводила місячник популяризації екологічних знань. У 2017 р. він мав назву «Екологічні виміри життєвого простору». У рамках місячника влаштовано книжкові виставки, проведено бібліографічні огляди та інформаційні години за темами: «Природа – творець усіх творців», «Відкривай та споглядай: майбутнє за туризмом», «Соціальна екологія: взаємодія суспільства і природи», «Збереження довкілля – спільна турбота», «Гірка зоря Полин зламала долю поколінь», «Чорнобиль – біль землі моєї» (до Дня Чорнобильської трагедії на АЕС), «Національні природні парки та заповідники: правовий режим» тощо.

6 квітня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся творчий вечір Оксани Барбак «Душа її співає віршами» в рамках засідання клубу «Любительки оповідань Вінниці» (ЛОВ). У презентації взяли участь вінницькі письменниці, члени Національної спілки письменників України Валентина Сторожук, Тетяна Яковенко, Валентина Гальянова.

12 квітня відбулася презентація збірки поезій «Осанна Господу, осанна!» (Переспіви Святого Письма) Тетяни Яковенко, поетеси, члена НСПУ.

20 квітня до Всесвітнього дня книги та авторського права організовано загальнобібліотечний День інформації «Книга творить людину». У його рамках на веб-сайті розміщено віртуальний рекомендаційний бібліофреш «Українське слово проситься до тебе...»; організовано книжкові виставки: «Авторське право: цивільно-правовий захист та охорона» – сектор правової інформації; «Людина VS Книга. Книги-ювіляри 2017 року» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Вдячність за співпрацю» (репрезентація книг, подарованих авторами бібліотеці) – відділ краєзнавства. Бібліографічний огляд літератури «Авторське право в Україні: цивільно-правове регулювання» організовано працівниками сектору правової інформації. Підготовлено такі виставки: «Вдячність за співпрацю» (репрезентація книг, подарованих авторами бібліотеці), «Людське прагнення до інформаційних знань» – відділ економіки і новітніх технологій; «Агроекологія – зона особливої уваги» – відділ аграрних наук і виробництва; «З фондів головної книгозбірні Поділля» – відділ рідкісних і цінних видань; «До нас музи завітали» (історії кохання видатних письменників минулого) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури.

27 квітня у вестибюлі основного приміщення бібліотеки відбулася презентація виставки-ювілею «Вінницькій обласній організації Національної спілки журналістів України – 60!». На заході були присутні представники влади, журналісти, науковці, краєзнавці, літератори, працівники закладів культури, студентська молодь. Про професійну майстерність журналістів Вінниччини розповідали Ж. В. Дмитренко, В. М. Паламарчук, С. Д. Гальчак, делегація журналістів Хмельницького району: А. Г. Гончар, М. Н. Дорош, А. А. Веремій, В. А. Степанюк.

Протягом квітня влаштовано бібліотечні виставки:

– «Видатні діячі України в бібліографії» – відділ наукової інформації та бібліографії;

– «Фундатор української державності»: до 135-річчя від дня народження Дмитра Дорошенка (в рамках відзначення 100-річ-

ця подій Української революції 1917–1921 рр.), «Пересопницьке Євангеліє» (до Дня пам'яток історії та культури) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Артем Ведель і його музична спадщина» (до 250-річчя від дня народження українського композитора, хорового диригента, скрипаля, співака, педагога) – відділ мистецтв.

Травень

17 травня у відділі мистецтв відбулася презентація навчального посібника «Коротка історія світової музики» О. А. Миrowsького, культурно-освітнього діяча, громадського активіста Львівщини.

20 травня відбувся загальнобібліотечний День інформації до Дня Європи «Відкриваємо Європу разом», у рамках якого експонувалися книжкові виставки: «До Європи – через книгу» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Our European choice» – відділ документів іноземними мовами; «Україна – ЄС: правові засади співробітництва» – сектор правової інформації; «Україна та ЄС: аграрне співробітництво» – відділ аграрних наук і виробництва; «Україна та Європа – взаємовпливи культур» – відділ мистецтв.

24 травня проведено XII літературні читання до Дня слов'янської писемності і культури «Під знаком Кирила і Мефодія». Читання відбулися за участю науковців, письменників, викладачів та студентів. На заході виступили Назарій Давидовський, клірик Вознесенського храму, історик, викладач Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу, диригент жіночого хору «Соломія»; Тетяна Яковенко, письменниця, член Національної спілки письменників України, заслужений працівник культури України; Віктор Крупка, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури факультету філології й журналістики імені М. Стельмаха ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, поет, літературознавець; Ірина Федорчук, поетеса, член Національної спілки журналістів України. Студенти та учні виконували музичні твори та читали поезію. По завершенні заходу учасники традиційно поклали квіти до барельєфу братів-просвітителів, святих рівноапостольних Кирила і Мефодія, який було встановлено у

2005 р. на фасаді ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва на знак вшанування їхньої пам'яті.

До Дня слов'янської писемності і культури в структурних підрозділах влаштовано бібліотечні виставки за темами: «Дорогами тисячоліть: про що розповідали письменна», «Українські кириличні видання у фонді бібліотеки», «Священне і вічне».

25 травня відбулася презентація книги «Знедолені? Нездоланні!», що видана Інститутом демократії ім. Пилипа Орлика в рамках проекту «Інтерньюз-Україна» за фінансової підтримки уряду Канади через Міністерство міжнародних справ Канади.

Упродовж місяця читачам для ознайомлення було представлено книжкові виставки:

– «Великі твої жертви, Україно» (до Дня пам'яті жертв політичних репресій), «Світ щасливого дитинства» (до Міжнародного дня захисту дітей) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Олександр Архипенко – американський митець українського походження» (до 130-ї річниці від дня народження скульптора, графіка, живописця) – відділ мистецтв;

– «Микола Костомаров: віхи життя і творчості» (до 200-річчя від дня народження М. Костомарова) – відділ рідкісних і цінних видань.

Червень

14 червня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся літературно-мистецький вечір «Стою у центрі родоводу» з нагоди 80-річчя від дня народження видатного українського поета, лауреата Національної премії України ім. Тараса Шевченка Петра Перебийноса за участю ювіляра.

З повагою і шаною привітали ювіляра представники влади: начальник управління культури і мистецтв облдержадміністрації С. С. Городинський, директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва Н. І. Морозова, друзі й поціновувачі його творчості – письменники, студентська молодь, родина та земляки з Шаргородщини на чолі з головою районної ради М. А. Поповим. Колеги по перу Ніна Гнатюк, Ганна Секрет, Василь Кобець, Тетяна Яко-

венко, Анатолій Подолинний, Віктор Крупка та інші відзначили Петра Перебийноса як поета, що має силу промовистого слова і живлющого поетичного голосу. На вечорі лунали й пісні, написані на вірші П. Перебийноса, читали поезію студенти – учасники літературної студії «Вітрила» (керівник В. П. Крупка) ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. Фахівці бібліотеки підготували бібліографічний покажчик «Поезіє, ти іскра між словами!», який презентували на вечорі.

До Дня Конституції України в структурних підрозділах влаштовано бібліотечні виставки: «Конституція – основа громадянського суспільства і держави», «Історичний шлях основного Закону України», «День Конституції України – знаменна дата в житті українського народу», «Конституція України – надійний гарант прав і свобод людини», «Історія української Конституції».

Липень

4 липня відбулася презентація факсимільного видання «Королевське Євангеліє 1401 року». Книга була представлена Одаркою Сопко (Долгош), кандидатом мистецтвознавства, доцентом, зав. кафедри дизайну Закарпатської академії мистецтв, членом редакційної колегії.

27 липня у відділі документів іноземними мовами відбувся літературний вечір, присвячений 215-й річниці від дня народження французького письменника Александра Дюма-батька.

Цього ж дня відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук презентував книжково-ілюстративну виставку «Історія християнства: український вимір» (до Дня хрещення Руси-України).

Книжкові виставки липня розкривали такі теми:

– «Celebrate America! Happy Independence Day» («Святкуй, Америку! Щасливого Дня Незалежності» (до Дня незалежності США, 4 липня) – Інформаційно-ресурсний центр «Вікно в Америку»;

– «З когорти великих українців» (до 110-річчя від дня народження Олега Ольжича – українського поета, вченого, громадського діяча), «Борець і миротворець» (до 99-річчя від дня народження Нобелівського лауреата, президента ПАР і відомо-

го політичного діяча Нельсона Манделі) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Декларація про державний суверенітет об'єднала українців» (до Дня проголошення Декларації про державний суверенітет України) – сектор газетної періодики;

– «Туристична мозаїка “Польські міста запрошують”» – відділ документів іноземними мовами;

– «Історія фотографії» (до Дня фотографа) – відділ рідкісних і цінних видань.

Серпень

1 серпня у відділі економіки і новітніх технологій відбувся літературно-мистецький вечір «З погляду прожитого і пережитого» з нагоди ювілею поета-пісняра, публіциста і прозаїка, члена НСПУ Василя Шевчука. Поета вітали рідні, близькі, співробітники, колеги по перу, серед них – В. Вітковський, головний редактор журналу «Вінницький край», М. Каменюк, голова обласної організації НСПУ, Ж. Дмитренко, депутат Вінницької обласної Ради, В. Сторожук, поетеса, заступник головного редактора журналу «Вінницький край», письменники-земляки А. Подолинний, О. Вітенко, П. Гордійчук, В. Цимбал, письменниця з Миколаївщини О. Смола та ін.

5 серпня в читальній залі відділу економіки і новітніх технологій стартували літературні читання в рамках X Всеукраїнського фестивалю поезії на Поділлі «Підкова Пегаса». Модератор заходу – Андрій Стебелев, голова Вінницької міської письменницької організації НСПУ. Присутні та учасники фестивалю мали змогу почути поета Макарія Богайчука (м. Київ), автора дитячих книг Галину Рибачук (м. Вінниця), поетесу інтимної лірики Дар'ю Паламарчук (м. Вінниця), поета-ентузіаста Миколу Чорнобривенка (м. Вінниця), співака, поета Данила Іванова (м. Київ), віце-президента Асоціації українських письменників, художницю, поетесу, співорганізатора заходу «Підкова Пегаса» Юлію Броварну (м. Вінниця) та ін.

23 серпня працівники Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва долучилися до мистецького заходу Zakolot («Заколот») – поетичного марафону, присвяченого Дню Незалежності України та Дню

Державного Прапора України, який проходив на Майдані Небесної Сотні. Група бібліотекарів представила літературно-музичну композицію «Старі фотографії», читала вірші Скрябіна (Андрія Кузьменка), а також презентувала книжкову виставку «Україна: шлях до незалежності та сьогодення».

З нагоди відзначення 26-ї річниці Незалежності України та Дня Державного Прапора України було організовано книжкові виставки: «Прапор – це наша честь і наша слава», «Моя Україна. Прекрасна і Незалежна», «Символи державності та єдності нації», «Два кольори – це небо і пшениця», «Українська література в боротьбі за Незалежність», «Героїчна Україна – від минулого до сьогодення», «Омріяний століттями день».

31 серпня відбувся загальнобібліотечний День інформації «Від книги – до світла, до знань, до життя». У його рамках було організовано бібліотечні виставки: «Правова освіта – як основа правового життя» – сектор правової інформації; «Знання – це абсолютна сила нашого часу» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Від свята знань – до суспільства знань» – відділ краєзнавства; «Діалог музики та живопису» – відділ мистецтв; «Аграрна освіта – інвестиції в майбутнє» – відділ аграрних наук і виробництва; «Поринь у світ 3D» – відділ економіки та новітніх технологій; «І знову класика з полиць іде до нас» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури; «Перша сторінка шкільного життя» – сектор газетної періодики; «Освіта формує націю» – сектор журнальної періодики; на веб-сайті представлено віртуальний бібліографічний список «Навчальна книга в Україні: історія, сучасність» – відділ наукової інформації та бібліографії.

Вересень

До відзначення Всеукраїнського дня бібліотек ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва у вересні організувала місячник «Бібліотека – завжди надійно, вірно і з любов'ю». Протягом місяця для користувачів влаштовано книжкові виставки: «“Тімірязєвка” на історичних паралелях», «Книги – кораблі думок, що мандрують у часі», «Протестантські стародруковані видання у фондах відділу РІЦ», «Бібліотека – інформація, знання, успіх», «Багатобарвний світ мистецтва».

До Дня знань експонувалися такі виставки: «І знову класика з полиць іде до нас», «Знання – це абсолютна сила нашого часу», «Від Свята Знань до суспільства Знань», «Освіта формує націю».

4 вересня у вестибюлі основного приміщення ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва відбулися вересневі Стусівські читання «Мені здалося – я живу завжди» до дня пам'яті відомого українського поета-дисидента, нашого земляка, Героя України Василя Стуса. Захід відкрив заступник голови Вінницької обласної Ради М. В. Кременюк. У читаннях взяли участь члени Вінницької обласної організації НСПУ Валентина Сторожук, Петро Гордійчук та Леонід Куций, голова обласної організації НСЖУ Василь Паламарчук, а також Лариса Сичко, поетеса, учасник літературно-мистецького об'єднання «Автограф» (керівник Т. Яковенко), студенти-першокурсники Донецького національного університету імені Василя Стуса разом зі своїм викладачем, поетесою, кандидатом філологічних наук Ніною Урсані, студентська молодь ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Д. Леонтовича, ВНТУ, учасники літературного гуртка «Гармонія» (керівник Н. Г. Ніколенко), громадськість міста. Учасники заходу поклали квіти до пам'ятника В. Стусу на площі його імені.

5 вересня у відділі наукової інформації та бібліографії відбулися публічні читання творів авторів-номінантів на здобуття Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського – 2017. Уже традиційно в бібліотеці було розгорнуто виставку книг авторів, що виборювали премію. Письменники-номінанти презентували свої збірки та читали твори, а члени журі оцінювали їхні здобутки. Визначення ж лауреатів відбулося згодом. Ними стали Н. Доляк (роман «Загублений між війнами») та С. Татчин (збірка вибраної лірики «Пташка»).

9 вересня ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва брала участь у святкуванні Дня міста. Зокрема, було влаштовано книжково-ілюстративні виставки: «З книжкових колекцій відомих вінничан» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури; «Вінниця у слові і любові» – відділ краєзнавства.

Цього ж дня у відділ документів іноземними мовами завітала делегація Управління маршалка Свентокшиського воєвод-

ства з Польщі, представники Товариства Інтеграції Європа-Схід та Фонду допомоги полякам на Сході. З нагоди 60-річчя співпраці Свентокшиського воєводства Польщі та Вінницької області в рамках акції «Книги для подолян» гості подарували бібліотеці колекцію книг польською мовою.

12 вересня на базі обласної наукової бібліотеки відбулася науково-практична конференція «Бібліотека в контексті сучасності і конструювання майбутнього», присвячена 110-й річниці заснування Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва та Всеукраїнському дню бібліотек.

Перед початком Конференції свою продукцію презентували місцеві видавництва: «Теза», ПП Балюк І. Б., журнал «Вінницький край», газета «Правди сила» медіа-центру «VLASNO».

Презентаційна платформа була представлена: виданням бібліотеки «*Litera scripta manet*: каталог автографів на книгах відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва», про яке розповіла завідувач відділу рідкісних і цінних видань О. В. Сафронова, та газетою «Правди сила» медіа-центру «VLASNO», яку презентували головний редактор І. Басенко, співзасновник часопису О. Малиновська та керівник рекламного відділу П. Постовий.

Напередодні Конференції у 3-му номері журналу «Бібліотечний форум: історія, теорія, практика» за 2017 р. було вміщено статтю «110 років визнання» (до ювілею ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва) з фотографією приміщення бібліотеки на обкладинці. Газета «Правда сили» (№ 36 за 6 вересня 2017 р.) опублікувала дві статті про діяльність обласної книгозбірні та бібліотек Вінниччини.

14 вересня відбулася лекція-презентація наукових та художніх видань Ірини Зелененької, поетеси, прозаїка, літературознавця, критика, члена НСПУ.

20 вересня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбулася творча зустріч з редакцією газети «Вінниччина». До заходу працівники сектору газетної періодики влаштували виставку газет із фонду Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва «Перше століття газети “Вінниччина”».

26 вересня в рамках засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю» відбулася презентація книги «Трагічна любов отамана Артема» Валерія Марценюка, українського письменника, журналіста, науковця, кандидата технічних наук.

Цього ж дня працівники відділу попереднього замовлення, МБА та видачі літератури організували зустріч у «літературній кав'ярні». Під час заходу було подано: поетичний десерт, створений з мелодійних віршів вінницьких поетів, цікаві повідомлення з історії кави та презентацію книжкової виставки «Що ми знаємо про каву: літературне меню».

До уваги користувачів було представлено бібліотечні виставки:

– «Без права на забуття» (до Міжнародного дня пам'яті жертв фашизму), «Книги – кораблі думок, що мандрують у часі», «Безстрашні. Історія партизанського руху на Україні» (до Дня партизанської слави) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «From Short-Story – to World Glory» («Від жанру оповідання – до світової слави» до 155-річчя від дня народження О. Генрі (Вільяма Сідні Портера)) – Інформаційно-ресурсний центр «Вікно в Америку»;

– «Протестантські стародруковані видання у фондах відділу РіЦ» (до відзначення в Україні 500-річчя Реформації) – відділ рідкісних і цінних видань.

Жовтень

«Земле, моя всеплодющая мати» – під такою назвою працівники відділу аграрних наук і виробництва 6 жовтня презентували виїзну книжкову виставку на святі газети «Вінниччина» та садівників-городників.

У рамках відзначення Дня українського козацтва та Дня захисника України (14 жовтня) у відділах бібліотеки влаштовано книжкові та прес-виставки: «Українське козацтво у ствердженні української держави», «Козацтво в українській історії, культурі та національній самосвідомості», «Захисники через роки, через віки», «Пісенне диво України – козацькі пісні», «А ми тую козацькою славу збережемо!».

25 жовтня в рамках відзначення 100-річчя подій Української революції 1917–1921 років та до 100-річчя заснування української громадської організації «Просвіта» у відділі рідкісних і цінних видань відбулася презентація виставки «Книги з бібліотеки Вінницької “Просвіти”».

27 жовтня у відділі економіки і новітніх технологій презентували книгу Марка Лівіна «Рікі та дороги». Це історія про чотирнадцятилітнього Матвія, хлопчика із синдромом Аспергера.

28 жовтня в Інформаційно-ресурсному центрі «Вікно в Америку» відбулася презентація англійською мовою книги Людмили Щербанюк «Жінки в космосі».

Також було організовано книжкові виставки:

– «Музика в кожному слові» (до Міжнародного дня музики) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Національно-культурне відродження в Україні за часів Реформації» (до 500-річчя Реформації), «Звитяга і жертвовність» (до Дня визволення України від фашистських загарбників) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Учителем не кожен може бути, не кожне серце вміє говорити...» (до Дня вчителя) – сектор газетної періодики;

– «Українська літературна бібліографія» – відділ наукової інформації та бібліографії;

– «Тема політичних репресій у дослідженнях вінницьких науковців» – відділ краєзнавства.

Листопад

8 листопада в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся літературно-мистецький вечір «У мові є і серце, і вуста, і є ім'я красиве – Україна», присвячений Дню української писемності та мови. У заході взяли участь Олена Похилюк, кандидат філологічних наук, декан філологічного факультету, викладач української мови та літератури Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу; Ірина Федорчук, поетеса, член Національної спілки журналістів України; Тарас Ткачук, кандидат філологічних наук, доцент, викладач кафедри філології та гуманітарних наук Вінницької академії неперервної освіти; Тетяна Яковенко, письменниця, член НСПУ,

заслужений працівник культури України; Руслана Мельничук, поетеса, член НСПУ; Олена Ткачук, поетеса, член НСПУ, бібліотекар ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва; Тетяна Омелянчик, поетеса, відмінник освіти України, викладач-методист предметів філологічного циклу Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу. Авторські вірші та твори українських письменників прозвучали у виконанні студентів вінницьких ВНЗ.

16 листопада у відділі документів іноземними мовами відбувся українсько-польський вечір читання «Поетія без кордонів». Спеціальним гостем заходу була пані Лідія Павлюкевич – представниця Ліги Польської у м. Вінниці. Вона розповіла про непересічну постать польської літератури – поетесу, лауреата Нобелівської премії в галузі літератури Віславу Шимборську.

До Дня Гідності та Свободи (21 листопада) в структурних підрозділах влаштовано бібліотечні виставки: «Україна. Майдан. 2013», «За Гідність і Свободу!», «Пам'ять про героїв у наших серцях», «Гідність виборює свободу».

23 листопада проведено загальнобібліотечний День інформації «Інформаційна безпека в глобальному суспільстві» (до Всесвітнього дня інформації).

У рамках загальнобібліотечної акції «Запали свічу пам'яті» (до Дня пам'яті жертв голодоморів) підготовлено книжкові виставки та перегляди: «Чорна сповідь моєї Вітчизни», «Стежинами скорботи», «Трагедія не мільйонів, а кожного», «Голодомор 1932–1933 років: злочин влади, трагедія народу».

Упродовж листопада діяли бібліотечні виставки:

– «Високе служіння науці» (до 150-річчя від дня народження Марії Склодовської-Кюрі (1867–1934), французького і польського фізика і хіміка), «Григорій Сковорода: просвітитель-гуманіст, філософ, поет, перекладач» (до 295-річчя від дня народження Г. С. Сковороди, українського просвітителя-гуманіста, філософа, поета), «Життя без обмежень» (до Міжнародного дня інвалідів, 3 грудня) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Терни і зірки творчості Леся Курбаса» (до 130-річчя від дня народження режисера, актора, драматурга, публіциста, перекладача) – відділ мистецтв;

- «Добра казка-чародійка» (до Всесвітнього дня дитини) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;
- «Загадковий Джонатан Свіфт» (до 350-річчя від дня народження ірландського письменника) – відділ рідкісних і цінних видань.

Грудень

З метою відзначення 140-річчя від дня народження видатного українського композитора, хорового диригента, педагога, громадського діяча М. Д. Леонтовича 6 грудня відбувся літературно-мистецький вечір «Великий подолянин». Під час заходу А. Ф. Завальнюк, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри музикознавства та інструментальної підготовки ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, презентував своє нове видання «Повне зібрання хорової та педагогічної спадщини М. Д. Леонтовича». Вечір супроводжувався віртуальним переглядом та книжковою виставкою «Творець невмирущої пісні», підготовленими відділом краєзнавства та відділом мистецтв.

До ювілею М. Д. Леонтовича бібліотека видала бібліографічний покажчик «Микола Леонтович – славетний український композитор» (укладач О. І. Кізян, зав. відділу наукової інформації та бібліографії; відповідальна за випуск Н. І. Морозова, директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, заслужений працівник культури України). Покажчик був презентований 13 грудня в рамках наукової конференції «Микола Леонтович: музична легенда Поділля», організованої Вінницьким обласним краєзнавчим музеєм на базі музею М. Д. Леонтовича (с. Марківка Теплицького району).

7 грудня відбувся творчий вечір Тіни Гальянної та презентація її роману «Ходжа». Модератор заходу – Вероніка Ганай, поетеса, прозаїк, керівник вокального ансамблю «Mezzo Forte», журналіст Вінницького обласного радіо. У вечорі взяли участь відомі письменники Валентина Сторожук, Тетяна Яковенко, Ніна Гнатюк, Віктор Крупка. До заходу працівники відділу краєзнавства влаштували виставку-подію «Починаю себе з абзацу».

10 грудня у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбулася презентація поетичної збірки «Счетчик дней» Ірини Берези, поетеси, переселенки з Криму.

14 грудня поетеса, член Національної спілки журналістів України, Національної спілки письменників України Світлана Блонська презентувала свою нову збірку «Граніт».

Книжкові виставки грудня були присвячені темам:

– «І щит, і меч: на землі, в небесах і на морі» (до Дня Збройних сил України) – сектор газетної періодики;

– «Український філософ» (до 295-річчя від дня народження українського філософа, поета, музиканта, педагога Григорія Сковороди) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Любов і біль злилися воедино: життя і творчість Генріха Гейне» (до 220-річчя від дня народження німецького поета, публіциста і критика) – відділ документів іноземними мовами;

– «Різдвяно-новорічні свята на Поділлі» – відділ краєзнавства.

Підготувала Л. Б. Сенік

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Антонюк Оксана Юріївна – завідувач відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Валігура Ірина Миколаївна – бібліотекар 1-ї категорії відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Вігуржинська Віра Степанівна – директор Тульчинської центральної бібліотеки, м. Тульчин

Кароєва Тетяна Робертівна – доктор історичних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського

Коваль Світлана Флоріанівна – провідний бібліотекар сектору створення краєзнавчих баз даних відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Ковалишена Інна Володимирівна – студентка 1-го курсу магістратури факультету історії, етнології та права, Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського

Логінов Олександр Вікторович – політолог, м. Київ

Марчук Тетяна Олександрівна – провідний бібліограф відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Сафронова Олена Вадимівна – завідувач відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Сеник Лариса Борисівна – директор Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Слотюк Галина Миколаївна – заступник директора з наукової роботи та інформатизації Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Цимбалюк Поліна Іванівна – учений секретар Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва, заслужений працівник культури України

ЗМІСТ

Від укладача	3
Про книги і про себе	5
<i>Вігуржинська В. С.</i> Бібліотека й оперний фестиваль	5
До 100-річчя Української революції (1917–1921)	9
<i>Кароєва Т. Р.</i> 1917-й – рік громадсько-політичної брошури на Поділлі	9
З книжкових колекцій бібліотек Поділля <i>(за фондами ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва)</i>	18
<i>Валігура І. М.</i> Господарчі порадики XVIII ст. із збірок подолян	18
<i>Кароєва Т. Р.</i> Правничі стародруки XVIII ст. у книжковій культурі подолян	24
<i>Марчук Т. О.</i> Навчальна книга XVIII ст. у використанні подолян	36
<i>Сафронова О. В.</i> Кириличні богослужбові видання XVIII ст., друквані на українських теренах	47
Бібліотеки і бібліофіли	66
<i>Цимбалюк П. І.</i> Наукові дослідження у Вінницькій ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (1970–2007 рр.)	66
Екологія книжкової культури	81
<i>Ковалишена І. В.</i> Книга у формуванні історичних уявлень українських селян наприкінці XIX ст.	81
Сторінками старих видань	88
Звідомлення Вінницької філії Всенародної бібліотеки України та Кабінету виучування Поділля з 1 жовтня 1925 р. до 1 жовтня 1926 р. Вінниця, 1926. (фрагмент). <i>Примітки Т. Р. Кароєвої</i>	88

Вінницький «THE BEST»	91
Наші земляки – лауреати літературних премій України 2017 року. <i>Підготувала С. Ф. Коваль</i>	91
Книжкова полиця	104
До 100-річного ювілею скликання Українських Установчих зборів. <i>Підготував О. В. Логінов</i>	104
100 років вінницькому виданню Богдана Барвінського «Звідки пішло ім'я “Україна”?» <i>Підготувала О. Ю. Антонюк</i>	109
Книга про вікопомну героїку Запорозької Січі. <i>Підготувала Г. М. Слотюк</i>	111
Хроніка. Події.	
<i>Підготувала Л. Б. Сенік</i>	115
Відомості про авторів	133

Наукове видання

ПОДІЛЬСЬКИЙ КНИЖНИК
Альманах

Випуск 10
(2017 р.)

Відповідальна за випуск *Л. Б. Сенник*,
директор ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва

Укладач *Т. Р. Кароєва*

Редактор *С. В. Лавренюк*

Підготовка ілюстративного матеріалу до друку, верстка,
оригінал-макет, дизайн обкладинки *Н. В. Спиця*

У дизайні обкладинки використано малюнок *М. Жука*

Підписано до друку 09.04.2020. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Умов. друк. арк. 8.5. Тираж 100.

Друк ПП Балюк І. Б.
м. Вінниця, вул. Р. Скалецького, 15
Тел. (0432) 52-08-02